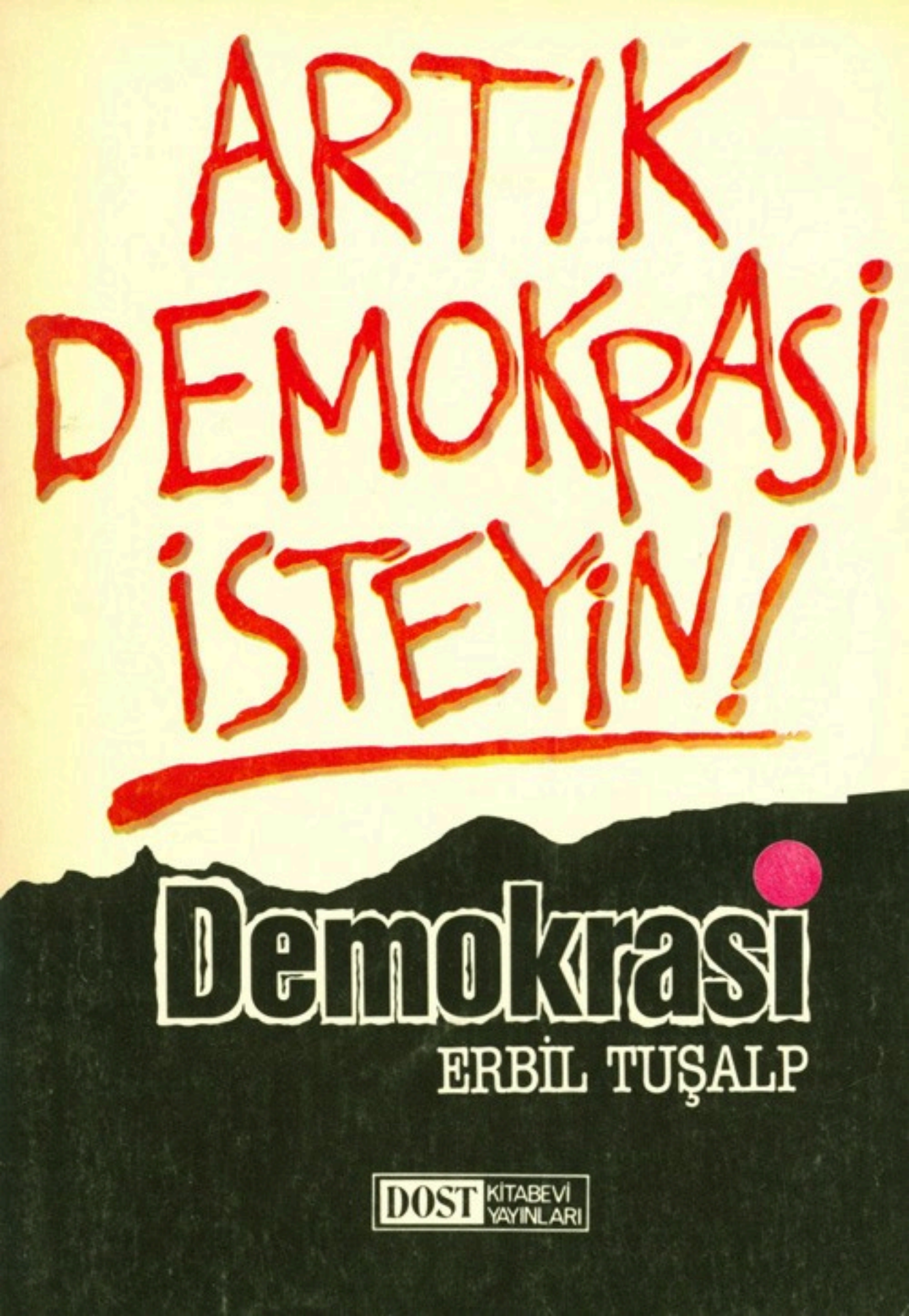
ARTIK DEMOKRASİ İSTEYİN!

ERBİL TUŞALP

DOST KİTABEVİ YAYINLARI

DEMOKRASİ İSTEYİN

ERBİL TUŞALP

Dost Kitabevi Yayınları: 38

Afiş: Mehmet Ulusel
Kapak Düzeni: VE Reklam

Ofset Hazırlık: VMS (Verso Matbaacılık Sanayii), Ankara

DEMOKRASİ İSTEYİN

ERBİL TUŞALP

DOST KİTABEVİ YAYINLARI
Konur Sokak, No: 4
Kızılay ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ (Artık Demokrasi İsteyin) 3

TARTIŞMA MASALARINDAN 15
Çağına Katılmanın Yolu 17
Bir Yaşam Biçimi Değilse 29
Yalanları, Nereye Kadar 45
Dört Yapraklı Yonca 55
Bu Tortu Kalkacak 71
Unutmadık, Unutmayacağız 87
O Rejimin Adı 109
Bu Hesap Sorulmadan 128
Niçin, Nerede, Ne Zaman 142

DURUŞMA SALONLARINDAN 149
Sorgu 151
Savunma 154

Tam bağımsız, gerçek demokratik
bir Türkiye için...

ARTIK DEMOKRASİ İSTEYİN

Yazmak bir eylemdi, soluk almaktı; yaşamaktı. Yazmamanın, yazamamanın ne demek olduğunu çok sonraları anladım. Yazmamanın bir eyleme dönüşebileceğini de. Dönüştü de; Eleni Vlahu yıllar önce, yazmamayı eyleme dönüştüren bir gazeteciydi.

12 Eylül'ün o en uzun sabahında; yazmak için hazırlıklı olmaya karar verdiğimizde anımsadım Eleni'yi. Ege'nin karşı kıyısında, gazetesini kapatarak Albaylar Cuntası'na bayrak açan, o, deneyimli gazeteciyi. Bana göre; gazetecilik günceli yazmaktı. Yazmak bir eylemdi, soluk almaktı; yaşamaktı. Gazetesini kapatma kararı veren Eleni Vlahu birşeylerden korkuyordu o zaman. Taşıyamayacağı bir sorumluluktan ürküyordu, çekiniyordu belki.

Günceli yazmaktan uzaklaştıkça Eleni Vlahu'nun yaptığı işin önemini kavradım. Yazmak eylemse, yazmamak karşı eylemdi artık. Çok sonraları anladım; Eleni Vlahu'nun Albaylar Cuntası'na teslim olmaktan kaçtığını. Çok sonraları anladım; yazmayınca, yazamayınca, yazdırılmayınca gazetecinin yaşamının bitmediğini, unutulup gitmediğini.

Yazılmıyordu, yazılamıyordu ama yaşamın başka kürsüleri vardı, ARTIK DEMOKRASİ İSTEYİN diyecek.

Darbe sabahının ilk saatlerini çok iyi anımsıyordu Eleni Vlahu; ayrıntılarını unutmuş olsa bile, elinde canlı bir tanık vardı. Açılan her pencereden gökyüzüne yükselen "Darbe... Darbe..." sözcükleriyle Atina uyanırken Kathimerini'deki bürosunda konuşulan herşeyin banta alındığı sesli bir arşivi vardı. Ses alma aygıtlarına her zaman yakınlık duymuştu. O çok ince bir tel üzerine ses alan ilk aygıtlardan bu yana, dosttu onlarla.

Ses alma aygıtının düğmesine bastı ve 21 Nisan 1967 sabahına döndü yeniden. Papadopoulos ve Pattakos'un Yunan halkını tutsak edeceği

günlerin ilk saatlerini yaşamaya başladı. Ses alma aygıtının tekerleği, resmi tarihi etkisizleştirerek, yalanları, umursamazlıkları, işbirliklerini açığa çıkararak dönmeye başladı. Tarihin tekerleği gibiydi, tersine çevrilemiyordu:

– Başbakan Kanelopulos'u tutuklamışlar. Ona kötü davrandıklarını yüzlerce insan görmüş.

– Ne olmuş, ne olmuş?

– Başbakanı tutuklamışlar ve ona kötü davranıyorlarmış. Başbakanın evinin olduğu Ksenokratus Sokağını ve bütün semti ablukaya almışlar. Kahvede oturanlar, sabahın saat ikibuçuğunda Kanelopulos'un evine bir grup subayın gittiğini görmüş. Subayların onu kıskıvrak yakalayıp, dışarı çıkardıklarını gözleri ile görmüşler. Kanelopulos, askeri aracın içine bir çuval gibi atılırken "Hepiniz hainsiniz" diye bağırıyormuş.

– İlk sayfada değişiklik yaparız, çıkarsak çıkarız...

– Bunlar iktidara gelirse ne yapacağız? Sansür konursa ne yapacağız?

– Kapatacağız, bu kez kapatacağız gazeteyi, çıkmayacağız.

– Niçin, "Bu kez" diyorsunuz Madam Vlahu? Neden bu kez?

– İki olayı, iki önemli fırsatı anımsıyorum çünkü. Önce Metaksas döneminde; kafeslendiğimizi, kandırıldığımızı unutamıyorum. O dönem başkaydı ama, bizi yavaş yavaş parlamentarizmden bir diktatörlüğe sürüklemişlerdi. Zamanın herşeyi çözümleyeceğini sanıyorduk; çözmedi. O dönemde de gazeteyi çıkarmasaydık daha iyi olurdu. Sonra Alman işgali geldi. Hepinizin bildiği gibi; Almanlardan bulduk belamızı. Onlara yayını sürdüremeyeceğimizi söylememize karşın, bizi kapı dışarı ettiler. Babamı, beni ve on kadar gazete çalışanını gazeteden uzaklaştırıp; kendi yandaşlarını görevlendirdiler. Yunanlı bir işbirlikçiyi getirdiler işin başına; alkolik Travlos'u. Bunun için "Bu kez kapatacağız" dedim. Yayını durdurma kararı alırsak, onların sürdürmelerini engelleyecek önlemleri de düşünmeliyiz. Bence önemli olan bu.

– Saat kaç oldu?

– 06.25. Dinleyin, bakın marşlar başladı. Silahlı Kuvvetler Radyosu.

– Bildiri okunacak.

"Ülkedeki siyasal kriz nedeniyle Silahlı Kuvvetler geceyarısından sonra yönetime el koymuştur. Birazdan Silahlı Kuvvetler Komutanının halka ilk mesajı yayınlanacaktır."

– Allah kahretsin, yine onlar, yine acı ve gözyaşı.

– Bunlar ne biçim insan? Panayiotis Kanelopulos'a nasıl böyle davranabiliyorlar?

– Ben söyleyeyim istersen, ne cins insan olduklarını sana. Sağcı subaylar bunlar, aşırı sağcı subaylardan başkaları değil üstelik. Şu anda, hükümetin bilgisi dışında patlak veren bir askeri darbe ile karşı karşıyayız. Bunu çok iyi değerlendirmemiz gerekiyor. Bir rastlantı sonucu tanıdığım Yarbay Stelios Patakos da aralarındadır mutlaka. Kaçığın teki o. Onu dinlemeye dayanan herkese; komünizm tehlikesini sezer sezmez askeri diktatörlük ilan edeceklerini söylerdi.

– Peki bugün ne gibi bir tehlike görüyorlar yani?

– Hiçbir şey...

– İlkyardım Hastanesinden bir doktor dostumuz geldi; dinleyelim lütfen.

– Binlerce insanı tutuklamışlar, karakollara, hipodroma, stadyumlara dolduruyorlarmış. Hastaneye gelenlerde süngü yaraları vardı. Telefon idaresi yöneticilerinden biri de geldi. Durumu kötüydü. Bürosunu teslim almaya gelen askerlere direnmiş, askerler de onu dipçiklemişler.

– Ölü var mı, ölü?

– 17 yaşında bir çocuk biliyorum yalnızca. Dur ihtarına uymamış, söylediklerine göre. Duymamış mı, anlamamış mı bilmiyorum. Durmayınca vurmuşlar.

—DÜŞMANLA PAZARLIK YAPMANIN YARARI YOK—

Yıllar sonra ses aygıtının verdiği izlenim; halkın, tanınmayan kurtarıcılarına karşı gelmeden sessiz sedasız teslim olduğuydu. Atina boynunu bükmüştü.

Kathimerini çalışanları, darbenin ilk saatlerini radyonun verdiği haberleri beklemekle geçireceklerdi.

Albaylar Cuntası'nın işbaşına gelmesinden bu yana 20 yıl geçmişti. Ve biz, Türkiye'de Demokrasi Dergisini çıkarmaya uğraşıyor, ARTIK DEMOKRASİ İSTEYİN diye afişler hazırlayıp, yazılar yazıyorduk. Sevgili Frango(*), elinde sorularımla, yazmamayı eyleme dönüştüren Eleni Vlahu'nun karşısındaydı:

– Politik yelpazenin sağında sayılmanıza karşın, Papadopoulos cuntasının işbaşına gelmesinden sonra, gazetenizi kapatıp, gönüllü sürgüne gittiğiniz. Son kitabınızda(**), çok sevdiğiniz ses alma aygıtının şaşmaz tanıklığı ile olayın tüm ayrıntıları var? Bize olayın düşünsel ve incancıl boyutunu da anlatır mısınız?

– Bir önyargı ile başladınız. Çok şey ifade etmeyen bir önyargı. "Politik yelpazenin sağında sayılmanıza karşın" diye sormaya başladınız. Ben kendimi özgür ve liberal sayıyorum ama politik akımların tümünün özgürlüğüne inanıyorum. Fanatik sağ bir felsefeyle bağlantısı olan herhangi bir tutucu çevre ile ilişkim yok. Gazetem ve benim için sık sık dile getirilen yargıyı aktararak beni daha iyi tanımlamanıza yardımcı olmak isterim: Aydın sağ ve mantıklı sola sesleniyoruz. Ki, bu orta yoldur. Büyük ticari başarısı olmayan, büyük satışlara ulaşamayan dar ve zor bir yol. Çünkü insanlar kendilerini daha somut bir kanalda tanımlamayı yeğliyorlar. Nesnel olmanızı; yazar, politikacı gibi bazı insanlarda, hangi eğilimde olurlarsa olsunlar, iyi yanların, insan yanların var olduğunu bulmanızı hoş karşılamıyorlar. Bana sorarsanız, bu yaklaşım, özgür insanın felsefesinin en kestirme yoldan anlatımıdır.

(*) Frango Karaoğlan; Ege'nin karşı kıyısından gazeteci-çevirmen bir dost.
(**) Enstantaneler, 1986-Atina.

– Darbenin ilk saatlerinde, gazeteyi "bu kez" kapatmaktan yana olduğunuzu açıkladığınızda, Kathimerini çalışanlarının nasıl bir tepkisi vardı?

– Başta, bütün arkadaşlar gazeteyi hemen kapatmamızdan yana tavır almışlardı. Bir süre sonra, bazı arkadaşlar, gazetenin yayınlanmasının ve satır aralarında muhalefet yapılmasının daha yararlı olup olmayacağını tartışmaya başladılar. Bu konu, sanıyorum ki, insanın o anda tartışıp sonuç çıkarabileceği, karar verebileceği bir konu değildi. Ben, kişisel olarak, düşmanla pazarlık yapmanın, onunla görüşmenin ve tartışmanın yararına inanmıyordum. Şimdi de inanmıyorum. Karşı olmak bir erdemse, bu erdem her zaman açıklık gerektirir. Açıklık, karşı olmanın tamamlayıcı bir tavrıdır bence, aksi durumda, açıkça karşı olunmadığı durumlarda, dolaylı ve dolaysız işbirliğine girmek kaçınılmaz olabilir. Düşman her zaman akıllıdır. Düşmanın kandırılabileceği dolayısıyla işbirlikçi olarak yararlı olunabileceğine inanmıyorum. Örneğin, Alman faşizmini yaşadığımız dönemde, satır aralarında birşeyler geçiştirebileceğimize, böylelikle bir takım insanları kurtarabileceğimize inansaydık, yayını sürdüremeyeceğimizi söylemesevdik, bizi kovduktan sonra yerimize atadıkları Travlos'un yaptıklarını bize yaptırmaya kalkacaklardı. Bence tek yol sessizlik ve düşmanlıktır.

—UZLAŞMA ÖNERİLERİ BİR TUZAKTI—

– Bir önceki deneyle, kitabınızdaki deyişinizle "Almanlardan bulduğunuz bela"nın deneyi ile; içerden direnmenin, satır aralarında karşı tavır almanın çıkar yol olmadığını söylüyorsunuz?

– Evet, sessizliğin insana "ses" verdiğine inanıyorum, güç verdiğine inanıyorum. Ve o zaman bana gerçekten ses verdi, sessizliğim. Gazetelerimin olmaması. Hemen kapatılmış olması son derece yararlı oldu. Çünkü dünyanın bütün gazetelerinde bir ses, bir soluktum artık. Yazmamak asıl o zaman bir eylem oldu. Örneğin, gazetemin başındayken, o anda, Figaro'yu ya da Times'ı arayıp onlardan bir yayın dileğinde bulunamazdım. Doğal olarak "gazetenizde yayınlayın" yanıtını verirlerdi.

Ama gazetelerimin olmadığı zaman ve gazetelerimi yayınlamama nedenlerini bildikleri zaman, dünyanın tüm gazetelerinin kapıları da sütunları da bana ve bize açıktı. Müthiş bir deneydi bu. İstendiğinde, yazmamak bir eyleme dönüşebiliyordu.

– Cuntadan uzlaşma önerisi aldınız mı?

– Durmadan uzlaşma önerisi geliyordu. İnanıyordum ki, bu uzlaşma önerileri bir tuzaktı. Kabul etmedim. Ama öneriler yağmaya devam etti. Papodopoulos'un kendisi, daha sonra Patakos geldiler; gazetelerimi çıkarmamı; hiçbir biçimde rahatsız edilmeyeceğimizi, dolaylı ya da dolaysız sansür, denetim gibi istekleri olmayacağını birçok kez söylediler. İnanmıyordum. Çünkü; gazeteler bir kez yayınlanmaya başladı mı, ondan sonra ellerinde rehin olacaktım. O zaman, sil baştan deyip yeniden kapatma kararı alamazdım. Gazetelerin yayınlanmasını çok arzuladıklarını biliyordum. Sol, liberal ya da cuntaya karşı gazetelerin çıkmaya devam etmelerini ama benim gazetelerimi çıkarmamakta direnişimi anlamıyorlardı. Papadopoulos, Kathimerini okuyan ve ona gazetenin neden çıkmadığını soran annesine "Hiç merak etme anne, sana şeref sözü veriyorum ki, Kathimerini yeniden çıkacak" yanıtını veriyormuş. Bunu kitapta yazmamıştım. İyi oldu.

––İMZAMI YALANLAR ALTINA ATMAM OLANAKSIZDI––

– Cuntaya karşı açtığınız mücadele bayrağını anlatan "Gazeteyi kapatma" tavrınızın örnek olması gerektiğine inanıyor musunuz?

– Bakın, abartmamak gerek bu işi. Bunu daha önce söylemiştim. İster cunta olsun, ister baskıcı bir hükümet; sansür uyguladığında, her zaman gazete kapatmak olanaklı değildir. Her zaman kapatamazsınız. Ailevi nedenlerden ekonomik nedenlere kadar bir çok nedenle gerçekleştiremezsiniz bunu. Savaşta sansür uygulandığında da kapatamazsınız gazetenizi. Uzlaşma önerdiklerinde Papadopoulos'a da, bütün cunta üyelerine de şöyle dediğimi anımsıyorum: "Bakın" demiştim; "Gazetede 400 kişi çalışıyor ve ben onları ekmeklerinden etmek istemiyorum, bana ne yazmamamı istediğinizi söyleyin, deyin ki; Madam Vlahu 'hükü-

mete karşı yazmayacaksınız, Papadopoulos'a karşı yazmayacaksınız, cunta üyeleri ile uğraşmayacaksınız' ama bana ne yazmamı dikte ettirmenizi, önermenizi hiçbir zaman kabul etmeyeceğim" demiştim. Bana, Kanelopulos'un bir "hain olduğunu" yazdıramayacaklarını, Yunanistan'da bir "komünizm tehlikesi olduğunu" yazdıramayacaklarını, onlar istediği için yazmayacağımı söyledim. Tavrımın örnek olması gerektiğine ilişkin sorununuzu yanıtlamaya başlarken onun için "abartmamak gerek" dedim. Dikkat edin, çok önemli bu: Belirli şeyleri yazmamayı kabul ederken yine kötü bir iş, gazeteyi ve gazeteciliği yaralayan bir iş yapacağımı biliyordum; ama ben "bana ne yazmam gerektiğinin söylenmesine" karşı çıktım. İmzamı yalanlar altına atmam olanaksızdı. Ama onların istediği buydu.

– Cunta yönetimindeki Yunanistan'da yayınlanan öteki gazetelerin yaptığı iş bu muydu peki?

– Böyle bir genelleme yapmamı benden isterseniz, haksızlık yapmış olmaz mısınız? Ama, bir keresinde Yunanistan'da, ülkemde, yayınlanan tüm gazetelerde, bir albayın karısının şiir kitabına ilişkin birbirinin tıpa tıp aynısı eleştiriler çıkmıştı. Olumlu eleştiriler doğaldı, Cuntanın ilgili bürosunun gönderdiği yazılı metin tüm gazetelerde olduğu gibi yayınlanmıştı. Böyle rezillikleri kabul edemezdim.

--SESSİZLİĞİN GÜÇ VERDİĞİNİ GÖRDÜM--

– Cunta deneyimli bir gazeteci olarak, meslektaşlarınızdan beklediklerinizi neler olabilir diye düşünüyorum?

– Birşey beklediğimi söyleyemem, örneğin: son zamanlarda Türk gazetelerini okumadığım için yaptıklarınıza ilişkin bir bilgim yok. Ama inanıyorum ki, iyi bir gazeteci; hangi ülkenin vatandaşı olursa olsun, herşeyden önce bir gazetecidir. Biz gazeteciler birbirimize çok benzeriz. Bir Abdi İpekçi, arkadaşım Abdi İpekçi; örnek bir insan, örnek bir gazeteciydi. IPI üyeleri olarak, birlikte, dünyanın birçok ülkesine gitmiştik. Benimle uzun bir söyleşi yapmıştı. Bu şöyleşi ülkemde çok yanlış anlaşılmış, aşırı Türk yanlısı bulunmuştu. Ne diyordum; iyi bir gazeteci,

hangi ülkenin vatandaşı olursa olsun, gazetecidir demiştim. Gazeteci işlevini, hangi koşullar altında olursa olsun, yazarak da yazmayarak da yapabilir. Sessizliğin insana zaman zaman güç verdiğini yaşayarak gördüm.

– Cuntaya karşı yurtdışından sürdürdüğünüz mücadeleden döndükten sonra Kathimerini'nin çizgisini değiştirdiniz mi?

– Hayır. Daha doğrusu; geçen yılların etkisiyle belki biraz değişti Kathimerini. Yıllar geçtikçe, toplumsal yaşamın, politik yaşamın değiştiğini; insanların yaşama daha özgürce açılmak istediklerini görüyorsunuz. Bunları değişiklik saymamamız gerekiyor. Böyle bakınca, Kathimerini'nin çizgisinin değiştiğini söylemem güç. Bakın, cuntadan 6 yıl önce Mesimvrini'yi çıkarmıştım. O daha özgürce bir çizgi tutturmuştu. Her kesimden politikacıların yazıları yayınlanıyordu. Gençliğe ve onun sorunlarına daha yakındı. Kathimerini'den biraz daha fazla, bütün gelişmeleri ilgi ile izliyordu. Kathimerini'nin adını tutucuya çıkaran neden; onun özellikle çok tutucu olan eski kadrosuyla çalışmayı sürdürmesiydi. Örneğin babamın yönetimindeki Kathimerini'de; daha sonra cuntanın dışişleri bakanı olan Pipinelis önemli bir yazarımızdı.

–ÖFKESİNİ HAYKIRMAKTI EN GÜZELİ—

O yıllarda, Papadopoulos ve Pattakos'un "zırhlı" demokrasilerini anti-komünizm ve ahlak üzerine kurdukları yıllarda, neler olmuştu Yunanistan'da? Bu soruya yanıt bulmadan Heleni'nin sessizliğini anlamak güçtü.

"Cezaevleri, Laros ve Leros Adaları, bir kez daha birkaç hafta içinde doldu."

Onar yıl arayla Ege'nin karşı kıyısında da aynı şeyler olacaktı.

"Gün ışığına yeni yeni alışan binlerce Yunanlı tekrar zindanlarda çürümeye gönderildiler."

Onar yıl arayla Ege'nin karşı kıyısında da aynı şeyler olacaktı.

"Cuntayı yerinden edecek hiçbir güç yok gibiydi. Büyük dış güçler; gerek batılılar, gerekse sosyalistler resmi protestolarının hemen ardından Yunanistan'la yeniden diplomatik ilişkiler kurdular."

Her iki darbede de Ege'nin karşı kıyısında aynı olay yinelendi.

"Yunanistan'da albaylar halkın onayına bir anayasa taslağı sundular. Referandum sıkıyönetimin gölgesi altında başladı. Resmi sonuçlara göre Yunan halkının yüzde 92'si rejimin temel politikalarını onayladı. Halkın ve bireylerin özgürlüğü bir dizi olağanüstü önlemle ve güvenlik servislerinin günlük yasa dışı uygulamalarıyla ertelenmeye devam edildi."

Ege'nin karşı kıyısında da tarihe benzer notlar düşüldü.

"3 Kasım 1968 tarihinde George Papandreou'nun cenaze törenine katılmak için Anayasa Meydanı'na büyük bir kalabalık toplandı. Papandreou'nun 1964'teki yönetimi ve son aylarda yapılan zulüm 1944'ün Papandreou'suna demokratik bir hava vermişti. Çünkü meydanda toplanan halk, son iki yılda ilk kez tattığı özgürlük havasını O'na borçluydu. Bu kısa süreli özgürlük soluğu yaşlı Merkezci liderin belirsiz kişiliği ile bir ölçüde özdeşleşti. Anayasa Meydanı sivil polisler ve istihbarat görevlileri ile kaynıyordu. Kalabalığın içinden birkaç kişi ilk sloganları attı: 'Kahrolsun Cunta.', 'Kahrolsun Diktatörlük!'. Kısa bir duraksama oldu. Ansızın yarım milyon insan hep birlikte Yunanistan'ın öfkesini gökyüzüne haykırdılar. Bu, rejimin gerçek referandumuydu."(*)

——UZLAŞMADILAR, UZLAŞMAMIŞ GİBİ GÖRÜNMEDİLER DE... ——

Ege'nin karşı kıyısı Türkiye'de daha sonrakiyıllarda referandum üstüne referandum yapılacak, halk öfkesini çok uzun yıllar yüreğinde boğmak zorunda kalacaktı. Oysa ne güzel şeydi, öfkesini gökyüzüne haykırmak. Ne güzel şeydi boyun eğmediğini, eğmeyeceğini söylemek. Ne güzel şeydi ARTIK DEMOKRASI ISTIYORUZ diyebilmek.

(*) Kapetonlos/Yunan İç Savaşı. Dominique Eudos. Belge Yayınları.

Ege'nin karşı kıyısında, Yunanistan'da, değişik bir yöntem kullandı Heleni Vlahu; gazetesini kapattı. Bir silah gibi kuşandı suskunluğunu cuntaya karşı. İstediklerini yazdıramadılar Heleni'ye. Özgürlüğün simgesi oldu cuntaya karşı demokrasi mücadelesinde Heleni Vlahu. Susarak gazetesinin yayınını durdurarak katıldı kavgasına halkının.

Okyanus'un karşı kıyısında, Arjantin'de de gazeteciliğin en temel kuralından ödün vermedi Jacoba Timerman; insan haklarına aykırı davranışlarını cuntanın, haber yapmaktan çekinmedi. İşkencede öldürülenlerin, çeşitli yöntemlerle yok edilenlerin adlarını yayınladı tek tek. Yazarak katıldı kavgasına halkının. Onu da bir hücreye kapattılar, ona da işkence yaptılar.

Diktatörlere boyun eğmemek, onlarla uzlaşmamak için ödenen daha başka ağır bedelleri de var gazetecilik uğraşının.

Nikaragua'da diktatör Somoza, istemediği haberleri yayınlayan gazeteci Çamore'yi masasının başında kurşunlattı. Şili'de Pinochet,rejimi eleştiren Jouan Pablo Cardanes'i tutuklatıp cezaevine gönderdi. Heleni Vlahu, Jacoba Timerman, Çamore, Jouan Pablo Cardanes; uğraşları gazetecilik olan insanlardı. Gazeteciydiler; yazmak bir eylemdi onlar için, soluk almaktı, yaşamaktı. Çeşitli nedenle yazamadılar bir süre ama. Kimi kendi yazmadı, kimi baskıdan yazamadı. Kiminin üzerine namluları çevrildi diktatörlerin, kimi demir parmaklıkların arkasına konuldu. Tümünün ortak yanı darbecilerle uzlaşmamaktı kısaca. Uzlaşmadılar, uzlaşmamış gibi görünmediler de.

--YENİ KÜRSÜLERİ VARDI YAŞAMIN: DURUŞMA SALONLARI, AÇIKOTURUMLAR...--

Ege'nin karşı kıyısı Türkiye'de de, 1980 Eylülü ile yaşanmaya başlanan askeri rejimle uzlaşmayan gazeteciler vardı. Kendi seçimlerinin bedelini ödediler. Asıl sorun "uzlaşmamış görünenlerden" kaynaklanıyordu. Uzlaşmalarının günahını okuyucularını kandırarak gizlediler. Ama çok yakında bir gün ülkemizde de Heleni Vlahu'nun ses alma aygı-

tına benzer canlı tanıkların, sorunu tartışma masasına getireceklerine inanıyorum. Gazetelerin ve gazetecilerin darbe sabahlarından başlayarak geliştirdikleri ilişkilerin perde arkası aralanacak. Dokunulmazlığı olduğu sanılan "Kalem erbabının" gerçek yüzü ortaya çıkacak. Daktilosunun önünde başka, arkasında başka düşünen bu iki ölçülü insanlar, halkın haber alma özgürlüğünü yok saymanın bedelini elbette ödeyecekler.

12 Eylül rejimi halkın tarihe katılma hakkını, tarihi yapma hakkını tekeline alan yeni bir tür gazetecilik anlayışını egemen kıldı. 12 Eylül günlerinin kimseyi etkilemediğini söylemek çok güç, ancak toplumun bütününü etkilediği de kolayca söylenemiyor. Rejimin gerçek yüzü, izlenen yayın politikaları ile geniş kitlelerden ustalıkla gizlenebildi. Yasakların arkasına sığınıldı. Sessiz, tavırsız kalmanın bir çözüm olmadığına inanıldı. Satır aralarında karşı görüş üretmek geçerli bir yöntem gibi gösterildi. Tarihe katılmak, tarihin içinde ya da kenarında olmak seçimi halka bırakılmadı. Rejimin dayattığı yeni tür gazetecilik anlayışı; haber yazı ve yorumlarla geniş kitlelerin toplumsal yalama katılmalarını engelledi

Bu engellemeden payını alan, bu engellemeyi aşmayı başaramayanlar adına birşeyler söylemenin gerekli olduğuna inanıyorum.

Bir resmi tarih gözlemcisi gibi çağının tanığı olmak; gerçeklerin tarihini yazmak; tarihe not bırakmak gibi savlarla ortaya çıkmanın gazeteciliğin sınırlarını zorlayan bir yaklaşım olduğuna inanıyorum. Resmi tarihe not bırakmak yerine, gerçek tarihin dipnotları üzerinde çalışmak, bence, gazetecilik mesleğine daha uygun düşüyor.

Konuşmaktan başka çıkar yolumun olmadığı, yazmadığım, yazamadığım bir dönemde yakın tarihimizin dipnotlarını oluşturmakla uğraştım.

Yazmayınca, yazamayınca, yazdırılmayınca gazetecilik yaşamı bitmiyordu. Başka kürsüleri vardı yaşamın: duruşma salonları, açıkoturumlar, konferanslar, tartışmalar. Gazete sayfaları ile özdeş değildi üretmek; geleceğin tartışıldığı kürsüleri vardı yaşamın.

Yazmayınca, yazamayınca, yazdırılmayınca, o çok umut bağladıkları "unutulup gitme kuralına"da direnilebiliyordu. Sessizliğin bir eylem

olabileceğini, susmanın bir eyleme dönüştürülebileceğini yaşayarak anladım.

Tarihe not düşmenin beni aşan bir iş olduğunu biliyorum.

Omuzlarına yüklendikleri sorumlulukla tarihi yapanları seviyorum, canları ile kanları ile tarihi yazanları seviyorum.

Dönemin en özgür alanlarından, Türkiye'nin yeni kürsülerinden anlattıklarımın sadece bir dipnot olarak değerlendirilmesini diliyorum.

Bir gazeteci olarak yazılarımı yayınlamayı isterdim, konuşmalarımı yayınlıyorum. Sessizce öldürmenin, artık geçerli bir yol olmadığının anlaşılmasını istiyorum.

Erbil Tuşalp
22 Mayıs 1987, Ankara

TARTIŞMA MASALARINDAN...

ÇAĞINA KATILMANIN YOLU...

Arkadaşlar; 10 Aralık tarihi üzerinden tam 36 yıl geçti. 36 yılı geride bırakan Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, bugün, 36 yaşında.

Kimi ülkeler, insan onuruna saygı dolu 36 yılı geride bıraktılar. Kimileri, kendi insanlarına ve dolaylı olarak tüm insanlığa verdikleri acılarla tarihe geçtiler. Hergün, geriye ortak bir utanç bırakarak tarihe geçmeye devam ediyorlar. 10 Aralık'ı ve İnsan Hakları Evrensel Bildirisini bu çerçeveye oturtmak gerekiyor. Bu bağlamda, 10 Aralık'ın kimi ülkelerde, onurlu bir kutlama, kimi ülkelerde ise acılı bir hesaplaşma günü olarak algılanması kaçınılmaz oluyor. İnsan Hakları Evrensel Bildirisinin ilan gününü, 10 Aralık'ı, onurlu bir kutlama günü olarak, yaşamak, bizim için çok güç. Güçten daha öte, olanaksız. 36 yaşındaki Evrensel Bildiriyi, onun yarı yaşındaki insanlarımızla düşünüyorum. Asılan, kurşunlanan, işkence gören ve cezaevlerinde tutsak edilen insanlarımızla düşünüyorum. İnsanlarımızın son 4 yılını karartan, temel hak ve özgürlükleri ile ilgili aykırılıkların öykülerini düşünüyorum. Genelin bunaltıcı baskısından kurtulup özgün örnekleri düşünüyorum. Dünyaya gözünü açtıktan 36 gün sonra Metris Askeri Cezaevinde Bahar bebeğin kundağını arayan gardiyanları, annesini 36 günlük bebeğinin önünde acımasızca, küçücük Bahar yokmuşcasına, döven görevlileri düşünüyorum. Sonuçta insan onuruna saygı duyan bir toplumun bireyleri olarak, daha çok uzun yıllar, böyle günleri kutlayamayacağımızın karamsarlığına kapılıyorum.

Bu haksız ve dayanaksız bir karamsarlık değil. Çünkü, gördük görüyoruz ki; ülkemizde çağına etkin bir biçimde katılmanın ve çağını kavramanın yolu, ne yazık ki, insan haklarına verilen değerden, insan hakları savunusundan geçmiyor. Demokrasilerin insan hakları üzerine inşa edildiğini bilen, anımsayan yok gibi.

Karamsarlığımın aşırı bir duygusallıktan kaynaklanmadığını söylemeliyim. Karamsarlığım; bildiğim, duyduğum olaylarla koyulaşıyor ve giderek artıyor. Nasıl artmasın, koyulaşmasın?

Başbakan Turgut Özal "Bana işkenceyi sormayın" diye gazetecilere kızabiliyorsa, insan hakları konusundaki sorulara verdiği yanıtların yasaklanmasına, sıkıyönetimce yasaklanmasına ses çıkaramıyorsa, karamsarlığım elbette artacaktır. Seçilmiş bir başbakanın, basın toplantısında söylediklerine, sıkıyönetim komutanlığınca yasak konulmasını doğal karşılamanın, demokratik bir hukuk devletinde olabileceğini düşünmek istememenin adı karamsarlıksa, karamsar olmak durumundayız.

Karamsarlığımıza dayanak yapılabilecek güncel bir örnek daha var: ANAP Milletvekili Bülent Akarcalı'nın açıklamaları, bu karanlık dönemin unutulmayacak belgelerimizin arasına girdi. "Ceza ve Tutukevleri Ziyaret ve İnceleme Komisyonu" adı ile kim tarafından, hangi amaçla kurulduğu,daha doğrusu TBMM iç tüzüğüne göre kurulup kurulmadığı bile tartışılabilecek bir komisyonun raporu, bence, dönemin en ilginç belgelerinden biridir. Akarcalı, "Özellikle 1982'den sonra Türkiye'ye yönelik insan haklarını konu alan ithamlara ve suçlamalara sistematik ve kapsamlı bir şekilde görüldüğünü" söylüyor. Ve bir bayat şarkıyı yineliyor "12 Eylül öncesi anarşi ve terör ortamından hergün onlarca insan ölürken sessiz kalanlar, şimdi bizi eleştirmeye başladılar" diyor. Takılıp kaldığı yerde, bu taş plağı, dinlemek zorunda değiliz artık. Değiliz çünkü; bu gerçek dışı yaklaşımlar, inandırıcılıktan uzak düş ürünü savlardır. Şunu kesinlikle biliyoruz ve herkes tarafından bilinmesini istiyoruz ki, Uluslararası Af Örgütü'nün 1970-1980 dönemini kapsayan yıllara ilişkin raporları vardır. Af Örgütü, o dönemde de Türkiye'de psikolojik ve fiziki işkencenin varlığını kanıtlayan belgeleri raporlarına yansıtmıştır. Bun-

ca yılın raporu ortadayken, "1980'de doruğa çıkan yoğun anarşik ve terörist eylemler karşısında vurdumduymaz kalan batı ülkeleri" masalının inanılacak yanı kalmaz, kalmamalı. Uluslararası Af Örgütü, eskiden de, 12 Eylül öncesinde de, Türkiye'deki insan haklarına aykırılıkları raporlarına yansıtıyordu, bugün de yansıtıyor. Bu gerçeği, adının başına TBMM sözü eklenen bir raporla yadsınmak mümkün değil. 1970'li yıllardan sonra da insan hakları raporlarına konu olan Türkiye'de insan hakları aykırılıkları öyle bir noktaya vardı ki, 1985 yılında ülkemiz için özel bir rapor hazırlandı. Türkiye, son 4 yıldaki gelişmelerle, özel rapor hazırlanacak ülkeler statüsüne girdi. 76 sayfadan oluşan Türkiye raporunda, doğruluğu kanıtlanmış yüzlerce belge var. Burada hemen şunu belirtmek gerekiyor; Af Örgütü, ülke ölçeğinde "özel rapor" hazırlama yöntemine çok ender başvuruyor. Özel raporlara konu olan ülkelerde, insan haklarının bir politik tercih gereği çiğnendiğine inanılıyor. Anımsayabildiğim kadar, Türkiye özel raporundan bir önceki özel rapor, Şiliye ait. Pinochet yönetiminin insanlık suçlarını anlatıyor bu özel rapor.

HESAP SORULARAK YAŞANACAK BAYRAMLARIMIZ OLACAK...

Arkadaşlar karamsarlığımın, duygusallıktan kaynaklanmadığını, böylece anlattıktan sonra, Türkiye'de bir gün, insan hakları gününü, bir bayram coşkusu ile kutlayabileceğimize olan inancımı da söylemek istiyorum. Bu inancımın, geçici olduğuna inandığım karamsarlığımdan çok daha güçlü olduğunu da vurgulamam gerekiyor sanıyorum. Bu bir hayal değil. Böylesi bir bayramı, işkencelerin hesabı sorularak yaşama olanağımız var. Bu tür hesapların sorulacağına ilişkin söylemleri duyarak geldik bu günlere, şimdi de söyleniyor, örneğin ana muhalefet partisi lideri Aydın Güven Gürkan'da, bu hesabın sorulacağını açık açık söyledi birkaç gün önce.

Bu hesabın sorulma yöntemi üzerinde tartışmak, konuşmak gerekiyor biraz da. Bu acımasızlığın, bu çağdışılığın hesabı, devleti yönetenlerin sayılarla yaptıkları açıklamalardaki çelişkilerle gündeme getirilmeli.

Bu bir fırsat üstelik; 12 Eylül'den, Eylül 1985 tarihine dek meydana gelen 2120 olayda 4623 görevli hakkında sivil mahkemelerde soruşturma açıldığını söylüyor, o ünlü komisyonun başkanı Bülent Akarcalı. Adalet Bakanı Necat Eldem'de, bir süre önce işkence ve kötü muamele savı ile 5138 kişi hakkında adli takibat yapıldığını söylemişti. İnsan haklarına aykırılıkla suçlanan insanlar arasında 515 kişilik bir farkın nasıl oluştuğunu sormak gerek önce. Bu insanlık suçunun bu denli hafife alınmasının nedenini sormak gerek. Sonra da; sivil yargı yerlerindeki bu davaların hızlandırılmasını istemenin, tüm dünyada ülkemizin insan hakları politikası eleştirilirken, bir görev olup olmadığını sormak gerek.

Böylesine bir küçük çabanın hayata geçirilmesi ile Özal hükümetinin insan hakları politikasını anlatmanın, sergilemenin daha iyi olup olmayacağını değerlendirmenize bırakıyorum.

Akarcalı'nın raporundaki bir farkın nedenini de sormak gerekiyor: Sivil yargı mercileri ile askeri yargı mercilerinde işkence ve kötü muamele suçlarından yargılananların arasındaki büyük farkın ayrı bir inceleme konusu olduğuna inanıyorum. Sivil yargıda 2120 olay için 4623 görevli hakkında adli takibat yapılırken, sıkıyönetim makamlarına aynı savla 941 dosya ulaşıyor. Bu farkı ayrıntılarda da izlemek olası. Sivil mahkemeler 410 sanık için kovuşturmaya yer olmadığına karar veriyor. 2052 sanığı aklıyor, 439 sanık için hüküm veriyor. Askeri Mahkemeler 624 sanık için kovuşturmaya yer olmadığı, 265 sanık için aklanma kararı verirken, 105 sanık için mahkumiyet hükmünü uygun görüyor. Açıklamalara göre, sivil mahkemelerde halen 1722, askeri mahkemeler de ise 146 dava ve soruşturma sürüyor. 12 Eylül 1980 tarihinden Mart 1984'e dek Türkiye'nin 67 ilinde sıkıyönetim uygulanırken, işkence ve kötü muamele suçlarının faillerinin tümünün sıkıyönetim güvenlik görevlilerinden oluştuğunu düşünürsek, bunların, sivil yargıya gönderilmelerinin bir anlamı olması gerekmez mi?

ONLARA AYNI LİSANLA CEVAP VERMEK GEREKİYORDU...

Arkadaşlar; bu ve benzeri çelişkilerin anlamını yakın geçmişe baktığımızda, işkencenin bir siyasi tercih olarak uygulandığını gözlemleyerek açığa çıkarabiliyoruz. İşkence, iç güvenliğin devlet terörü ile sağlanması gibi yeni bir tanım, yeni bir anlâm kazanıyor. Bu tanımın kanıtları var elimizde. Bu tanımın haklılığını Devlet Bakanı Kenan Evren'in Anayasayı tanıtma gezilerinde şöyle bir uğradığı Giresun'da yaptığı konuşmadan çıkarmak olası;

"... O korkunç günleri atlattık. Fakat bu savaş bitmemiştir. Bu savaşı başlatan tetörist ve anarşistlerin uyguladıkları taktikler çok korkunçtu. Acımasızca insan öldürmekten katiyen çekinmiyorlardı. Onlara da aynı lisanla cevap vermek gerekiyordu. Savaşmanın bir kaidesi vardır. Karşıdaki hangi usulü kullanıyorsa, aynı usülle cevap verilmezse, o zaman mağlubiyeti kabul etmiş oluruz. Bunu 12 Eylül'den önce anlatamadık, 12 Eylül'den sonra o tedbirlerle bu günlere ulaştık."

Bu insanlık dışı davranışların, bir politika gereği yapıldığını anlatmak ve anlamak için bundan daha açık bir kanıt bulunabileceğini sanmıyorum.

Anarşi ve terörle mücadelede izlenen bu yöntemin, yani kaba kuvvete dayanan hukuk dışı bu bastırma hareketinin ne ölçüde başarılı olduğunu anlamak için bir tek ölçü yeterli sanıyorum." Bu yöntemle ne başarıldı, nasıl başarıldı?" sorusunun yanıtı istenirse, bir çok gerçeğin ortaya çıkmasına yardımcı olabiliriz. Bu sorunun yanıtı kısaca şudur:

- 1 Mayıs 1977'de 34 kişinin ölümü 126 kişinin yaralanması ile sonuçlanan katliamın sorumluları "Faili meçhul" dosyaların arasında unutulurken, 1 Mayıs kutlamalarını düzenleyen DİSK yöneticileri bu olayla ilgili suçlanmışlar, askeri mahkemede yargılanmışlardır.

- Türkiye'yi ikiye bölüp, dörde parçalayan büyük eylem planlarının ortaya çıkarıldığı söylenirken, Cavit Orhan Tütengil'i, Doğaz Öz'ü,

Bedri Karafakioğlu'nu, Ümit Kaftancıoğlu'nu, Bedri Karafakioğlu'nu ve nicelerini öldürenler her nedense bulunamamışlardır.

• Politik tercih, süren yargılamaları bile yolundan saptırmış, verilen kararlar dondurulmuş,eski eylemlere yeni suçlular üretilmiştir? Kahramanmaraş olayları ile ilgili yargılamalar, politik tercihin nasıl kullanıldığına ilişkin ilginç bir örnektir. Çorum olaylarında da aynı uygulamaya başvurulmuştur.

Bu örnekleri çoğaltmak ve iç güvenlik politikasının dönemsel amacını daha açık bir biçimde sergilemek her zaman mümkün. Yukarıdaki soruları ve benzerlerini, bize bakış açılarını, köklü bir değişime uğratıncaya kadar sormak, bıkıp usanmadan sormak, durumunda olduğumuza inanıyorum.

Zaman elverse de bu soruların tümünü birden sorup, tümünün yanıtlanmasını isteyebilsek diye düşünüyorum. 12 Eylül'den bu yana olayların tümünü sorgulamanın, herşeyi birlikte değerlendirmenin bize tanınan süre açısından olanağı yok.

DEMOKRASİYE GEÇİŞ SÜRECİNİN DE TEMEL ÖZELLİKLERİ ARASINDA...

Arkadaşlar iki önemli soruna değinmek istiyorum. İlkin, 6 Kasım 1983'ten başlayan "kendimize özgü" çok partili parlamenter demokratik rejim içinde izlenen "insan haklarına aldırmazlık" politikası olarak adlandırabileceğimiz yönelişi, örnekleriyle anlatmak istiyorum. Askeri rejimlerin özellikleri arasında sayılan insan haklarına aldırmazlığın daha koyusunun, daha katmerlisinin demokrasiye geçiş sürecinin de temel özellikleri arasında olduğunu kolaylıkla saptıyoruz. 1985 yılının ikinci yarısındaki örneklere bakalım:

• Giresun Şebinkarahisar olayını hepiniz biliyorsunuz. Bu olayda İçişleri Bakanı Yıldırım Akbulut'un, soruşturma sonucunu bile beklemeye gerek görmeden, ortaya atılan savların doğru olmadığını söylemesini "hukuk devleti ilkesi ile bağdaştırılamayacağını" söylemeliyiz. 12

Eylül'den sonra bilinçli olarak başlatılan "Soruşturmayı etkileme yöntemi" öyle anlaşılıyor ki, "demokrasiden geçiş" hükümetlerince de benimsenmiş durumda.

Demokrasiye geçiş sürecimizin başka örnekleri de var: Hamza Titan 22 yaşında. Hamza için yakılan ağıt birkaç gün önce yükseldi Hakkari'den. 9 Kasım 1985'te. 8 Kasım'da narkotik şubeye götürülen üniversite öğrencisi Hamza Titan'ın cesedi 6 saat sonra ailesine teslim ediliyor.

Fatsa Belediyesi işçilerinden Şerafettin Tiriç, 47 yaşında. 10 Ağustos 1985 tarihinde götürüldüğü 27 Mayıs Karakolu'nda sorgulandıktan sonra ölüyor. Tiriç soyadı bir başka ölüyü, bir başka genç ölüyü de anımsatıyor bize. Bir devrimcinin ağabeyi olmak, öldürülmek için yeterli bir neden olabiliyor, demokrasiye geçme türkülerinin söylendiği bir dönemde.

Şazuman Kansu'nun ölümünün cezaevlerindeki durumu anlatmak için yeterli olduğunu sanıyorum. Şazuman'ın Çanakkale E Tipi Cezaevinden Sağmalcılar Askeri Cezaevine "sağlık nedeniyle" sevki sırasında izlenen yöntemin, başlıbaşına bir işkence olduğunu görüyoruz. Aynı cezaevinde Şeyhmuz Durgun'un ölümünü işkenceye bağlayan belgelerin varlığı 27 Kasım 1985'te açıklanıyordu.

Sözün kısası, Haydar Öztürk, Vedat Aldoğan, Halil Çelik, Yıldırım Özkan, Kemal Gezgin ve daha nicelerinin ölümlerinin 1985 Mart'ında ve Mayıs'ında olduğunu söyleyebiliyoruz.

MAKATINA COP SOKULMAK İSTENİP DE SOKULMADIYSA ÜZÜLDÜĞÜNÜ SÖYLEYEN İNSAN...

Ölüm olaylarınındışında, ölümden de beter olaylar da yaşanıyordu, 1985'in son aylarında Türkiye'de. Sistem un gibi insan öğütüyordu. Eylül ayının ilk yarısında Hasan Şenyurt ve oğulları Taki ve Zeki birlikte gözaltına alındılar. Ankara Emniyet Müdürlüğü'nde, olağan bir sorgulamadan sonra, yani dayak, elektrik, falaka, askı ve benzeri işlemlerden sonra, bir ses Hasan Şenyurt'un çırılçıplak soyunmasını istedi. Büyük

oğulun da çırılçıplak soyunmasını buyurdu aynı ses. İstemenin ve buyurmanın sonu gelmiyordu sorgu odalarında. En sonunda oğlu ile babanın cinsel ilişkide bulunması da istendi. Olay, sanık yakınlarının anlatımı ile Ankara Altındağ 2. Ağır Ceza Mahkemesinde, 7 Kasım 1985 günü yapılan duruşmada tutanaklara geçti.

9 Ağustos 1985'te gözaltına alınan Ahmet Şahin Kanat da evli ve çoluk çocuk sahibi bir yurttaşımızdı. Ahmet Şahin Kanat'ın tam 7 çocuğu vardı. Marmaris Belediye Başkanı hakkında yürütülen bir soruşturmada, başkan için aleyhte ifade vermeye zorlanıyordu. Aleyhte ifade vermeyi reddedince "Beş kızının emniyete getirildiğini ve gözlerinin önünde ırzlarına geçileceği" tehdidi ile karşılaşıyordu Ahmet Şahin Kanat. Bu olayda Ahmet Şahin Kanat'ın çektiği acılardan daha önemli bir sorun daha vardı. Şahin Kanat'ı suçlayan avukat, bir hukuk adamı yani, Bedrettin Doğan Kurtuluş mahkemeye verdiği dilekçede "Ahmet Şahin Kanat'ın makatına cop sokulmak istenip de sokulmadıysa, üzüldüğünü" belirtiyordu. Bir hukuk adamına, işkenceyi meşru saydıran düzene, demokratik demenin olanağı elbette olmayacaktı. Benzer hukukçular da vardı. Ankara Merkez Kapalı Cezaevinden 11 Kasım 1985 tarihinde Adalet Bakanlığına ulaştırılmak üzere çıkan dilekçesinde Salih Bora Mutlu Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesinde görevli savcı Yüzbaşı Ülkü Coşkun'un, işkence ile verdiği ilk ifadesini reddeden sanık Adnan Akbaş'ı DGM nezarethanesinde dövdüğünü savlıyordu. Adalet Bakanlığına 14 Kasım 1985'te ulaşan ve Ceza İşleri Genel Müdürlüğünün 43878-43877 sayısını alan dilekçe bir haftalık dergi tarafından kamuoyuna yansıtılacağı sırada dergiye "yazmayın, fena olur" uyarısı yapılıyordu.

Arkadaşlar bu örneklerin tümünü Özal hükümetinin devraldığı iç güvenlik politikasının uzantıları olarak kabul etmek durumundayız sanıyorum. Bu politika, hukuk devleti ilkesini temelden sarsıyor. Sarsıyor çünkü, Prof. Aydın Aybay'ın söylediği gibi "yargılamanın son amacı, sadece haklıyı haksızı ayırt etmek değil, bundan da önde gelen adaleti gerçekleştirmektir". Prof. Aybay "Haksız ya da suçlu olduğu ithamı ile mahkeme önüne sanık çıkaran yetkili kimseler için, önce kendi elleri

temiz olmalıdır." diyor. "Yargıç, bu eller kirli ise, bunun, adaleti de kirleteceğini unutmamalıdır." diyor. Bu ellerin çoğu, bence, kirli arkadaşlar. Bu biçimde programlandıkları için kirli bu eller. 12 Eylül'den bugüne uzanan süreç içinde, sivil ya da asker her sorgulama ekibinin, bir örgüt ortaya çıkarmak veya var olan örgütlere bir sanık daha eklemek için başvurulan tek yolun, işkence ve zulüm olduğu inancı egemen kılınmış durumda. Bu biçimde koşullandırılan, eğitilen, inandırılan sorgulama ekipleri için rutin bir hale dönüşen işkencede, ipin ucu zaman zaman öyle kaçıyordu ki, sanıklar bitince tanıklara da işkence uygulanabiliyordu. Dönemin iç güvenlik politikasını oluşturanların kesin tercihleri vardı. Örneğin bazı insanların yaşam hakkı yoktu onlara göre. Hesap sorulmayacağı garantisi ile çalışan sorgu ekipleri, sayı ile belirtmekten çekiniyorum, onlarca insanın ölümüne neden oldular. Sözümona yargılandılar ve büyük çoğunluğu aklandı. Sorgu odalarından sağ çıkamayanların sayılarını ne hükümet, ne de sıkıyönetim komutanlıkları bilmiyordu. Cezaevi koşullarından, bu koşulların düzeltilmesi için yapılan açlık grevleri ve ölüm oruçlarından ölümler oldu. Sorumluları yine bulunamıyordu. Cezaevlerinin koşullarına dayanamayan bir kısım insan, kendi yaşamlarına son verdi. Bu insanlar devletin güvencesi altında değiller miydi? Devralınan iç güvenlik politikası böyle olunca, işkence ile adam öldürmek suçu gereği gibi izlenmedi. Gereği gibi izlenmeyen bu insanlık suçu, sorgucuların imrendikleri sorgucu tipleri üretti. Mustafa Haskiriş, Mehmet Yılmaz, Şükrü Bağ örnekleri gün geçtikçe çoğaldı. Bu örnekler ortada iken, işkence yapmanın bir suç olup olmadığı da tartışma konusu oldu. Güvenlik güçlerinin kafaları "bize kimse hesap soramaz" anlayışı ile dolduruldu.

EVET DEMEK SUÇ, HAYIR DEMEK GÜÇ BİR SORU BU

Bu durumda konunun en duyarlı yanına gelmiş oluyoruz. Yine bir soru sormak gerekiyor. İşkence resmi bir politika mıdır, sistemli bir biçimde uygulanmakta mıdır? Bu sorunun yanıtı hem çok kolay hem de çok zor. Bu soruya evet demek suç, hayır demek ise güç. Durumu sağ-

lama olarak, sorunu, bu konuda verilecek örneklerle açıklığa kavuşturabilirim diye düşünüyorum. Bu örneklerin düşündürdükleri ile soruyu yanıtlamış olabilirim diye düşünüyorum.

Kemal Kartal 12 Eylül'den önce Kars'ta Oruç Korkmaz adlı bir yurttaşımızın ölümüne üç kişinin de sakat kalmasına neden olan bir güvenlik görevlisi. Kemal Kartal, Oruç Korkmaz'ı işkence ederek öldürmüştür üstelik. Halis Sabuncu'da bir güvenlik görevlisi. Ankara'da Anafartalar Polis Karakolu'nda görevli. Bir gece üç arkadaşı ile birlikte alkollü olarak gittiği genelevde çıkan bir tartışma sonucu 1 kişiyi öldürüp, bir kişiyi de ağır yaralıyor. Adam öldürme suçu ile yargılanan iki güvenlik görevlisinden siyasi polis Kemal Kartal 13 ay 20 gün, karakol polisi Halis Sabuncu ise tam 30 yıl hapis cezasına çarptırıldılar. İşkence ile adam öldürenler korunuyor mu diye bir soru akla gelmiyor mu bu örneklerle?

Bir başka örnek; Enver Şahan adlı Kilisli bir yurttaş, 12 Kasım 1983 tarihinde gözaltına alınıyor. Aynı gün Gaziantep Devlet Hastanesine, bir gün sonra ise Ankara Trafik Hastanesine getiriliyor. 13 Kasım'da da ölüyor. Öldürümden sorumlu olan sanık Komiser İbrahim Erdoğan'ın soruşturma dosyasının kayıp olduğu öne sürüldü ama bunun doğru olup olmadığı da şimdiye dek açıklanmadı.

İstanbul'da 12 Eylül'den çok kısa bir süre önce işkence ile öldürülen Faruk Tuna'nın işkence gördüğünün kanıtı olan otopsi raporu da ortada yok. Yıllardır yazışılıyor. Ve bu nedenle 5 yıldır sorumlular hakkında dava açılamıyor.

İstanbul'da bir başka işkence kurbanı Mustafa Hayrullahoğlu için de bunca zamandır dava açılamadı. Bir de Ali İnan var İstanbul kurbanları arasında. Ali'nin sorgu sırasında öldürülmesinin suçlularının güvenlik görevlileri olduğu tartışılamaz kanıtları ile ortada iken, 1980'den bu yana İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Savcılığı ile İstanbul 6. Ağır Ceza Mahkemesi görev ve yetki tartışmasını sürdürmekten, neredeyse haz duyuyorlar.

Ben bu örneklerden şu sonucu çıkarıyorum arkadaşlar. Bazı insanlara işkence yapılabileceğine, bazı insanların işkence edilerek öldürüle-

bileceğine ilişkin bir yöntem, sessizce egemen kılındı. İnsanlara, yurttaşlara, ibreti alem olsun diye, devletin resmi ideolojisi dışında düşünenlerin başına neler gelebileceği bu yolla anlatılmış oluyordu. İsteyen anlardı, istemeyen anlamazdı. İş öyle bir noktaya vardı ki, tutuklu ve hükümlülerin maliyet hesapları çıkarılıp, işkence savlarına karşı sav olarak anlatılmaya başlandı. Kimin adına çalıştığı belli olmayan Ceza ve Tutukevleri Ziyaret ve İnceleme Komisyonunun hesaplamasına göre, bir hükümlü hazineye yılda 282 bin liraya maloluyordu. Oysa devlet, ilk ve orta öğretimde gündüzlü öğrencilere 63, yatılılara 213 bin lira harcayabiliyordu.

SORGULAMA ALETİM BUNLAR, DİYORDU...

Ve bir gün, Cumhurbaşkanı Kenan Evren bir yurt gezisinde halka "Bunları asmayacak mıyız, besleyecek miyiz?" diye sormaktan kendini alamadı. Halk bir ağızdan "Asacağız" diye bağırdı.

Neden bağırdı, nasıl bağırdı ve benzeri soruların karşılığı da verelbette. Çocuklarının asılmasını onaylayan insanların psikolojik durumlarını incelemesi başka bir araştırma, soruşturma işidir. Ama onları bu duruma getiren, çocuklarının asılmasını onaylatan duruma getiren bir şeyler olması gerekmez mi? Toplumda korkuyu egemen kılan, kulaktan kulağa dolaşan işkence yöntemleridir, sanıyorum. İşkence yöntemleri konusuna sinir bozacak şeyler söylemek istemiyorum. Bir örnekle yetineceğim. Kars Emniyet Müdürlüğü 2. Şube'de görevli Komiser Mehmet Hayta'nın işkence yöntemi yüzyıllar öncesi zalimleri aratmayacak cinsten. Komiser Hayta'nın bir çift dövüş horozu var. Dövüş horozu meraklısı görünüyor. Atandığı her yeni göreve götürüyor horozlarını. Karakolun bahçesine bir kümes uyduruyor. Soranlara "sorgulama aletim bunlar" diye yanıt veriyor. Komiser Hayta, horozları aç bırakıyor, önemli sorgulamalar öncesi. Orasını burasını kanattığı kurbanının hücresine salıveriyor horozlarını. Sonuçta dönemin en geçerli kanıtı olan "İkrar ve İtirafla" insanlar sanık olarak yargıç önüne çıkartılıyor.

Bu ve benzeri acılarla başlayan serüvenin son durağına canlı olarak

ulaşabilen insanların barınağı olan cezaevleri konusunda söylenecek çok az şey var. Üç, dört yıldır havalandırmaya çıkarılmayan bir cezaevi politikasının hüküm sürdüğü bir ülkede, insanları dışarıdakiler ya da içeridekiler diye ayırmaya hiç gerek yok, bence. Hemen aklıma gelen bir örnekle bu alandaki çağdışılığı vurgulamak istiyorum. HZİ Vakfı tarafından 5 bilim adamına askeri cezaevlerinde yaptırılan deneyleri, bu dönemin bir utanç belgesi olarak görmek gerekiyor. Bu konuda Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Müfettişlerinin başlattıkları soruşturmanın tamamlanamamasının nedenleri elbet birgün yazılıp çizilecektir.

Duman olup uçmak Nazi toplama kamplarından kalma bir deyişti, heba olup gitmek ise bizim cezaevlerimizde yaşayanların yazgısı sanıyorum.

Saygılar sunuyorum.

10 Aralık 1984, Ankara

BİR YAŞAM BİÇİMİ DEĞİLSE...

Demokrasi, Hukuk devleti ve İnsan Hakları ile ilgili alternatif politikaları tartışmak için bir aradayız arkadaşlar. Toplumun yeni değerlerle biçimlendirilmek istendiği bir dönemde, demokrasiyi, hukuk devletini ve insan haklarını evrensel ilkeleri ve çağdaş ölçüleri ile tartışmak sanıyorum çok kapsamlı bir iş, üstelik güç bir uğraş.

Bu açıkoturumu; demokrasi, hukuk devleti ve insan hakları gibi birbirinden ayrılmaz konuları bir bütün olarak tartışılmasına olanak verdiği için çok yararlı buluyorum. "Olmazsa olmaz" koşuluna çok sıkı bağlı olan bu üçlünün, ilk kez siyasi bir düzeyde tartışılması, bu konudaki tabuların yıkılabileceğinin de, bir kanıtı oluyor. Bu nedenle açıkoturumu düzenleyenleri yürekten kutluyorum.

Demokrasının kurulması, hukuk devletinin işletilmesi ve temel insan hak ve özgürlüklerinin savunulması gibi konularda yürütülecek mücadelede ortak paydanın sağda ve solda geniş bir siyasal yelpazenin temsili koşuluna bağlı olması gereğine inanıyorum. Bu inancımı şöyle formüle ediyorum: Demokratik platformların temel koşulu, ortak siyasal platformlardır. Bizden olanla, bizden olmayanların asgari müştereklerde birleşebileceğine inandığımız düzlemler en verimli düzlemlerdir. Bunun böyle olduğunu, demokratik mücadelenin sadece bir siyasal kampın işi olmadığını artık hepimizin anlamış olmamız gerekiyor.

Demokrasi, hukuk devleti ve insan hakları sorunlarını tartışırken, gerçekçi olmak istiyorsak Türkiye'de her üç sorunun da ciddi çıkmazlar içinde bulunduğunu söylemekten kaçınmamalıyız. Dört yıllık "hızlandırılmış bir eğitimden" sonra Demokrasinin evrensel değerleri yerini, demokrasiye geçiş sürecinin kendi özgü değerlerine bırakmış

görünüyor. Bence demokrasinin açmazı buradan kaynaklanıyor. Başlangıç ve bitiş tarihleri konusunda çeşitli görüşler ortaya atılan, başladı, başlamadı tartışmalarına konu edilen "Demokrasiye geçiş dönemi" benimseniyor ve bu dönemin değerleri kanıksanıyorsa, bu, demokrasi, hukuk devleti ve insan hakları üçlüsünün önünde aşılması güç önemli bir engeldir. Çünkü; Demokrasiye geçiş süreci diye bir özel dönemi itirazsız kabul etmek, demokrasiyi bugünkü kurum ve kavramları ile kabul etmek demektir. Evrensel boyutlarından uzaklaşmış, bir düzene demokratik düzen demek mümkün mü? Kendisine demokratik ülke etiketini yapıştıran, rejiminin niteliğini demokratik olarak tanımlayan çok sayıda ülke var dünyamızda. Ancak bu nitelendirmelerin tek başına bir işe yaramadığı da apaçık ortada. Örneğin; gözetim altındaki parlamenter demokrasinin kimi unsurlarını da barındıran bir askeri rejim Güney Kore'de demokratik rejimdir.

Mısır'da, iktidardaki ulusal demokratik partinin vesayeti altında sosyalist-demokratik bir rejimden sözedilmektedir. Parlamenter demokrasi görüntüsü altındaki, devlet başkanlığı diktatörlüğü Filipin demokrasisinin özünü oluşturmaktadır. Tek partinin gözetimi altındaki halk demokrasisinin kimi unsurlarını da barındıran, askeri diktatörlüğün Polonya'daki adı da demokrasidir. Bu ülkelerde demokrasinin evrensel ilkeleri ile, gerçekten yürürlükte olup olmadığını şöyle bir düşününüz. Kendileri ne derlerse desinler, yönetimlerin hiç de demokratik olmadığını kolaylıkla görebiliriz. Bir sistemin demokratik olduğunu söylediğimiz zaman, orada özgürlüklerin varlığını aramak hakkımızda vardır. Bu hakkı ortodoks bir inatla kullanmamız gerekiyor. Kendisine demokratik etiketini yapıştıran bu ülkelerde, acaba hukukun üstünlüğü ilkesi ve savunma hakkı uygulamada geçerli midir? İnsanlar yaşamlarını her türlü baskıdan uzak sürdürebilmekte midirler? Örgütlenme özgürlüğü yaşama geçirilmiş midir? Vatandaşlar düşünce ve inançlarını korkusuzca açıklama hakkına sahipler midir? Basın özgür müdür? Sendikal haklar serbestçe kullanılmakta mıdır? Ülkenin içinde bulunduğu koşullar gerekçe gösterilerek temel hak ve özgürlükler kısıntıya uğratılmış

mıdır? Uluslararası bildiri ve sözleşmelere geçen ve iç hukukun bimıdır? Uluslararası bildiri ve sözleşmelere geçen ve iç hukukumuzun birer parçası olan temel insan hak ve özgürlüklerine saygı gösterilmekte midir?

BİRİ BİTER BİR BAŞKASI BAŞLAR...

Bu ve benzeri soruların yanıtları, kesin olarak ve tartışmasız bir biçimde evet değilse, kendilerine demokratik ülke diyen ülkelerde, demokrasi, bir ütopya olmaktan öteye gidemeyecektir. Demokrasiyi bir yaşam biçimi değil de, bir özlem yapan ülkelerde, hep yarın beklenir. Yarınlar için bol keseden umutlar üretilir. İçinde bulunulan olağanüstü koşulların bitmesi beklenir. Her nedense bitmez. Aşırı uçların temizlenmesi beklenir. Ama yerden mantar biter gibi fışkırırlar, terör ölçü alınır. Biri biter, bir başkası başlar. Geçiş süreçlerine umut bağlanır. Geçiş süreçinin bitmesi beklenir, ama her on yılda biri biter, biri başlar. Geçiş süreçleri birbirine eklenir gider. Ve bir gün mutlaka demokrasi bekleyişine sürüklenen kitleler, ideolojik olarak teslim olurlar, teslim alınırlar. Dondurulurlar. Bu teslimiyetin dayandırıldığı korkudan, korkunun getirdiği baskıdan yararlanılarak demokratik kavram ve kurumların içleri boşaltılır, yozlaştırılırlar. Toplum giderek, demokrasi olmasa da olur noktasına sürüklenir.

Bu değerlendirme, hiçbirimize yabancı gelmiyor olmalı diye düşünüyorum. Ama bizim için, bugün koşullar ne olursa olsun Türkiye'nin böylesi bir çorak ülke olmasına rıza göstermeyeceğimiz ortadadır. Türkiye bu amaçların ekilip serpilebileceği çorak bir ülke değildir. Türkiye'de güçlü bir demokratik yapılanmanın tohumları çoktan serpilmiştir. Bu toplumsal yeniliş aşılacaktır. Nasıl aşılması gerektiği tartışılmaya başlanmıştır bile. Devlet yönetiminden bulunanların deyişi ile çatlak sesler çıkmaya başlamıştır. Öngörüldüğü gibi, 1980'den 1990'lara kadar geçecek on yıllık süre içinde temizlenmesi ve bir daha canlanmamak üzere eritilmesi amaçlanan toplumcu siyasal görüş, tüm zorluklara karşın bu baskı ve zulüm dönemini de önemli deneyimler kazanarak

geride bırakacaktır. Önemi yadsınamayacak zorluklar aşılıyor, büyük bedeller ödeniyor. Ama biz, bütün bunları; demokrasi hukuk devleti ve insan hakları için gerekli sancılar ve acılar olarak görmek eğilimindeyiz. Koşullar ne olursa olsun, biz, Türk halkının geri kalmışlıktan, yoksulluktan, eşitsizlikten ve en önemlisi siyasi vesayetten kurtulacağına inanıyoruz. Ve bunun iç ve dış güçlerin antidemokratik ittifakı ile gerçekleştirilemeyeceğini çok iyi biliyoruz. Üzerimize düşen karanlıktan kimse umutlanmasın. Çünkü, her karanlık, her gölge, eninde sonunda bir ışığın bir aydınlığın ürünü ve sonucudur. Umudumuzu boş düşlere de bağlamış değiliz. Hergün kendi bilincine varanların sayısı azalmıyor artıyor. Sistemli bir hiçimde üretilen baskılardan kurtulanların sayısı artıyor. Demokrasinin, geçiş döneminin anlaşılmaz kalıplarına sığdırılabileceğine inanmayanların sayısı artıyor. Ve biz bir avuç insan değiliz.

ÜLKEYİ BİR BAŞTAN BİR BAŞA KIŞLA GİBİ GÖRENLER

Arkadaşlar geride bıraktığımız deneylerden şunu anlamış olduğumuza inanıyorum. Halkımızın batılı anlamda, batılı toplumların kabul ettiği ölçülerde insan hak ve özgürlüklerinin tümüne layık olduğunu kabul edilmeden, ülkemizde demokrasinin yerleşmesi ve kökleşmesine olanak yoktur. Bu bakımdan da, ülkemizde demokrasi bir çözümsüzlük aşamasındadır. Çünkü, halkımızın temel insan hak ve özgürlüklerinden bir kısmına layık olduğu konuşulmaktadır. Zaman zaman, demokratik kurallarla yönetilmeye layık bir toplum olmadığımız bile söylenebilmektedir. "Henüz demokrasiye hazır olmadığımızı" söyleyenlerin kimler olduğuna bakın, Türkiye'de demokrasinin kimler tarafından boğazlandığını, hangi amaçla raydan çıkarıldığını kolayca anlayacaksınız. Ülkeyi bir baştan bir başa kışla gibi görenler amaçladıkları "disiplinli demokrasi" gereği halk adına bir kısım temel hak ve özgürlüklerden vazgeçiyorlar. Yasalar hazırlıyorlar, Anayasa yazıyorlar. Bugün Türkiye'de kişi hakları, siyasal haklar, toplumsal ve ekonomik haklar olarak tanımlanan haklar mozayiği, en başta anayasal bir darbe ile malüldür. Demok-

rasi, hukuk devleti ve insan hakları ile ilgili sorunlar temelde, bugünkü Anayasa'dan kaynaklanmaktadır.

Herkesi kör, kendini kartal gözlü, herkesi sağır kendini tilki kulaklı görenlere seslenmeden önce, şöyle bir ayraç açmak istiyorum: Yurttaşların, anayasal sisteme uygun davranma zorunluğu vardır ama, Anayasa'ya uygun düşünmek gibi zorunluğu yoktur sanıyorum. Bu da Anayasal bir haktır. Anayasa'nın önermelerine uygun düşünmemek hakkının kaynağı bu Anayasa'nın kendisidir. Ben bu hakkımı kullanarak, bu anayasa ile demokrasinin bağdaşmadığını söylemekle yetineceğim. Ayrıntılarına girmeden bu anayasa ile demokrasi olmaz diyeceğim. Altında kimin imzası, üstünde kimin baskısı olursa olsun bu Anayasa'nın hiçbir sayfasına demokrasi sözcüğü yakışmıyor diyeceğim. Bilebildiğim, kavrayabildiğim kadarı ile, özellikle Anayasa'nın 14. maddesi bir takım hak ve özgürlüklerin kullanılmasını engellememek için kaleme alınmıştır demenin haksızlık olmadığına inanıyorum. Öteki birçok madde ile temel insan hak ve özgürlüklerine getirilen kısıtlamaların, BM İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ne, özellikle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine ters düştüğüne inanıyorum, bu evrensel belgelerin sınırlarını aştığına inanıyorum. Ancak bu sözleşmenin imza sahibi ülkeler de, tıpkı bizim yöneticilerimiz, Anayasacılarımız, devlet adamlarımız ve düzen savunucusu bazı yurttaşlarımız gibi bu gerçeğe sırt çevirmek eğilimi içindedirler. Onlarda Türkiye halkına bu kadar hak ve özgürlüğün yeterli olduğunu söyleyerek, Türk kamuoyunda inandırıcılıklarını yitirmektedirler. Hesap kitap ve karşılıklı yarar ilişkisi içinde "Türkiye pazarına" bakma alışkanlıklarından kopamayan bu ülkelerin yöneticileri kendileri için vazgeçilmez gördükleri temel hak ve özgürlüklerinin tümünün, bizim için zorunlu olmadığını kabul edebilmektedirler. Pazar iştahı ve ittifak şovenizmi ile görmezlikten geldikleri temel hak ve özgürlüklerimizin, onların yardımı ile değil, halkın gücü ile yeniden kazanılacağını yineleyerek; önemli olduğuna inandığım bir konuya da değinmek istiyorum. Batılı müttefiklerimize ve demokrasinin beşiği Batı ülkelerindeki dostlarımıza ileriye dönük bir uyarıda bulunmak istiyorum: Bizim özgürlük ve bağımsızlık isteklerimizin ve özlemlerimizin Batının da paylaştığı bir

özlem haline gelmesi ile inandırıcı olabilirsiniz. Bu inandırıcılığa gereksinmeniz olduğunu unutmadan, bizi bir pazar ülkesi, bir askeri ittifak ortağı ülke olarak görme alışkanlıklarınızdan vazgeçmeden, inandırıcı olmanızın bir düş olduğunu siz de kabul edin. Hesaplarınızı ona göre yapın.

TÜRKİYE'NİN AYDINLIK GÜNLERİNDE BU SORU YENİDEN SORULACAK...

Anayasa'ya uygun düşünmek gibi bir zorunluk olmadığını söyleyerek bu noktaya geldik. Bu anayasa ile demokrasinin bağdaşmadığını söyleyerek, ortaya attığımız savın gerekçelerini sıralamak durumundayım sanıyorum. 12 Eylül'den bu yana olanlara şöyle bir baktığımızda; hukuk devleti ilkelerinden sapıldığı gerçeği ile karşılaşıyoruz. Yargı kararı olmaksızın yurttaşların hakları kısıtlanması, tartışılması olanaksız tek yanlı işlemlerle suç oluşturulması, siyasal hakların ellerden alınması, genel suclamalar yapılması, dernek kooperatif, vakıf, meslek odaları, sendika ve siyasal partilere girmenin suç sayılması, açıklandığı zaman suç olmayan düşüncelerin, sonradan egemen olan düşünceye göre suç oluşturması ve benzeri olaylarla karşılaşıyoruz. Bunların hangisi hukuk devleti ilkesi ile bağdaştırılabilir? Bu sorunun yanıtı verilmek zorundadır. Şimdi verilmezse Türkiye'nin aydınlık günlerinde bu soru yeniden sorulacak, yanıt aranacaktır.

Zamanın elverdiği ölçüde bir başka konuya geçmek istiyorum. Demokrasi, hukuk devleti ve insan hakları her ne kadar birbirinden ayrılmaz bir bütün ise de, ben, insan hakları konusunu özel bir ilgi alanı olarak kabul ettim. Genelde zor ve kahırlı bir iş bu. Özelde, yani son dört yıllık dönemde, insan haklarına değinmenin "devlete, yönetime, asker ve sivil güvenlik güçlerine karşı bir cephe oluşturmakla" eş anlamlı bir yorumla ele alındığını herkes biliyor. Bu bir gerçek. Ama insan haklarına aykırı davranılan her ülkede, insan hakları konusuna eğilenlerin bu ve benzeri peşin suçlamalarla, hatta ağır tehditlerle karşı karşıya bulundukları ve buna karşın insan hakları kavgasının sürdüğü de bir başka gerçek.

Türkiye'de, işin garip olan yanı, bence, insan hakları savunusunun örgütlü bir biçimde ele alınmayışından kaynaklanıyor. İş, kişisel çabalardan öteye gidemiyor. İnsan haklarına aykırı davranışlardan yüreği yanan ana, baba, eş ve yakınlar kapı kapı dolaşmaktan, acılarını anlatmaktan öte bir eylem gerçekleştiremiyorlar. Bu kişisellik, siyasal ortamda da gözleniyor. Örneğin TBMM'nde temsil edilen ya da temsil edilmeyen partilerden hiçbirinin insan hakları ile ilgilenen bir bürosu, bir birimi yok. İnsan hakları sorunlarıyla ilgili görevlendirilen bir genel başkan yardımcısı yok, parti içi komisyonu yok. Ama ülkemiz, insan hakları güvenceleri yurt dışında tartışılır durumda. Bu durumdan herkesin rahatsız olması gerekir. Bu yaklaşımımın, bir eleştiri olarak kabul edilmesini, bu yolda örgütlenme ihtiyacına zaman yitirmeden yanıt verilmesini diliyorum.

Bu önemli örgütlenme eksiğinin, yurt dışındaki örgütlerce oluşturulan kamuoyları ile karşılanmasından rahatsız olanlara da bir çift sözüm olacak. Ülkemizde, insan haklarının güvencelerinin yurt dışında tartışılmasını "İçişlerimize karışmak" olarak yorumlamadan önce, şunu kesinlikle bilmek gerekiyor. Devletlerin egemenlik haklarının sınırının, insan haklarına saldırı sözkonusu olduğunda bittiğini, uluslararası bir ilke olarak bilinmesinde sayısız yarar olduğuna inanıyorum. Şu da var; örneğin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine imza koyan ülkelerden gelen uyarılar, niçin içişlerimize karışmak olarak yorumlanıyor da, iki gün önce 17 Ocak'ta ülkemize gelen ekonomimizi yönetmeye kalkan, ekonomimizi denetleyen İMF ya da Dünya Bankası yetkililerinin yaptıkları iş, içişlerimize karışmak olmuyor? Bu soru, insan hakları ile ilgili gelişmeleri izleyenlerden "nasihat ve boş laf", ekonomi politikalarımıza elini uzatanlardan "dolar ve mark" geliyor diye yanıtlanabilir mi? Bu ve benzeri sorulara kurnazca yanıt aramak yerine, yöneticilerin insan haklarına aykırı davranışlar konusunda somut verilere kulak tıkamamalarını öneriyorum.

İnsan haklarına aykırı davranışlar konusunda uluslararası bir boyut elde edebilmek için işe sayılarla başlamak gerekiyor. Bu işe meraklı olanların sayılarla olan yakın ilişkisi [illegible]rdır. İnsan hakları gözlemcileri,

batılı gazeteciler hep sayılarla konuşma alışkanlığı içindedirler. Bir insanın öldürülmesi ile birden çok insanın işkencecilerin ellerinde can vermesi arasındaki farkın ne olduğunu öteden beri anlayamamışımdır ama, istenildiği olunca, sayıları hakem kılmaktan kaçınılamayacağına inanıyorum. İşkenceden kaç kişi öldü? İşkence görenlerden sakat kalanların sayısı ne? Cezaevlerinde intihar eden kaç kişi var? Cezaevlerindeki kötü yaşam koşullarından hastalanan kaç kişi var? Kaç siyasal tutuklu ve hükümlü var? Kaç kişi hakkında ölüm cezası istendi, kaçı infaz edildi, bekleyen kaç infaz var? Ve benzeri sorularla karşılaşıyoruz. Yüzlerce, binlerce gibi yanıtların doyurucu ve inandırıcı olmadığını karşınızdakinin gözlerinden anlıyorsunuz. Ama, örneğin şöyle bir yanıt "Türkiye'de 18 yaştan küçük nüfusu, genel nüfustan çıkardıktan sora geriye kalanlardan her 120 kişiden biri gözaltına alınmış, işkence görmüştür." derseniz, işin ciddiyeti hemen anlaşılıyor. Ya da "ilk mahkeme kararlarına göre Mart 1980 ile Mart 1984 arasında gazetecilere toplam 314 yıl hapis cezası verildi" derseniz, ülkedeki özgürlüklerin durumu hemen kavranabiliyor. Bu sayıların alt alta sıralanması sonucu, asıl önemli olan, insan haklarına aykırı davranışların bir devlet politikası haline dönüşüp dönüşmediği yargısına varılmasında belirleyici olması oluyor. Onlar bize sayılarla bakıyorsa, biz de dünyaya sayılarla bakabiliriz. Birleşmiş Milletlerin bir çalışmasında son 10 yılda siyasal nedenlerle bir milyon insanın öldürüldüğü açıklandı. İnsan Hakları Evrensel Bildirisini kabul eden ülkelerin 66'sında işkence uygulandığı Birleşmiş Milletlerin bu raporunda belirtildi. Bu sayıların bir takım insanların yüreğine ferahlık verdiğini öteden beri biliyor ve dinliyoruz. Sık sık "onlar kendilerine baksın, bize karışmasınlar" yaklaşımlarını dile getiriyorlar. Önemli olan; başka ülkelerde de insan haklarına aykırı davranışların olduğu değil, sözkonusu bu 66 ülke arasında Türkiye'nin de yer alıp almamasıdır. Önemli olan; son 10 yılda izlenen iç güvenlik politikalarımızla, siyasal inançları nedeniyle öldürülen bir milyon insana, kaç insanımızı kattığımızdır.

İŞKENCEDE ÖLDÜRÜLENLERİN SAYISI DEVLETİN RESMİ AĞZI İLE SIFIRLANIYORDU...

Türkiye'de sayılarla durum nedir sorusuna yanıt arayalım, şimdi de. Sanıyorum, açıkoturumun en can alıcı noktası burası. İnsan haklarına aykırı davranışlar konusunda çağlar öncesinden beri büyük bir mirasa sahip Anadolu topraklarında 12 Eylül 1980'den sonra sayılarla ne oldu? Türkiye'de demokrasi konusundaki kuşkularımızı söylemekten nasıl kaçınmadıysak, insan haklarına aykırı davranışlarla ilgili gelişmeleri, bu konudaki kuşkularımızı söylemekten de kaçınmayacağız. Önce, şunu söylemek gerekiyor; biz insan hakları sorununu durup dururken, ya da tartışacak başka bir sorun bulamadığımız için tartışmıyoruz. Türkiye'de büyük boyutlarda işkence uygulaması olduğu için, gün be gün tırmandırıldığı için, umursanmadığı için, giderek resmi bir politika olmaya yüz tuttuğu için tartışıyoruz, bu sorunu. Söylenenlerin aksine, işkence sürmektedir. Toplumun, işkenceye karşı izlenen red politikaları ile duyarsız hale getirildiğini vurgulamak için tartışıyoruz. Bu duyarsızlığın sürmesi ile bugün var olan işkencenin yarın da süreceğini söylemek için tartışıyoruz. İnkar politikalarını açığa çıkarmak, yönetimin insan hakları sorununa bakışını belgelemek için tartışıyoruz.

Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, Türkiye'de insan haklarına verilen önemi anlamak için yapılan resmi açıklamalara bakmak yeterlidir.

16 Mart 1982 tarihinde Devlet Bakanı ve Hükümet Sözcüsü Prof. İlhan Öztrak şöyle diyor:

"... İşkenceden öldüğü iddiası ile Uluslararası Af Örgütü'nce bize bildirilen 62 kişilik ilk listede yer alanlardan 60'ı hakkında yapılan tahkikat sonunda bunlardan 15 kişinin ölümlerinin işkence ile hiçbir ilgisi bulunmadığı, 15 kişi hakkında iddiaların doğru olduğu... tespit edilmiştir."

Ulusu Hükümetinin sözcüsüne göre 12 Eylül'den 1 yıl 6 ay 4 gün sonra işkence ile öldürülenlerin sayısı 15'tir.

4 Ekim 1982 tarihinde Genelkurmay Sıkıyönetim Koordinasyon Dairesince hazırlanan bültende şu bilgiler yer alıyor:

"... 12 Eylül 1980 tarihinden 4 Ekim 1982 tarihine kadar geçen süre içinde 204 kişinin işkence ile öldüğü iddia edilmiştir. Konu ile ilgili yapılan soruşturma sonucunda sadece 4 ölüm olayının işkence nedeniyle meydana geldiği kanıtlanmıştır."

2 yıl 22 gün sonra işkence ile öldürülenlerin sayısı Genelkurmay Başkanlığı'na göre 4'tür.

6 Kasım seçimlerinin gerçekleşmesi ile parlamentoya dayalı bir hükümet işbaşına geldi, ancak, 1984 yılında yine "işkence ve kötü muamele"lerle ilgili olarak bir açıklama yapılmasına gereksinim duyuluyor. Açıklamayı yine Genelkurmay Başkanlığı yapıyor:

"26 Aralık 1978'den bu yana askeri cezaevlerine giren 63092 tutukludan 14'ü intihar, 23'ü hastalıktan, 7'si açlık grevi sonucu, 2'si işkence ve kötü muamele sonucu ölmüşlerdir. 7 Ölüm olayı araştırılmaktadır"

12 Eylül'den 3 yıl 6 ay 21 gün sonra yapılan açıklamada işkence sonucu öldürülenlerin sayısı sadece 2'dir.

İçişleri Bakanı Yıldırım Akbulut'un dumanı üstünde tüten en son açıklamasında ise, Ocak 1985 tarihinde Türkiye'de işkence ile ölüm olayının olmadığının bir kanıtıydı sanki. Olan olmuş, ölen ölmüştü. Eski acıları gündeme getirmenin bir nedeni yoktu İçişleri Bakanına göre. Bakan'a göre 1984 yılında 4 bin 894 eylemci yakalanmasına neden olan 475 olayda 99 kişi yaşamını yitirmişti.

"Bunlardan biri polis memuru, biri emniyet bekçisi, 40'ı halk kesiminden 32'si ise teröristtir. 32 teröristten 4'ü tutuklu bulundukları cezaevinde yaptıkları açlık grevi sonucu ölmüşlerdir."

12 Eylül'den 4 yıl 4 ay 18 gün sonra yapılan açıklamada ise işkence sonucu öldürülenlerin sayısı, devletin resmi ağızlarınca sıfırlanıyordu. Bunca olaya, bunca belgeye karşın Türkiye'de işkence sonucu öldürülen bir tek kişi bile olmadığı söylenebiliyordu.

İÇ GÜVENLİĞİN SİYASİ ŞİDDET İLE SAĞLANMASI SONUCU

Fazla ayrıntıya girmeden, bu örneklerin, bir kısım yetkililerin insan hakları sorununa bakışlarındaki "ciddiyeti" göstermesi bakımından yeterli görüyorum.

Ben, gazeteci olarak, hakları çiğnenen, insan haklarına aykırı davranılar yaşamlarının birer parçası olmuş, yüzlerce insanla karşılaştım. Yakınmalarını dinledim. Ana, baba, eş ve yakınları ile dostluk kurdum. Sorgulama yargılama ve cezaevi aşamalarını inceledim. Özgür yaşamlarını izledim. Bir gözlemci olarak, işi başından sonuna dek araştırdım. İnsan onuruna saygının, yitirilmesinde insanların son sığınağı olan adaletin öncelikli ağırlığına olan inancım bir kat daha arttı. Çünkü, siyasi nedenlerle güvenlik güçlerinin karşısına bir kez çıkıldı mı, yani, yargı yolunun ilk halkası olan polis soruşturmasına bir kez konu olundu mu, ortada ne insan onuru ne insanlığın son sığınağı adaletin kalmadığını gördüm. Gözlemim o ki, sayıları yadsınamayacak kadar çok olan işkence gören insanların, bu acıları dindirilmeden, kısaca hesap sorulmadan, ülkemize barış ortamının getirilmesinde ciddi açmazlarla karşılaşılacaktır. Ülkeye barış getirmenin yönteminin ne olduğunu araştıranların Arjantin örneğine bakmalarını salık veriyorum. Örnek tazeliğini koruyor. Jorge Vidala, Eduardo Viola ve Leopoldi Galtieri'den sonra, onların yaptıklarından sonra Alfonsin sorunun çözümüne "Ülkeyi bir hukuk devleti yapma" sloganı ile başladı. Cuntanın çıkardığı "Ulusal Huzur Yazası"nı yürürlükten kaldırarak işe koyuldu. Bir dönemin hesabı böylece verilmeye başlandı Arjantin'de.

İşkence niçin yapılıyor sorusuna da bir yanıt bulmak gerekiyor. Türkiye'de niçin yapılıyor, Arjantin'de niçin yapılıyor. Dünya ölçeğinde bakıldığında, neredeyse evrensel bir boyuta ulaşan bu insanlık suçunun, kaynağı nerede diye düşünmekten kendini alamıyor insan. Bu konuda yapılan araştırmalar göstermiştir ki; işkence bir siyasi tercih sorunudur. İç güvenliğin, siyasi şiddet ya da alışılmış tanımı ile devlet terörü ile sağlanması için başvurulan, bir yöntemdir. Bizdeki gelişmelerin ayrıntıları ile bilinmemesinden hareketle, iç güvenliğin siyasal şiddetle

sağlanması konusunda en ilginç iki örneğin Filipinler ve Endenozya'da yaşandığını söylemek mümkün. Polonya'da daha ölçülü bir siyasi şiddet politikası izleniyor. Rahip Popieluşko'nun öldürülmesinde görev alanların "Emri yukarıdan aldıklarını" açıklamalarından sonra, işler yavaş yavaş açığa çıkmaya başladı. Sosyalistlerin, devrimcilerin kolay kolay kabul edemeyecekleri bir olguya da, hemen dikkat çekmek istiyorum. SSCB'de rejim muhaliflerinin uğradıkları insan haksızlığını yadsımanın olanağı yok. Örneğin psikiatrinin bir baskı aracı olarak kullanılmasının açığa çıkarılmasından sonra, insan hakları sorununun, sosyalist sistemdeki boyutları da anlaşılmış oldu.

Dönelim Filipinler'e. Aranızda, belki, Filipinler'in başkentinin Manila olduğunu bilen pek azdır ama göz göre göre öldürülen muhalefet liderini Aquino'dan hepimizin haberi vardır. İnsan haklarına aykırılıkların uzun süre dünyanın gözlerinden kaçırılması mümkün olabiliyor ama, baskının getirdiği birikim bir kez ateşlendi mi, gizlenen herşey ortaya çıkıyor, kirli çamaşırlar ortaya dökülüyor.

Şiddete başvuranların gözde örneklerinden biri de Endonezya'dır. 1980'li yıllarda ciddi bir iç çatışma yaşayan ülkenin şiddete, teröre başvurarak düzlüğe çıktığı sanılır. 1982 yılında oluşturulan infaz mangaları, bugüne değin dörtbin kişiyi sokak ortasında iç güvenliğin sağlanması adına öldürdüler. Suharto'nun yardımcısı General Ali Murtopo'nun söylediklerine dikkat edilirse, devlet terörünün bir politika gereği gerçekleştirildiğini kolaylıkla görüyoruz. General Murtopo'ya "sokak infazlarının savunma ve güvenlik bakanlığının istek ve raporları üzerine yapıldığını" söyleten güç,izlenen politikadan başka ne olabilirdi? Politika böyle saptanınca, kimsenin kimseden korkusu kalmayacak, kimse bir gün hesap verme korkusunu yüreğinde taşımayacaktı.

Burada bir soruya daha yanıt bulmak durumundayız. İşkenceciler kim, nasıl insanlar, nasıl yetiştiriliyorlar? Çok genel bir tanımla bunlar; yasal güvenlik güçleri dışında, yarı askeri, denetimsiz ve infaz yetkisine sahip devlet adına terör üreten toplulukların insanlarıdır. Nasıl insanlar sorusunun yanıtını arayanlar arasında, işkence ve işkence psikolojisi

üzerinde çalışan bilim adamları ön sırada yer alıyorlar. Bilim adamları; dünyanın birçok ülkesinde gücünü baskıdan alan rejimlerin, kendileriyle aynı düşüncede olmayanların, konuşmasından, yazmasından hatta düşünmesinden korktukları için işkence yapanların fiziki ve psikolojik yapılanmalarını, kişiliklerini inceliyorlar. Bilimsel olarak işkence nedir, işkenceci kimdir, nasıl yetiştirilir, gücü ya da güçsüzlüğünün ölçüsü nedir ve benzeri soruların yanıtları var artık. Ama burada herşeyi birden konuşmanın zaman açısından olanağı yok.

DAVA DOSYALARI SANIĞIN İKRARI İLE AÇILIYOR VE KAPANIYORSA...

12 Eylül'den bugüne uzanan uygulamaların ışığı altında ülkemizdeki duruma gelince söylenecek çok şey var:

• İşkence ve kötü davranışlarla insanlar, yargılanmanın ilk halkası olan soruşturma aşamasında karşılaşıyorlar. İnsan haklarına aykırılıkların en yoğun olarak üretildiği yerler, sorgulama merkezleri, siyasi şubeler ve emniyet karakolları oluyor. Yasal açıdan önlem almak mümkün, ama alınmıyor, bir vurdumduymazlık, umursamazlık sözkonusu. Nedeni şu: Geride bırakılan dönemin politikaları gereği, ceza yasalarının "suçluların" usul yasalarının ise, suçluluğu kanıtlanıncaya kadar "masumların" güvencesi olduğu ilkesi unutturuldu, unutuldu. Bu temel ilke gözardı edilince her sorgulama ekibi "fezlekesine" bir sanık ekleyebilmek için tek yolun işkence olduğunu anladı. Sanık diye yakalananların büyük çoğunluğunun ağızlarından alınan her söz, onları suçlamaya yeterli kanıt olabiliyordu. Dava dosyaları "sanığın ikrarı" ile açılıyor ve kapanıyordu.

• İnsanların en temel hakkı olan, yaşam hakkının gözardı edilmesi sonucu çok sayıda insan göz göre göre ölüme gönderildi. İnsanlar sorgulama sırasında işkenceden, cezaevi koşullarından, bu koşulların düzeltilmesi için yapılan açlık grevleri ve ölüm oruçlarından öldürüldüler, öldüler. Gözaltında iken emniyet, tutuklu iken cezaevi koşullarının dayatmasına karşı çıkamayan bir kısım insan da kendi yaşamına son ver-

di. Bir kısım insan, canlı yakalanması olanaklı iken vurularak öldürüldü. Söz öldürmeden, ölümden acılmışken 48 kisinin asılarak, idam edilerek öldürüldüğünü söylemek de gerekiyor sanıyorum.(*)

• İnsan haklarına aykırı davranışın bir politika olarak izlenmesinin nedenlerinden biri de, bence, iç güvenlik olaylarına yönelik yeni bir yöntemin gerek güvenlik güçlerinin gerekse yargı makamlarının elini kolunu bağlaması oldu. Bu yöntemin adı; yargılamadan önce mahkum etme yöntemidir. Devletin en yüce katında oturanlar, kişisel yargılarını uluorta söylemekten çekinmediler. Örneğin devlet başkanı Kenan Evren Paşa Adana'da sendikal bir örgüt olan DİSK'i "İç savaş kırkırtıcılığı" ile suçladı. DİSK iddianamesi bile hazırlanmamıştı daha. Afyon konuşmasında Barış Derneği'ne "illegal örüt" dedi. Barışçıların tutuklanmalarını hakli göstermek gayretini sergiledi. Manisa konuşmasında ise Aydınlar Dilekçesine imza atan 1256 kişiyi bir kalemde "Vatan Haini" ilan ediverdi. Devletin başındaki kişinin bu sorumsuz tutumu elbette sorgu odalarına da yansıyacaktı. Polis her sendika soruşturmasından iç savaş tahrikçisi, her dernek soruşturmasından illegal örgüt üyesi, askeri yönetimin yaptıklarını olumlamayan her insandan bir vatan haini türetmeye koyuldu. İnanılması güç insanlara, akıl almaz işkenceler böylece yapıldı.

ŞAM'DAN YÜKSELEN BU SESLERİ, DİYARBAKIR'DA DA DUYMAK MÜMKÜN...

• Her açıkoturumda, her panelde işkence yöntemleri konusunda insanın içini çürüten örnekler anlatmak istemiyorum. Niçin bu yola başvurulduğunu anladıktan sonra, dünyada işkenceye başvurulan her ülkede küçük teknik ayrılıklar dışında acı verme yöntemi üç aşağı beş yukarı aynıdır sanıyorum. Elimde bir gazete kesiği var.

Sınır komşumuz bir ülkede, rejim muhaliflerine uygulanan insanlık dışı işlemler anlatılıyor.

(*) TBMM'de bekleyen 140 idam dosyası var.

Rejimin cezaevlerinde akla gelemeyecek boyutta aykırılıklarını değiştirmeden, yorum katmadan, olduğu gibi okuyorum:

"Ayaktan, kalçalardan ve çıplak bedenin her tarafından dövülme.

Kazığa oturtulma (Suçlunun idamı için kullanılan sivri uçlu ok gibi bir alet: Rektumdan girer bedenin üst kısmından çıkar)

Elektrik şokuna tabi tutulma (Tenasül uzvuna, başa, kulaklara, parmaklara ve alma)

Yüzünden ve çıplak bedenin diğer kısımlarından tekmeleme ve muşta ile dövülme.

Kaynar su ile haşlama.

Ayaklarından havaya asılma. Hapishane hücresinde günlerce, ayakları birbirine bağlı olarak bırakılma.

Günlerce uyanık kalmaya ve ayakta durmaya zorlanma.

Zincire vurulma ve hücrede uzun bir süre yataksız, yorgansız ve eşyasız bırakılma.

Sürekli olarak küfür ve hakarete maruz bırakılma. Kutsal inançlara küfretme.

Tutukluların karılarına, kızlarına ve bacılarına tecavüz etme, dövme veya tecavüzle tehdit etme.

Ölünceye kadar dövme (bildiri bu konuda Dr. Mustafa Abid, Halepli Şeyh Ahmet, Şeyh Kahirullah, Hama'lı Hasan Usfur ve Humus' lu Şeyh Fazıl Zekariyya'nın isimlerini örnek olarak veriyor).

Tutukluların tırnaklarını sökme, sakal ve bıyıklarını teker teker yolma, kıllarını yakma, etlerini kerpetenle çekme, sıkma, bükme, cinsiyet organlarını sigara ile dağlama"(*)

Suriye örneğini okudum. Şuna inanıyorum ki; Şam'dan yükselen bu haykırışları Diyarbakır'da Bağlar Askeri Cezaevinden de duymak mümkündür.

(*) SURİYE DOSYASI. Ömer Faruk Abdullah, 1984.

• 12 Eylül'den bugüne uzanan uygulamalar arasında bence çok önemli bir yeri bulunan bir konudan da sözetmek istiyorum. Haklarında henüz iddianame bile hazırlanmamış binlerce insan radyo televizyon ve yazılı basın aracılığı ile suçlu olarak ilan edildi. Bu haksız ve hukuk dışı uygulamanın üstüne gitmeye kimse cesaret edemedi. Bu edilgenlik öyle bir noktaya ulaştı ki; analar, babalar eş ve çocuklar idare-yargı ve yasama organlarına anlatamadıkları dertlerini iletişim organlarına da dinletemediler. Gazete bürolarında onlardan kaçacak yer arandı. Kapılara haber bırakıldı, "gelirlerse almayın" diye. Bu bir anlamda gazetecilerin kendilerinden kaçmaları bir anlamda üzerlerindeki yönetim baskısına karşı gelemeyişlerinden kaynaklanıyordu. Çünkü insan hakları konusundaki sorunların üstüne gidilmemesi için yönetim durup usanmadan telkinde bulunuyor, zaman zaman tehditler savunuyordu.

• Uygulamaların bence en ilginci, en kalıcı acılar bırakanı, unutulmayacak kinler üreteni ise, yargılamalarda sağ ve sol örgütlere farklı bakış açısıyla yaklaşılması oldu. Bu yara kolay kolay kapanmayacak, unutulmayacak ve günü geldiğinde ise bu konudaki sorular ortaya açılacaktır. Yanıtlar istenecektir. Farklı ve haksız bakış açısı şudur: Askeri mahkemeler, sol görüşlü suçlulara TCK'dan tertip edilen cezalar, Anayasa'nın 14. maddesindeki fiillerden hareket ederek düzenleniyor. Onlar TCK'nun 141, 142, 146, 148, 163, 168 ve 171. maddelerinde belirtilen Devlet şahsiyetine karşı işlenen cürümler faslından cezalandırıldılar. Devlet Şahsiyetine Karşı İşlenen Cürümler Faslından cezalandırıldılar. Oysa sağ örgütlenmeler ve sağ eylemlerde aynı fiiller sözkonusu olsa bile, bu suçların devletin şahsiyetine karşı işlenen suçlar olmaktan çıkarıldı

Dönemin hukuk anlayışını sergilemesi bakımından önemli olduğuna inandığım bu örnekle Demokrasi, Hukuk Devleti ve İnsan Hakları konularında söylemek istediklerimin bir kısmını söyleyebilmekten duyduğum kıvancı ve mutluluğu belirtiyorum.

Saygılar sunuyorum.

19 Ocak 1985, Ankara

YALANLARI, NEREYE KADAR...

Çağına etkin bir biçimde katılmanın, çağını kavramanın yolu, sanıyorum, "Demokrasi, Barış ve İnsan Haklarının" savunulmasından geçiyor. Başka bir anlatımla; çağını reddetmenin yolu da bu. Bu yolun Türkiye'nin son altı yıldır ısrarla izlediği bir yol olduğunu söylemeye bilmem gerek var mı?

Türkiye'de toplumun yeni yapılanmalarla, biçimlendirilmek istendiği, değiştirilmek istendiği bir dönemde "Toplumsal Barış ve Af" konusunun bu bağlamda tartışılması gerektiğine inanıyorum.

Toplumsal barışın sağlanmasında atılacak ilk adımın, eskiye dönük tortuların, yüzkarası birikimlerin ortadan kaldırılması ile gerçeklik kazanacağını, hemen, konuşmamın başında söylemek istiyorum. Çünkü şimdiye dek, bir çok kez denenmesine karşın toplumsal barışın sağlanamamasının en belirgin nedeni, bence, bu koşulun yerine getirilemeyişinden kaynaklandı. Tortu kaldırılmadı, yüzkarası birikimlerin hesabı sorulamadı, yapılanlar yapanın yanına kâr kaldı, kâr bırakıldı. Oysa, demokrasi için, barış için, insan hakları için verilen kavgada büyük acılarla karşılaşıldı. Hâlâ karşılaşılıyor. Uzun ve çileli bir yoldan geçildi. Yüzlerce binlerce insan kanlı menzil taşlarında simgeleşti, hâlâ da simgeleşiyor. Ama tortu olduğu gibi duruyor. Bu tortunun kaldırılması için yapılanlar ise birkaç kişisel çabadan öte gitmiyor, gidemiyor. Bence bu tortunun açık adı insan haklarına aykırı davranışlardır. Bu konudaki hesaplaşma yaşama geçirilemediği sürece toplumsal barışın sağlanmasının olanaksız olduğunu hepimizin bilmesi gerek. Çünkü çağımızda insan hakları; barışın, barış ortamının, barış toplumunun vazgeçilmez unsurlarından biri olma özelliğini koruyor.

Tartışma konumuz "Toplumsal Barış ve Af" konusu ile insan haklarına aykırı davranışlar arasında çok yakın bir ilişki var. Çünkü; insan haklarına aykırı davranışlar ile, işkence ile, kötü muamele ile başlayan sorgulama yöntemleri sonucunda doldurulan cezaevleri var, yenileri yapılıyor. Hukuk devleti ilkelerinden sapılarak verilen yargı kararları ve sürmekte olan infazlar var. Anayasa'daki açık hükmüne karşın, sıkıyönetimin kaldırıldığı illerde askeri mahkemeler davalara bakmaya devam ediyorlar. Tartışma konumuzla, Demokrasi, Barış ve İnsan Hakları konuları ile insanı dışlayan, insanı devlete kul yapan uygulamalar arasında elbette ilişki var. Çünkü; Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in deyişi ile "hiç bitmeyen bir işkence teranesi var." yıllardır ülkemizde. Başbakan Turgut Özal'ın deyişi ile ise, "Bazı münferit sui muamele olayları var" ama işkence yok. Uç aya yakın bir süredir, hergün yeni bir olayla ilgili savlar, kanıtları ile birlikte ortada iken, bu savların "kasıtlı olduğunu" savunan bir İçişleri Bakanı var. Kim ne derse desin; bu konudaki yadsıma politikaları nasıl üretilirse üretilsin; "Yüzümüzü kızartsa da, vicdanımızı sızlatsa da Türkiye'de işkence var" demek zorundayız sevgili arkadaşlar.

İşkence savları ile ilgili dış bağlantılar kurmaya çalışılsa da, basın toplantılarında işkence ile ilgili soru soran gazetecilerin fotoğrafları çektirilerek gözleri korkutulmaya çalışılsa da, beğenilmeyen soruların sahibi gazeteciler işlerinden edilse de bütün bunların bedelinin bu uygulamaları yapanlarca ödeneceğine inancımız sarsılmıyor. Böylesi inanılmaz bir yadsıma politikasının mimarları, yalanlarını nereye kadar sürdürebilirler diye düşünüyorum. Bu politikadan hangi yararları umuyorlar diye düşünüyorum. Akıl dışı sonuçlar elde etmeye bile olanak yok. Sonuna dek susan bir halk arıyorlarsa, aldanıyorlar arkadaşlar.

Sıddık Bilgin adında öldürülen bir zanlının sorgusu bile yapılmadan, yargılanmadan, mensup olduğu örgütün adını açıklayan bir İçişleri Bakanını düşünün. Böyle bir insanın ölüsünün jandarma karakolunun bahçesine gömülmesini "ayrıntı" olarak kabul eden bir İçişleri Bakanını düşünün. Toplumsal barışın ilk koşulunu, insanları cezaevlerinden geçirmekle sağlamayı amaçlayan bir güvenlik politikasının mimarlarını düşünün. Bir yandan cezaevlerinde 16 bin boş kapasite olduğunu söyleyen,

bir yandan da yıl içinde 67 yeni cezaevinin hizmete sokulacağını müjdeleyen bir Adalet Bakanını düşünün.

İŞKENCE, TEK BAŞINA BİR GENEL AF GEREKÇESİ OLMUŞTUR...

Toplumsal Barış ve Af konusu ile insan hakları arasında daha bir çok noktada ilgi kurulabileceğini göreceksiniz. Bunun en somut örneği, en geçerli örneği, bence, son altı yıldır izlenen sorgulama yöntemleri ile toplumsal barış ve af arasında oluşan ilgidir, yakın ilişkidir. Bu nedenle, işkence ve kötü muameleye dayalı bir sorgu yönteminin yürürlükte olmasını, politika gereği uygulanmasını, ben tek başına bir genel affın gerekçesi olabileceğini düşünüyorum, iddia ediyorum.

Çünkü, sevgili arkadaşlar; işkence ve kötü muameleden, cezaevi koşullarından ve savunma hakkının önüne getirilen engellerden kaynaklanan adli hataların varlığı artık yadsınamayacak boyutlardadır. Aynı olaya katılmaktan yargılanan siyasal görüşleri değişik kişiler vardır. Aynı suçu işlemelerine karşın farklı cezalara çarptırılan ve bu cezaları askeri yargıtayca onaylanan kişiler vardır. En sonunda işkence ile alınan polis ifadelerinden başkaca kanıt olmaksızın yargılanıp, hüküm giyenler vardır. Aynı eylemi yapan sağ ve sol örgütlere mensup kişilere farklı ceza maddesi uygulamasına yasal gerekçeler uyduran yüksek yargı organları vardır. Bütün bunlar, bir affın, bir genel affın akla gelen ilk gerekçeleridir.

Sevgili arkadaşlar, barış ile insan hakları arasındaki doğrudan ilişkilere dayalı örneklere geçmeden önce, Sosyal Demokrat Partinin "Af ve Toplumsal Barışa Katkı Yasa Önerisi" üzerinde genel bir yargıyı dile getirmek istiyorum. Ve bu yargıya katıldığımı peşin peşin belirtiyorum.

Yasa önerisinin hukuk tekniği açısından getirip götürdüklerini irdelemek, sanırım, burada bana düşmez. Bu nedenle yasa önerisinin içeriğine hiç girmeden, salt yasa önerisinin gerekçesi ile ilgili bu yargıyı, katıldığım bu genel yargıyı kısa olarak aktaracağım. Gerekçede, "af beklentilerini zorunlu kılan nedenlerden birinin olağanüstü dönemin sıkıntı ve

kırgınlıklarını unutma özlemi" olduğu belirtiliyor. "Genç insanların hain ve gizli bir plan içinde birbirlerine düşürüldüğü" söyleniyor. "Demokrasinin kırgınlık, küskünlük, kin ve düşmanlık üzerine kurulamayacağı, kurulmaması gerektiği" belirtiliyor. Daha ileri gidilerek "Gerçek sorumlu ve suçluların cezaevlerindekiler olup olmadıklarına ilişkin kuşkular vardır." deniliyor. "Sorumluların sadece bazı kesimlerde değil tüm toplumda ve devlet görevlilerinde aranması gerektiğine" değinilerek sözkonusu kuşku güçlü bir gerekçe ile vurgulanıyor. Yasa önerisinin gerekçesinde çok önemli bir saptama daha yapılıyor." Siyasi şiddeti tırmandıran belli başlı büyük olayların gerçek sorumluları ve tertipçileri yargı önüne çıkarılanlar arasında bulunmamaktadır. Bu durumda mevcut hükümlü ve tutukluların ülkeyi bu hale getiren asıl sorumluların planlayıcısı ve azmettireni durumundaki gizli kalmış suçluların da cezalarını onlara vekaleten çekme durumunda kalmış ya da bırakılmış olabilecekleri, kamu vicdanını rahatsız eden ve cevap bulunamamış sorular arasındadır." deniliyor. Yasa önerisinin gerekçesinde belirtilen bu yaklaşım, 12 Eylül öncesinin gerçek sorumlularının cezaevlerinde bulunan hükümlü ve tutuklular olmadığını anlatıyor. Bu durumda önerinin "Af dışı bırakılan suç ve cezalar" bölümündeki "devlet, demokrasi, ülke bütünlüğü, ulusal birlik, hukukun üstünlüğü gibi değerlere yönelik suç ve eylemlerin "af dışında tutulmasının mantığını anlamak, sanırım, olanaksız oluyor. Bir yandan içerideki insanların suça itildiklerini söyleyeceğiz, bir yandan da onları suça itenlerin, şiddeti tırmandıranların ortada olmadığını söyleyeceğiz. Ama suça itilen bu insanları af kapsamı dışında tutacağız. Bence, böyle bir mantıksal örgü ile toplumsal barışın sağlanması bir yana yeni tartışmalar ve çatışmalar gündeme getirilir. Çünkü bu insanlar, toplumun dışına itilmek istenen bu genç insanlar, bir dönemin suçluları değillerdir, bir dönemin suçlarını genç omuzlarına yüklenmiş özverili insanlardır.

Yasa önerisinin teknik ayrıntılarına girmeden söyleyebileceğim bir nokta daha var. Toplumsal barışı sağlamayı amaç edinen bir af ancak; koşulsuz, ayırımsız, genel ve geniş kapsamlı, siyasi suçlu adi suçlu ayrı-

lığı yaratmayan, düşünce ve eylem suçu gibi bir yapaylığa izin vermeyen, beklemesiz bir yaklaşımla çıkarılmalıdır. Bu çerçevede düşünüldüğünde ne sosyal demokrat partinin ne de hükümetin af konusundaki tutumlarının gerçekçi olmadığını saptayabiliriz. Hele Özal hükümetinin getirmek istediği af, herşeyden önce açıklıktan kaçan politikalarla, danışıklı politik oyunlarla oluşturulmaktadır. Af konusuna açıklık getirmeyen, her defasında "Af dediği için" ürkütülen, belki de korkutulan kaypak bir tutum izlemesinin bir nedeni var Özal'ın.

ARJANTİN RÜZGARLARI ESİYOR ÜLKEMİZDE...

Toplumların yaşamında, zaman zaman gerileme dönemlerinin yarattığı siyasi fırsatı çok iyi biliyor Başbakan Özal. Bugün Türkiye'de yaşanan bu gerileme süreci ve gerileme sürecinden yararlanarak üretilen çağdışı bir ideoloji sözkonusu. Türkiye böyle bir süreç yaşıyor. 1960'ta 1970'te ve 1980'de on yıllık periyotlarla yaşanan bu gerileme döneminin en katısı, en kuramsalı ve bu ölçüde en anlaşılabiliri olan 12 Eylül müdahalesi ile ortaya çıktı. Kimlerin yazdığı pek belli olmayan, bir senaryo ile ortaya çıkıveren darbeden beş yıl sonra Türkiye'de denetlenemeyen, arzu edilmeyen bir gelişme var. Onların istemedikleri gelişme bu geniş kitleler hiç beklenmedik bir anda ve beklenmeyen bir yoğunlukla insan haklarını konuşuyorlar, işkence uygulamalarını konuşuyorlar, demokrasinin açmazlarını konuşuyorlar. Kısaca Arjantin rüzgarları esiyor ülkemizde. Bölye bir gelişmeye ayak uydurma kayganlığını siyasi tür olarak benimseyen Özal'da; toplumun ileriki günlerde nerelere yöneleceğini, nerelere devineceğini ve kendisini nerede ve nasıl yeniden üreteceğini çok iyi bildiği için susuyor. Nabza göre şerbet sunma politikasını uyguluyor. Af gibi yaşamsal bir konuda sergilediği tutumla da bunu çok iyi gösteriyor. Af konusunu önce muhalefetin bir sorunu imiş gibi göstermeye çalışan Başbakan, artık daha fazla kandırmaca oynayamayacağını anladığı anda partisinin de af konusunda öneri hazırlamasına ve bunun TBMM'den çıkarmasına razı olmuş görünüyor. Toplumsal barıştan yana olmadığını, ideolojisinin yaman bir militanı olduğu günler-

de, MEES Başkanı iken söyledikleri ile kanıtlayan Özal'ın çaresizliği, bence, artık yukarılarda birilerinin vereceği kararlara göre toplumsal gelişmenin yönünün belirlenemeyeceğini anlamış olmasından kaynaklanıyor. Vardığı bu noktada da af gibi bir konuda muhalefete siyasal tuzak hazırlama yolunu seçmiştir. Af konusunda, Anayasal engelleri sürekli olarak gündemde tutmuş, bu endişelere göre hazırlanan yasa önerisini, cezalardan indirim öngören bir yöntemle aşmayı denemiştir.

Affa ilişkin gelişmelerden daha önemlisinin, af konusunun gündeme gelmesiyle filizlenen toplumsal muhalefetin getirdiği ılık rüzgarların insanları yeniden düşündürmeye başlaması olduğuna inanıyorum. Af sorunu nasıl çözümlenirse çözülsün, sonucu ne olursa olsun Türkiye'de Arjantin esintisinin ürküntüsü bir takım yüreklere şimdiden yayılmaya başlamıştır. Arjantin rüzgarlarının tadı alınmaya başlanmıştır. Korkunun dağları beklediğine ilişkin özdeyişin doğruluğu, bir kez daha kanıtlanmıştır.

SİYASİ ORTAM, İNSANIN DIŞLANDIĞI BİR YÖNETİM ANLAYIŞI İLE BELİRLENİYOR...

Tartışmanın bir başka noktasına geçmek istiyorum, bu saptamayı değerlendirmenize bıraktıktan sonra. Arkadaşlar, insan haklarının, barışın vazgeçilmez ögesi olduğunu söylemiştim biraz önce. İnsan haklarına aykırı davranışların en çarpıcı örneklerinin ise fiziki ve psikolojik işkence olduğunu söylüyorum şimdi de. Yakın geçmişe baktığımızda, işkencenin bir siyasi tercih sorunu olarak gündeme getirildiğini ve gündemde tutulduğunu görüyoruz. İnsanın dışlandığı bir devlet yönetimi anlayışı ile belirlenen siyasi ortam; iç güvenlik politikalarının yıldırmaya, pişmanlığa ve eritmeye yönelik olarak hazırlanmasına olanak sağladı. İşkence ve bu yolla sağlanan baskı, iç güvenliğin sağlanmasında vazgeçilmez bir yöntem oldu. Yöntemin politik bir tercih olarak yeğlendiği ise, devletin en yetkili ağızlarından ulu orta ilan edildi. "Teröristler acımasızca insan öldürmekten çekinmiyorlardı" dendi. "Onlara da aynı dille cevap vermek gerekiyordu" denildi. "Bunu 12 Eylül'den önce anlata-

madık, 12 Eylül'den sonra o tedbirlerle bu günlere geldik" denildi. Uğrunda, demokrasiden vazgeçtiğimiz anarşik olaylar bu anlayışla önlenmeye kalkışılınca, ödenen bunca bedele karşın, hâlâ sonlandırılamadığını görüyoruz. Bu bizim yargımız değil. Örneğin; Emniyet Genel Müdürü Saffet Arıkan Bedük'ün övünerek verdiği sayılardan çıkan bir sonuç. 1985 yılı içinde, 12 Eylül darbesinden 5 koca yıl sonra, anarşik olaylarda 254'ü ölüm, 130'u yaralanma ile sonuçlanan bir hesaplaşma olmuş, 12 Eylül'e gerekçe yapılan "Günde 20 ölüm" ortalamasından çok daha iyi bir sonuç ama, ölümler üstüne kurulacak bir yasal ortam içinde hiç de az olmayan bir sayı bu. Günde 20 kişi değil ama ayda 32 kişi ölmüş yaralanmış.

Ödenen bedelin büyüklüğünü başka örneklerle anlatmak gerekiyor. Demokrasiden vazgeçmenin bedeli çok büyük arkadaşlar. Resmi açıklamalardan çıkardığım sayılarla çok büyük bir bedel bu. Örneğin, 12 Eylül 1980'den 19 Kasım 1985'e dek geçen süre içinde 8654 anarşik olay meydana geldi. Bu olaylarda, 972 yurttaşımız öldü, 994 yurttaşımız yaralandı. Ve siz bunlardan sıkıyönetimin örtülü yasakları, "yazarsanız fena olur" korkutmaları ile, nedeniyle haberdar olamadınız. Yetkililerin "Yok" dedikleri sansür nedeniyle, güllük gülistanlık bir ülkede anarşi ve terörün bitirildiğini sandınız. Bu süre içinde 67304 kişi tutuklandı. Gözaltına alınanlar, 90 gün 45 gün, 30 gün ve 15 gün süre ile gözaltında kaldılar. Bu çok önemli bir sayıdır sevgili arkadaşlar. Demokrasiye nasıl geçildiğini, demokrasiden nasıl vazgeçildiğini anlatması bakımından çok önemlidir. Yeni demokrasinin niteliğini anlatması bakımından da önemlidir. Bu oran aynı zamanda tutsak edilen bir toplumda, demokrasicilik oyununun bir göstergesidir.

Bir başka çalışmada; sorun , tutsak toplum sorunu, daha yuvarlak sayılarla anlatılıyor:

"Bugün vatandaşlarından yüzbin kadarını kilit altında tutan bir ülke konumundayız. Bu sayı yaklaşık bir hesapla, her yüz alleden birisinden bir kişinin; bir oğul ya da kızın, bir baba ya da ananın tutuklu ya da hükümlü olduğunun açık göstergesidir. Ne demektir bu? Dar kapsamıyla

her yüz aileden birisinin, geniş olarak da daha geniş bir aile tanımlamasıyla her otuz aileden birisinin düşündüğü acısını çektiği bir yakını şu anda kilit altındadır. Yani kimi soruşturmalarda konu edildiği çerçevede, toplumumuzda sakıncasız bir kişi bile yoktur. Çünkü ya birinci dereceden ya da ikinci düzeyde bir yakını doğrudan tutuklu ya da hükümlüdür. Yeni bir yaklaşımla toplum olarak sakıncalı bir bütün oluşturmaktayız. Bunlar işin sayısal ve biraz da belki abartılmış yorumları, sonuçları. Ama hiçbir yoruma yer bırakmayacak biçimde de bir olgu var; yüzbin vatandaşımız şu anda kilit altında." (*)

SUÇLANACAKLARI GÜNÜ BEKLEMEK ZORUNDALAR

Ödenen bedeli sayılarla anlatmayı sürdürüyorum. Sözkonusu süre içinde 45613 dosya askeri mahkemelere "intikal" etti. Bunlardan 13603'ü aklanma ile sonuçlandı. 1106 dava sürüyor. Geri kalanlar için karar verildi. Sıkıyönetim mahkemelerindeki yargılamalarda dosya denildiği zaman bir dosya içinde ortalama kaç sanığın yer aldığını biliyoruz. Her dosyada ortalama 10 sanık hesabıyla, ki bu iyimser bir sayıdır, Eylül 1980'den Kasım 1985'e dek yarım milyon insanın yargıç karşısına çıkarıldığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Elimizdeki resmi açıklamaya göre, yargılananlardan 22912 kişiye 0-1, 10784 kişiye 1-5, 6166 kişiye 5-10, 2396 kişiye 10-20, 939 kişiye 20 yıldan fazla ağır hapis cezası verildi. 630 kişi için ömür boyu hapis cezası verilirken 429 kişi için ölüm cezasına hükmolundu. Verilen ölüm cezalarından 248'i Askeri Yargıtay'da 79'u TBMM'de. Bunlardan 47'si onay bekliyor 32'si ise onaylandı. Onaylanan ölüm cezalarından 27'si infaz edildi. Siyasi suçları nedeniyle idam edilerek öldürülenlerin sayısı bu, bir de adi suçları nedeniyle idam edilenler var. 1980'li yılların Türkiye'sinde. İnfazı gerçekleştirilen idam sayısı 48.

Şu anda 5502 kişi tutuklu olarak yargılanıyor. 9805 kişi de hükümlü olarak özel cezaevlerinde bulunuyor.

(*) Görülmüştür, Hapisaneden Mektuplar, Yarın Yayınları.

Ödenen bedelin büyüklüğünü sayılarla anlatmayı sürdürüyorum. İşkence ile ilgili ölüm olaylarına ilişkin resmi verilerin düşündürücü olduğunu kabul etmek zorundayız. İşkence olgusunu yadsıyanlar ise bu sayılarla suçlanacakları günü beklemek durumundalar. Sayılar şöyle: Ölüm olayı savları toplamı 293. 55 ölüm olayının soruşturması sürüyor. 19 kişinin işkence sonucu öldürüldüğü doğrulandı. 219 ölüm olayının "başka nedenlerden" kaynaklandığı açıklandı. Bunlardan 73'ü doğal ölüm, 43'ü intihar, 16'sı kaçarken, 7'si çatışmada vurulma, 11'i açlık grevi sonucu öldüğü, 2 ölüm olayının ise ölüm nedeninin saptanamadığı belirtildi. İşkence sonucu ölümlerin dışındaki sayıları var, 12 Eylül rejiminin. İşkence ve kötü muamele ile ilgili askeri mahkemelerde 957 olay hakkında düzenlenen dosya var. Bunlardan 646'sı hakkında kovuşturmaya yer olmadığına karar verildi, 142 dava ise mahkumiyetle sonuçlandı. 34 dava ile ilgili yargılama sürüyor. 135 olayın soruşturması devam ediyor. Yasadaki dili ile "işkence ve kötü muamele" suçu ile suçlananlardan 9'u tutuklu 39'u tutuksuz sanık yargılanıyor. Sözkonusu zaman dilimi içinde bu suçtan yargılananlardan 107'si hakkında mahkumiyet, 366'sı hakkında ise beraat kararı verildi.

DEMOKRATIM DİYEN HER İNSANIN SORUMLULUĞUDUR

İnsan hakları ile ilgili savaşımın tüm dünyada bir tek yöntemi olduğunu söyleyerek sayılarla örneklere son veriyorum. Bu yöntemin insan haklarına aykırı davranışların sayılarla anlatılması olduğunu söylememe bilmem gerek var mı? Ölenler, sakat kalanlar, akli dengesini yitirenlerle ilgili sayılarla konuşuluyor insan hakları dilinde, insan haklarına aykırı davranışlarla suçlanan yönetimlerde, sayıların gücüne sığınarak savunuyorlar kendilerini. Örneğin Batı'dan gelen baskıları göğüslemek için Bülent Akarcalı'nın komisyonu da bir takım sayılarla ortaya çıkıyor. Akarcalı 12 Eylül 1980'den 12 Eylül 1985 arasında meydana gelen 2120 olayda 4623 güvenlik görevlisi hakkında sivil mahkemelerde, dava açıldığını, askeri yargı mercilerinde ise 941 dava bulunduğunu söylüyor. Özal hükümetinin Adalet Bakanı Necat Eldem'de Akarcalı'dan geri kal-

mayıp bir sayı da o ortaya atıyor. İşkence ve kötü muamele suçları nedeniyle 5138 sanık hakkında dava açıldığını söylüyor. İşkence yok diyemiyorlar ama.

Bu sayıları, başta da belirttiğim gibi iki amaçla gündeme getirdim. Anarşiyi önlemek adına vazgeçilen demokrasinin bedelinin ne olduğunu anlatmak istedim. Sonra, insan haklarına aykırılıklar konusundaki "resmi" verilerin tutarsızlığını ortaya koymayı amaçladım. Ölenin, öldürenin hesabının bile tutulmadığını göstermek gerekiyordu. Bu konuda bir aldırmazlık politikası izlendiği, bundan daha sağlam kanıtlarla ortaya konulamazdı.

Toplumsal Barış ve Af konulu tartışmayı, kendi açımdan şu saptama ile kapamak istiyorum: İnsanlarımızın, çoğunluğu genç olan insanlarımızın son 6 yılını karartan başta yaşam hakkı olmak üzere temel hak ve özgürlükleri ile ilgili inanılmaz öykülerinin bile bir genel affın tek başına bir gerekçesi olduğuna inanıyorum.

Bunları tek tek sergilemenin en temel bir insanlık görevi olduğuna inanıyorum. Bıkmadan usanmadan yinelemenin, demokratım diyen her insanın, toplumun geleceğini düşünüyorum diyen her insanın sorumluluğu olduğuna inanıyorum.

12 Eylül 1980'de başlayan ve genel bir seçimle işbaşına gelen Özal iktidarında da izlenen iç güvenlik politikasının sonuçları olan bu insanlık dışı yöntemlerin bir yazgı olmadığını söylüyorum. Hepimizin bu yazgıya karşı çıkmamızı öneriyorum.

Saygılar sunuyorum.

7 Şubat 1986, İstanbul

DÖRT YAPRAKLI YONCA...

Arkadaşlar, barış, özgürlük ve demokrasi sözcüklerinin, günümüzde, milyonlarca insanın kulağına birer müjde gibi ulaşan seslenişler olduğuna inanıyorum. Bugün; ırk, dil, din ve siyasi görüş ayrılıklarını bir yana bırakan milyonlarca insan barış, özgürlük ve demokrasi için ortak bir uğraş veriyorlar. İnsan onurunu korumak, insan bilinçini yerleştirmek için verilen bu evrensel uğraşa SHP Menemen yöneticilerinin gerçekleştirdikleri katkıyı içten kutluyorum. Barış ve özgürlüğün, ayrılmaz parçası olan "hukuk devleti ve demokrasinin" gerçekleştirilmesi ve giderek geliştirilmesinde izlenecek politikaların bu ve benzeri toplantılarla oluşturulacağına olan inancımı yinelemek istiyorum.

Ülkemizde toplumsal barışın sağlanmasına, çağdaş anlamda özgürlüklere ulaşılmasına, kısaca demokrasinin kurulmasına katkıda bulunmak isteyen herkesin bazı riskleri, bazı tehlikeleri göze almak zorunda olduklarını bilmeleri gerekiyor. Çünkü dünyanın hiçbir ülkesinde bedeli ödenmeden kurulan ve yaşatılabilen bir demokratik rejim yok. Bu ödemenin getireceği zorlukları, olumsuzlukları göze alamayanlara küçük bir öğüdümüz, bir uyarımız olmalı diye düşünüyorum. Bu riskleri göze alamayanları toplum bir gün mutlaka tek tek ortaya çıkaracak, deşifre edecek "Barış-Özgürlük-Demokrasi" sözcükleri ile ip cambazlığına soyunanları tarihin çöp sepetine atacaktır.

1982 Anayasası'na ilişkin görüşlerimi birçok yerde dile getirdim. Anayasal hakların tadına varan bir kişi olarak ben bu anayasa ile demokrasinin bağdaşmadığını, bu anayasa ile hepimizin hakkı olan temel hak ve özgürlüklerden yola çıkılarak bir barış ve özgürlük toplumu oluşturulamayacağını söyleyerek, konuya değişik bir bakış açısı getirmek istiyorum.

Tarihçilerin, rahatlıkla ikinci gerileme dönemi diye adlandırabilecekleri 12 Eylül sonrasında Türk toplumunun geleceği bir temel yasa ile 1982 Anayasası ile ipotek altına alınmıştır. 12 Eylül 1980 tarihinde, hukuk dili ile "ilga, tebdil ve tağyir" edilen 1961 Anayasası'nın temel hak ve özgürlükleri düzenleyen 53 maddesi vardı. 53 maddede toplanan hak ve özgürlüklerin topluma geniş geldiği ve daraltılmak gerektiği inancı ile yola çıkan yeni kuramcılar, kendilerine ters düşerek 1982 Anayasasında hak ve özgürlükleri düzenleyen madde sayısını 53'ten 63'e yükseltttiler. Özgürlüklerin, genişlemediğini tam tersine kısıtlandığını gördük. 1982'nin Anayasacıları bu sayıyı 63'ten 73'e 83'e kadar çıkarmış olsalardı da, Türk halkına sunulan hak ve özgürlüklerin yine güdük, yine çarpık kalması kaçınılmazdı.

İNSAN HAKSIZ BİR DEMOKRASİ KURULUP, İŞLETİLEMİYOR...

Bunun niçin böyle olduğunu düşünmemiz gerektiğine inanıyorum. Ben şöyle bir çıkış yolu önermek istiyorum.

Günümüzde barışı, insan haklarını, hukuk devletini ve giderek evrensel anlamı ile demokrasiyi kavrayan insanlara çağdaş insanlar deniliyor. Çağdaşlığın anlamı bu özümseme ile eş anlamlı. Bu gerçeği kavrayamayanlar, yüzyılımızı bu yolla yadsıyorlar. Kendi haklarındaki yargıları ne olursa olsun, çağdaşlığın çevresinde bile dolaşmaya hakları olmadığını tarih biryerlere yazıyor, not düşüyor. Barış ve insan hakları, hukuk devleti ve demokrasi ile çok yakından ilişkili. Bire bir ilişkisi ile bağlı. Barış, insan hakları, hukuk devleti ve demokrasi birbirlerine, "biri olmazsa olmaz" koşulu ile bağlı dört yapraklı yonca gibiler. Ama her ülkede açmayan, her iklimde yetişmeyen ender bir tür bu. Bizim iklimimizde de bir türlü yetiştirilemiyor. Tohum toprağa düşüyor, sürgün veriyor, filizleniyor ve her seferinde,bir pençenin,bir postalın altında ezilip gidiyor.

Sürekli barışın sağlanması, insan haklarının gerçekleştirilmesi, hukuk devletinin üstün kılınması ve demokrasinin işlemesi çerçevesinde,

birbirine feda edemeyeceğimiz, bu değerler çağımızda, aynı zamanda rejimlerin niteliğini belirtmek bakımından önemli göstergeleri oluşturuyorlar. İnsan haklarının savunulmadığı bir ülkede, hukuk devleti işletilemiyor. Hukuk devletinin üstünlüğünün savunulamadığı bir ülkede, insan hakları ve iç barış sağlanamıyor. Hukuk devletine, insan haklarına ve iç barışa işlerlik kazandırılamayan ülkelerde ise demokrasi kurulup işletilemiyor.

Sonuçta, bize göre hukuk devleti, bize göre insan hakları, bize göre özgürlükler, bize göre barış ve bize göre demokrasiler üretiliyor. Bu "Bize göre"lerin kaynağına inmek istiyorum. Kaynak doğal olarak 1982 Anayasası olarak karşımıza çıkıyor. Anayasaya bakıyoruz; 1789'larda Fransız devrimi ile belgelenerek yaşama geçirilen tüm hak ve özgürlüklerin yer aldığını görüyoruz. Herşey var; kişi dokunulmazlığı, işkence, zorla çalıştırılma ve angarya yasağı, özel yaşamın gizliliği, haberleşme, yolculuk, yerleşme, dernek kurma, basın yayım, toplantı ve gösteri özgürlüklerinin tümü var. İnanması güç ama, düşünce özgürlüğüne bile yer verilmiş Anayasa metninde. Anayasaya biraz dikkatli bakınca; hak ve özgürlüklerin düzenlendiği her maddenin son fıkrasının başına bir dinamit yerleştirildiğini, son fıkraların ilk sözcüklerinin "ancak" olduğunu da görüyoruz. Ancak sözcüğü, bu hak ve özgürlüklerin kullanılmasını kısıtlıyor, sınırlandırıyor, çoğu zaman hak ve özgürlükleri ortadan kaldırıyor. Herşey var 1982 Anayasası'nda, hiçbirşeyden yoksun bırakmamışlar Türk halkını. Yurttaşlık hakkı var, seçme ve seçilme hakkı var, parti kurma, kamu hizmetlerine girme, dilekçe verme haklarının tümü yer almış anayasa metninde. Anayasa ile verilmesi gereken hak ve özgürlüklerin hepsi var.

Uygulamada başka şeyler var ama. Türk halkının bu anayasayla bile yönetilmediğinin somut göstergeleri var. Marmara çevre illeri barolarının düzenlendiği Ulusal Barış Kongresi'nde konuşup konuşamayacağı tartışılan ana muhalefet partisi lideri var. TBMM'de 84 milletvekili ile temsil edilen bir siyasi parti başkanının kongrede konuşup konuşulmaması tartışılabiliyorsa, Anayasa'daki hak ve özgürlüklerin anlamından sözetmek yersiz olur. Anayasa'nın geçici maddeleri ile siyasi haklarının

tümü elinden alınmış, yargılanmadan suçlu ilan edilmiş, kapatılan bir partinin genel başkanının kongrede konuşup konuşamayacağı tartışılabiliyorsa Anayasa'daki hak ve özgürlüklerin anlamından sözetmek tutarsızlık olur.

BU BİR SAV DEĞİL, SOMUT BİR OLGU ÜSTELİK...

1982 Anayasası'nın demokratik bir hukuk devleti için yetmediği savımızı örnek olaylar ve akıl almaz uygulamalarla zenginleştirebiliriz. 1982 Anayasası ile belirlenen hak ve özgürlüklerin bile uygulamada, onları çok sayan politikalarla, politikacılarla her düzeyde açıkça çiğnendiğinin örneklerini hiç zorlanmadan sıralayabiliriz.

Benim söylemek istediğim kısaca şu:

110 yıllık Anayasa tartışmasının geldiği noktada ya da başka bir deyişle 200 yıllık özgürleşme ve demokrasi kavgasında varılan bu aşamada birileri bizi işletiyor. İnsan haklarını kısıtlayan, güvenceden yoksun bırakan, örgütlenmeyi yadsıyan, katılımcı demokrasiyi reddeden, işçi ve emekçi sınıfların haklarını açık açık yasaklayan bu Anayasa metni ile, bize zorla kabul ettirilen bu metinle, birileri bizi işletiyor. Bu anayasa ile demokrasinin bağdaşmadığını, hukuk devletinin amaçlanmadığını, insan hak ve özgürlüklerinin sağlanamayacağını ve çok uzun bir süre iç barışın ve özgürlük ortamının yaşanamayacağını bilmemek, olanaksız. Bu bir sav değil, bir olgu. Somut bir olgu üstelik. Soruna demokrasi açısından baktığımızda bu komutu gözler önüne sermek çok daha kolaylaşıyor. Örneğin, bir sistemin, bir rejimin demokratik olduğu söylendiği zaman, insanlara bir takım sorular soruluyor artık. O soruların yanıtları kesin ve açık bir dille "evet" olmazsa demokratik bir sistemden, demokratik bir rejimden sözedilemiyor. Şimdi bize sorsalar, deseler ki; "ülkenizde insanlar düşünce ve inançlarını korkusuzca açıklama hakkına sahip midirler?". Ne yanıt veririz? "Vatandaşlarınızın örgütlenme özgürlükleri var mı?" deseler, ne deriz? "İnsanlarınız yaşamlarını her türlü baskıdan uzak sürdürebiliyorlar mı?" deseler ya da "Ülkenin içinde bulunduğu koşullar gerekçe gösterilerek işkence ve kötü davranışlara

göz yumuluyor mu?" deseler. Başımızı yerden kaldırıp karşımızdakinin gözünün içine baka baka ne yanıt verebiliriz, rejimin niteliğini belirleyen bu sorulara?

Bu sorularla yetinmeyip, uygulamalara aldırmayıp Anayasa'dan kaynaklanan açmazları bir bir sıralasalar önümüze. Örneğin deseler ki; "Anayasanızın 20, 21, 22, 28, 33. maddelerinde belirtilen Özel Hayatın Gizliliği, Konut Dokunulmazlığı, Haberleşme Özgürlüğü, Basın Özgürlüğü, Dernek Kurma Hakkı ve benzeri temel hakların 'gecikmesinde sakınca bulunan hallerde kanunla yetkili kılınan merciin emri ile' ortadan kaldırılması nasıl iştir? Ne yanıt verilebilir bu soruya? "Özgürlükler bol geldi, biraz daralttık mı?" denir. Ya da "bizim anayasamız demokratik değil, otoriter ve yasakçı bir anayasadır" mı?

BU BİR BİRİKİMİN, ACI DOLU BİR GEÇMİŞİN SONUCU

Barış, özgürlük ve demokrasi konularının tartışıldığı Anayasal ortamın çerçevesini belirlemek için bu başlıklara değindiğimi söyleyerek, kendi ilgi alanıma geçmek istiyorum.

Bin yılı aşan devlet yaşamımızda, bin yılı aşan toplumsal ve siyasal yaşamımızda, insan hakları ilk kez bu kadar yoğun olarak konuşulup tartışıldı Anadolu topraklarında. Bu bir birikimin, acı dolu bir geçmişin sonucu bence. Bedeli çok ağır ödenmiş olsa da, ödeniyor olsa da insanlar artık demokrasiyi, hukuk devletini ve barışı insan haklarından soyutlayamıyorlar. Yöneticiler artık, insan haksız bir demokratik rejim, bir hukuk devleti ve bir barış ortamı için ağızlarını açmaya kolay kolay cesaret edemiyorlar.

Türkiye'nin ekonomik düzeni için, siyasal ve toplumsal düzeni için akla uyan uymayan herşeyi söyleyebilenler, insan haklarının çiğnenmesi suçlaması karşısında ya susuyorlar ya da anlaşılmaz açıklamaların arkasına saklanıyorlar. Her iki durumda da ulusal onurumuzu ayaklar altına almaktan çekinmiyorlar.

Kazılıp kapatılmış mezarlar açılıyor ülkemizde. Siyasal iktidarın başı "Mezarcılar" diye nükte yapıyor. Otopsi yapılmıyor, dinsel zorun-

lukların yerine getirilmesine izin verilmiyor. Ayakları bağlı olarak mezarından çıkarılan genç öğretmen için "kaçarken vurulmuştur" açıklaması yapılıyor ülkemizde.

TBMM kürsülerinde kayıp insanlara ilişkin sayılar açıklanıyor, ülkemizde. 800 insanın kayıp olduğu savı dış mihraklara bağlanıyor.

Bir işkenceci, insanlık dışı uygulamalarını itiraf ediyor. Başbakan itirafçının solcu olduğunu söyleyerek, işkenceyi ve işkenceciyi dolaylı olarak koruyabiliyor, ülkemizde. Örtülü bir koruma mekanizması geliştiriliyor, korkusuzca.

Sıkıyönetim askeri savcısı Diyarbakır Askeri Cezaevinde 32 kişinin çeşitli nedenlerle öldüğünü açıklıyor ve ölüm olaylarına ilişkin kovuşturmaya gerek olmadığına karar verebiliyor, ülkemizde. Cezaevlerinin bir ölüm yolculuğunun başlangıcı olduğu söylenebiliyor, açıkça.

Cumhurbaşkanı konuşuyor "Bizden önceki dönemde de vardı" diyor. İçişleri Bakanı konuşuyor "Güvenlik güçleri yıpratılmak isteniyor" diyor. Emniyet Genel Müdürü konuşuyor "İddialar maksatlı" diyor.

İnsan haklarına aykırı davranışlar konusunda daha başka insanlar da konuşuyorlar. Örneğin Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Genel Başkanı Abdullah Baştürk anlatıyor işkenceyi, Genel Sekreteri Fehmi Işıklar anlatıyor, Genel Başkan Vekili Rıza Güven anlatıyor.

İstanbul Belediye Başkanı Ahmet İsvan ve eşi Reha İsvan anlatıyor.

Yüzyılın sonuna doğru Türkiye Cumhuriyetleri hükümetlerinde bakanlık yapanlar, antalıyor,parlamentosunda çalışan milletvekilleri anlatıyor, siyasi parti genel başkanları anlatıyor.

Özal Hükümetinin bir üyesi, Maliye ve Gümrük Bakanı, işkenceye karşı çıkıyor, başbakanın önerisi üzerine Cumhurbaşkanınca görevinden azlediliyor.

Ünlü "İcraatın İçinden" programında bile işkenceyi anlatıyor Başbakan Turgut Özal, "icraatın dışında olmadığını" anlatıyormuş gibi konuşuyor.

Savları ve karşı savları bir yana bırakarak, ülkenin geleceği açısından soruna baktığımızda, işkence olgusunun belgeleri, tanıkları, sanıkları ve kararları ile yadsınamayacağını görüyoruz.

Karakollarında işkence yapılan, soruşturma merkezlerinde işkence ile adam öldürülen, cezaevlerinde işkenceye başvurulan bir ülkenin yurttaşı olmanın utancını da duyarak, tüm olumsuz koşullara rağmen insan haklarına aykırılıklan konuşmaya devam edeceğimizi söylemek istiyorum. İnsan hakları kavramına yabancılığı ortadan kaldırıncaya kadar, insana saygı ortamını, insana saygı bilincini oluşturuncaya kadar konuşacağız. Bıkmadan, usanmadan, yılmadan konuşacağız.

Suçlu ya da suçsuz, adi ya da siyasi, sağcı ya da solcu her insanın insan haklarını savunacağız. Ölülere sahip çıkacağız. Sakat kalanları koruyup, gözeteceğiz.

İşkenceyi ve işkenceciyi toplum vicdanında ve yargı önünde mahkum edeceğiz. Toplumun üzerine kara bir suratla çöken bu tortuyu kaldıracağız.

YURT SEVGİSİ, İNSAN SEVGİSİ İLE DOLU GENÇLER ASILIYOR...

İnsan hakları konusunda Türkiye'de yaprakların kımıldadığına inanılması gerekiyor. İnsanlarımızın üzerinden ölü toprağı savruldu artık. İnsan haklarına aykırı davranışlar bir bir ortaya çıktı, çıkıyor. Her düzeyde insan "İnsanların insanlar için hazırladıkları bu hain tuzakları" biliyorlar artık. İşkencenin niçin neden ve nasıl yapıldığı biliniyor, konuşuluyor ve değerlendiriliyor artık.

İç barışın sağlanmasında atılacak ilk adımın, eskiye dönük bu tortuların ortadan kaldırılması ile olanaklı olduğuna inanıyorum. İnsan hakları kavgasının ilk adımının bu tortuların kaldırılmasıyla atılması gerektiğine inanıyorum. İç barış ve insan hakları arasındaki ilişkiye bu açıdan bakmanın daha doğru olduğuna, daha da öte, bunun bir zorunluk olduğuna inanıyorum. Yakın tarihimizin son otuz yıllık zaman dili-

mine şöyle bir bakalım; iç barışın bozulduğu her dönemde askeri müdahalelerle karşılaşıldığını görüyoruz. İnsan hakları açısından, her müdahale dönemi geriye ortak acılar ve ortak utançlar bırakarak tarihe geçiyor.

Başbakan ve hükümet üyesi bakanlar asılıyor. On yıl geçiyor; TBMM üyelerinin oyları ile yürekleri insan sevgisi yurt sevgisi dolu gençlik liderlerinin asılmaları onaylanıyor. Üç genç insan tartışmalı bir yargı kararı ile asılarak öldürülüyor. On yıl daha geçiyor; işkence sonucu öldürülen yurttaşların sayısı hükümet sözcüsü bir bakan tarafından TRT televizyonundan tüm dünyaya açıklanabiliyor.

Akılcı bir önermenin tam tersine, süreç içinde, insan haklarına aykırı davranışların azalmadığını, tersine, arttığını görüyoruz. Ve iç barış bence bu nedenle sürekli kılınamıyor. Bunun niçin böyle olduğuna yanıt bulmamız gerekiyor.

Kısa ancak karmaşık bir yanıtı var bu sorunun: İç barışın bozulmasına katkısı olan kişi ve kurumların bıraktığı tortular açığa çıkarılıp, tartışılıp sorgulanmıyor ve sonuçta her askeri darbe döneminin tortusu bir öncekinin üstüne ekleniyor. Böylece başbakan asmaktan, 18'ini doldurmayan genç insanları asmaya kadar uzanan bir miras kendiliğinden oluşuyor.

Örnek aldığımızı, amaçladığımızı söylediğimiz batı demokrasilerinde; bu tortulara neden olan uygulamanın bir adı vardır. İşkence, zulüm, toplumda kimi insanların zararlı olacakları varsayılarak izlenmesi, polise evlere girerek arama ve zapt yetkilerinin verilmesi, haksız tutuklama ve düşüncenin suç sayılması ve benzeri uygulamaların adı, örnek aldığınız batı demokrasilerinde, devlet terörü'dür. Bu çerçeveyi belirledikten sonra "İç barışın bozulmasına katkısı olan kişi ve kuruluşlar" tanımı içine değişik bir boyut katabiliriz. Ve rahatlıkla "terörün mimarının devlet olduğuna tarih tanıklık eder" diyebiliriz. Tarihin tanıklığını, yaşanılan binlerce olayla kanıtlamak için bıkmadan, usanmadan ve yılmadan araştırıp, soruşturup gün ışığına çıkarmayı demokrasiden yana olan her insan için bir görev olduğunu söylemek istiyorum.

1977 SEÇİMLERİNDEN BİR YIL SONRA ASKERİ DARBENİN ÖN ARAŞTIRMASI BAŞLATILIYOR...

İç barışın sürekli kılınamamasının, insan haklarının sağlanamamasının nedeni olmalı. Dilerseniz değişik bir bakış açısıyla bu soruna eğilmek istiyorum.

12 Eylül'ü inceleyen, irdeleyen araştırmalardan öğrendiğimize göre, yalanlanmayan, tekzip edilmeyen bu araştırmalardan öğrendiğimize göre, son askeri müdahalenin ön çalışmaları 1978 yılında başlatılıyor. Daha başka bir deyişle 1977 genel seçimlerinden hemen bir yıl sonra başlatılıyor. Yani Türk halkının "oylarıyla" sola açılmaya karar verdiğinin anlaşılmasından sonra bir askeri darbenin ön araştırmalarının yapılması kararlaştırılıyor. Yine bir başka deyişle Türkiye İşçi Partisinin sınırlı katılımı dışında tüm sosyalist partilerin ve partisiz sol siyasetlerin desteklerini açık olarak CHP'ne verdikleri 1977 genel seçimlerinden bir yıl sonra ön araştırmalar başlatılıyor. Yine bir başka deyişle, toplumsal muhalefetin yükseldiği ve sandıktan % 41,2 oranıyla çıkarak tek başına iktidara yöneldiği bir seçimden sonra, darbenin ön araştırmaları başlatılıyor.

Dönemin Genel Kurmay Başkanı ve şimdiki Cumhurbaşkanı, son askeri müdahaleden (12 Mart 1971 müdahalesinden) 7, son genel seçimlerden bir yıl sonra, karargahına "Bu aşamada, silahlı kuvvetlerin müdahalesine gerek var mıdır? Varsa böyle bir müdahalenin temeli ne olabilir? sorularını soruyor ve askeri darbe diliyle "kurmay çalışmalarını" başlatıyor.(1)

Darbenin fizibilitesi yapıldığı yıllarda, daha sonra askeri müdahalenin gerekçesi olarak gösterecek anarşi ve terör olaylarına sayılarla baktığımızda ilginç bir durum ortaya çıkıyor. 1978 yılında terör olaylarından 848 kişi ölüyor, 7132 kişi yaralanıyordu.

---

(1) M. Ali BİRAND, 12 Eylül saat 04.00, Milliyet Yayınları, sayfa 62.

1979 ara seçimlerinden önce, Milli Güvenlik Kurulunun son toplantısında, ordunun gücü dönemin Genel kurmay Başkanı tarafından bir kez daha dile getiriliyor "Ordunun tamamını kullanmaya hazırlanıyorum" diyerek seçim için alınan güvenlik önlemleri açıklanıyordu.(1)

13 Aralık 1979 tarihinde ise Genelkurmay Başkanı'nın karargahına bir yıl önce sorduğu sorunun yanıtı yavaş yavaş netleşiyordu. 12 Eylül'ü araştıran bir başka yazar bu netliği, şimdiye dek yadsınamayan şu sözlerle anlatacaktı:

"...13 Aralık 1979'da ordunun nasıl hareket edeceği artık kararlaştırılmıştı. Müdahale hemen yapılmayacaktı. Politikacılar iyice batmalıydı ki, ordu müdahale ettiği zaman içeriden ve dışarıdan kimse hiçbir şey diyemeyecek duruma gelsin, ordunun müdahale haklılığı yüzde yüz biçimde anlaşılmış olsun."(2)

Darbenin yapılabilirliği araştırılıyor, yapılmasına karar veriliyor ama ölümler artarak sürüyordu. 1979 yılında terör olaylarından 1252 kişi ölüyor, 5900 kişi yaralanıyordu. 1980 yılının baharında toprağı kana doymayan bir ülke durumuna gelen Türkiye'de Genelkurmay Başkanı Kenan Evren, Mayıs'ın 24'ünde not defterine şu satırları karalıyordu:

"... Bugün görüştüğüm, kolordu ve akademi komutanları, artık müdahale etmekten başka çare yok dediler."(3)

Müdahale günü 9 Ağustos 1980 tarihinde Genelkurmay Başkanının makam odasında, kuvvet komutanları ile birlikte 12 Eylül olarak kararlaştırılıyordu.

Müdahale günü kesinleşinceye değin ölümler sürüyor, topraklarımız genç insanların kanına doymuyordu. 1980 yılının Ağustos ayının sonunda da terör olaylarında 1972 kişi ölüyor, 3898 kişi yaralanıyordu.

---

(1) Bİ RAND, a.g.e., sayfa 120.
(2) C.Arcayürek Açıklıyor. 12 Eylül'e Doğru Koşar Adım. Sayfa 265, Bilgi Yayınevi.
(3) Bİ RAND, a.g.e., sayfa 199.

12 Eylül sabahı askeri darbenin ana nedeni olarak gösterilen terör olaylarına ilişkin son veriler MGK Başkanı sıfatı ile Orgeneral Kenan Evren tarafından şöyle açıklanacaktı:

"... Son iki yıllık dönem içinde terör 5241 can almış, 14152 kişinin yaralanmasına ve sakat kalmasına sebep olmuştur."

Bu sayısal trafiğe şöyle bir baktığımızda, askeri müdahalenin düşünüldüğü yılda, yani 1978 yılında, yapılması gerektiğini rahatlıkla söyleyebiliyoruz. Çünkü 1978 yılında 848 kişi ölmüş, 7132 kişi yaralanmıştır. İki yıl sonra, ölüm olayları 4393, yaralanma olayları ise 7018 artış göstermektedir. Bu geometrik artışın sorumluları kimlerdir? 1978 yılında askeri darbeye karar veren güçler 4393 kişinin daha ölmesini, 7018 kişinin daha yaralanmasını mı beklemişlerdir?

ASKERİ MÜDAHALELERE BAKIŞIMIZI DEĞİŞTİRMEDİĞİMİZ SÜRECE...

12 Eylül'e öngelen gelişmelerin sayılarla yorumu bir bakıma korkunç bir bakıma ise çok düşündürücü olduğunun bir kanıtını daha verip, bu bölümü noktalamak istiyorum. Örneğin; 12 Eylül 1980'den üç gün önce, 9 Eylül'de Başbakanlığa ulaşan raporlarda Türkiye'de sadece 8 ilde asayişe ilişkin olaylar yer alıyordu. Türkiye'nin 59 ilinin hizalarında ise "Asayiş normal" notu vardı. Bu bilgiler devletin işgüvenlikten sorumlu asker ve sivil kişilerince verilmişlerdi. Askeri darbeden önceki son hükümetin Başbakanı Süleyman Demirel'in daha sonra söyledikleri bu sayısal trafiğin siyasal analizinden başka birşey değildi:

"Hükümet yangın söndürmeye çalışırken başkalarının ne yaptığı hazindir. Başkaları 'Devlete el koyun' çalışması yaparken, hükümetin anarşi ile mücadelesini gözden kaçırmaya kalkışır gibi bir tavır hakşinaslıkla bağdaşmaz."

Bu konuları tartışma masasına getirirken önemli gördüğüm bir noktadan hareket ettim: Şimdiye dek birçok kez denenmesine karşın, iç barışın sağlanamamasının, sürekli kılınamamasının en belirgin nedeni

bence "askeri darbelere bakış açımızı genişletememiz ve değiştirememiz"dir. Sorun buradan kaynaklanıyor.

Askeri müdahalelere bakışımız; tartışılamadığı, araştırılıp, soruşturulmadığı sürece, bence, barış, özgürlük ve sonuçta demokrasi için yapılabilecek fazla bir etkinlik kalmadığına inanıyorum. Kalmıyor çünkü; günümüzde açıklık kazanabilen sınırlı bilgiler bile artık 12 Eylül 1980 tarihinin, Türkiye'de yeni bir demokrasi anlayışı ve yeni bir devlet ideolojisinin kurumlaştırılmak istenmesinin başlangıcı olduğunu ortaya koyuyor.

Bu görüşleri, şimdilik, güçlü ve inandırıcı kanıtları olan varsayımlar olarak kabullenmek zorundayız. Ama, 12 Eylül döneminin hazırlıklarının 1978-80 yıllarında, sıkıyönetim ortamında ve askeri üst kademelerde yapıldığını artık biliyoruz. 12 Eylül 1980 - 6 Kasım 1983 dönemini; yeni demokrasi anlayışı ve yeni devlet ideolojisinin Anayasal ve yasal temellerinin atıldığı, bu ideolojik temellere uygun olarak, kamu kesimi kurumlarının, meslek kuruluşlarının, sendikaların, derneklerin, TRT ve Üniversitenin yeniden düzenlendiği geçici bir dönem olarak görmek zorunda olduğumuzu anımsatmak istiyorum. Bu ilk aşamayı anlatan dönemi, toplumun, bizim de katkılarımızla, depolitize edildiği, yoğun bir solcu temizleme programı uygulandığı özellikleri ile anımsamak ve unutmamak durumundayız.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, 6 Kasım sonrası dönemi ise, kurulan sözde demokratik ortamın ekonomik temellerinin güçlendirildiği, 12 Eylül ideolojisinin Anayasal kuruluşlarca yeniden ve hiçbir sorunla karşılaşılmadan üretildiği, bu ideolojinin toplumda yaygınlaştırıldığı ve yine bu ideolojinin eğitiminin gerçekleştirildiği bir süreç olarak görmek zorundayız. Toplumsal dinanizme bakarak, bu dönemin geçici bir süreç olmadığını söylemek istiyorum. Siyasal partilere, sendikalara, derneklere, kooperatiflere ve toplumsal muhalefetin diğer kurumlarına eleştirel bir gözle baktığımızda, bu süreci bir süre daha yakınarak yaşayacağımızı söylemek hiç de zor değil. Bunu kötümser bir yorum olarak değerlendirebilirsiniz. İyimser bir bakışla da sorunu tartışmak müm-

kün. O zaman bu zorlukların, 12 Eylül ideolojisine teslimiyetin getirdiği zorlukların, bedel ödenerek aşılacağını söylemek gerekiyor.

12 Eylül ideolojisinin kısa bir tanımını yapmak gerekiyor. Koskoca bir darbenin getirdiği ideolojinin kısa tanımını yapmanın güçlüğü ortada, ancak ideolojinin bazı çarpıcı özelliklerini ardarda sıralayabiliriz: İlk göze çarpan özellik "dışa bağımlı bir ekonomi ve demokrasi" sentezi oluyor. İçeriğinden yabancılaştırılmış Kemalizm üzerinde oynanan oyunlardan şimdilik kimsenin farkında olmadığı inancı var, yöneticilerde. Yasama, yürütme ve yargının lider ve ideoloji çevresinde birleştirilmesi ile ilgili kurumlaşma gözlerden kaçırılıyor. İdeoloji her aşamada yeniden üretiliyor ve gelecek kuşaklara benimsetilmesinde akıl almaz yollar deneniyor.

İDEOLOJİ ÜRETİMİ ÜÇ KURUM TARAFINDAN GERÇEKLEŞTİRİLİYOR...

Çarpıcı bir örnek olduğunu düşündüğüm için, ideolojinin yeniden üretilme sürecinin nasıl işlediğini anlatmak istiyorum. İdeoloji üretimi, aralarında Genelkurmay temsilcilerinin de bulunduğu, üyelerinin çoğunluğu veya tümünün Cumhurbaşkanınca doğrudan ya da dolaylı olarak atanan üç kurum tarafından gerçekleştiriliyor. Bu çalışmaya güvenlik güçleri kesimi, brifinglerle, konferanslarla ya da genelgelerle katkıda bulunuyorlar.

İdeolojinin yeniden üretilmesi öyle rasgele bir örgütlenme ile değil, ciddi, ince düşünülmüş bir kurumlaşma ile sağlanıyor. 6 Kasım 1981 tarihinden önce 2547 sayılı Yükseköğretim Yasası ile işe başlandı. 17 Ağustos 1983 tarihinde 2876 sayılı Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ile bir aşama daha ileri gidildi. 14 Kasım 1984'de ise Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu Yasası ile noktalandı.

Kilit yetkilerin Cumhurbaşkanlığı makamında birleştirilmesi ile de yetinilmeyerek bazı yasalarla, lidere ek yetkiler tanındı. Anayasa ile tanınan yetkiler dışında, örneğin 25 kişilik Yükseköğretim Kurulunun

8 üyesini doğrudan seçmekle, Bakanlar Kurulunca önerilen 6, Genelkurmayca seçilen 1, Milli Eğitim Bakanlığınca seçilen 2, Üniversitelerarası Kurulca seçilen 8 kişiyi onaylayarak, atamalarını kesinleştirmekle görevlendirilmiş bir Cumhurbaşkanı var. O, ne derse oluyor. Yükseköğrenim Kurulu üyeleri arasından bir başkan seçmek, YÖK'ün önereceği 4 aday arasından üniversite rektörlerini atamak, atamadaki yönteme göre rektörleri görevden almak gibi yetkileri de var.

Aynı yöntem Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yasası ile de gerçekleştirilmiş. 12 kişiden oluşan Yüksek Kurulun 4 üyesini doğrudan atıyor Cumhurbaşkanı. Başbakan tarafından gösterilecek 3 aday arasından Kurumun başkanını da atıyor. Bitmiyor, yönetim kurulunun üç üyesini seçiyor. Yetkiler bitmiyor; Atatürk Uluslararası Barış Ödülü Kurulu için, Yüksek Kurula ek olarak üç kişi daha seçiyor. Yetmiyor Atatürk Barış Ödülü adayını kesinleştiriyor.

Cumhurbaşkanına TRT yasası ile de benzer yetkiler veriliyor. Bunlar da Anayasa ile verilmiş yetkiler değil. Anayasal görevlerinin dışında yasalarla verilen yetkiler ve görevler dizisinden şeyler. İnsan ister istemez "Cumhurbaşkanı boş otursun istemeyenlerin hazırladıkları yasalar bunlar" demekten kendini alamıyor. TRT Yasası da bir takım görev ve yetkilerle donatmış Cumhurbaşkanını. Örneğin; Radyo Televizyon Yüksek Kurulu'nun 12 üyesinden 3'ünü doğrudan seçiyor. YÖK'ün göstereceği 4 aday arasından 2'sini seçiyor. Atatürk Kurumunca gösterilecek 6 adaydan 3'ünü seçiyor. Kalan üyelere bakıyoruz; biri Milli Güvenlik Kurulunca, 3'ü Bakanlar Kurulunca seçiliyor. Bütün bunlardan sonra TRT Yüksek Kurulunun Başkanını kim seçiyor dersiniz? Yine Cumhurbaşkanı doğal olarak. YÖK'ün ve Atatürk Kurumunun önerdiği adayları onaylamama yetkisi kimin dersiniz? Doğal ki, Cumhurbaşkanının. Atadığı ve seçtiği üyeleri doğrudan görevden alabilme yetkisi olsa da bitse bu iş diyorsunuz. Hiç kuşkunuz olmasın, Cumhurbaşkanının bu yetkisi de var.

Cumhurbaşkanına Anayasa dışı, yasalarla sağlanan bu yetkilerin ne için ve nasıl kullanılacağını bilirsek, bence, 12 Eylül ideolojisinin nasıl

üretildiğini ve nasıl üretilmeye devam edileceğini de kolayca bulabiliriz.

Sürenin kısıtlılığını gözönüne alarak YÖK Yasası'ndaki amaçlardan sadece birini belirtmekle yanıtlıyorum bu soruyu: YÖK Yasası'nda deniliyor ki: "... Türk Milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini taşıyan, Türk olmanın şeref ve mutluluğunu duyan, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getiren..." diye sürüp giden amacın, bir kuşak yetiştirmeyi bu amaçlara bağlayan bir düşünüşün, çağımız gerçeklerine ters düştüğünü söylemekle yetiniyorum. Belirlenen bu amacın yaptığı çağrışımları bir tarafa bırakıyor, Türkiyeye'de yaşayan bir tek insanın bile bu amacın çerçevesi içine alınamayacağını söylemek istiyorum. Dünyayı kana buladığı dönemde, faşizmin ateşinden ve savaşın acımasızlığından uzak kalmayı başarabilmiş bir toplumu, yıllar sonra, aynı serüvene sürüklemenin de bir adı olduğunu ve bunun hepimizin tarafından anlaşıldığının bilinmesini istiyorum.

TÜRK HALKI ÜÇLÜ BİR ORDU İLE SAVAŞMAK ZORUNDA...

Cumhurbaşkanına sağlanan bu yetkilerin nasıl ve niçin kullanılacağının ipuçlarından birini daha vermek istiyorum. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumunun uygulayacağı ilkelerden birine bakalım; ne diyor? "... Milli Bütünlük ve güvenlik gereklerini, milli ahlak değerlerini ve milli gelenekleri koruyucu ve gözetici doğrultuda hareket etmek..." Ayrıntılara dalınca insanı şaşırtan amaçlar ve yaklaşımlar çıkıyor ortaya. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nun "Milli güvenlik gerekleri" ile ilgisinin ne olduğunu söyleyebilecek, bu önermeyi savunacak bir tek kişi var mıdır diye düşünüyorum? Kurumun başına sürekli olarak bir general atanacağı varsayımı ile ve her generalin milli güvenlik gerekleri ile ilişkisi olabileceği mantığı ile düşünülmüş bir amaç mıdır diye düşünüyorum? Gülmekten başka çare kalmıyor. Bugün, hepimizi güldüren bu amaçların, birgün hepimizin sonunu hazırlayacak bir ideolojinin kırıntıları olmamasını diliyorum.

Barış için, özgürlük için, demokrasi için ödemek zorunda olduğumuz bedellerin boyutunu daha iyi anlatabilmek amacı ile bu örneklerden sözettim. Varılan noktada ideolojik hazırlama döneminin ve kurumlaşmanın tamamlandığını, uygulama aşamasına ulaşıldığını, 12 Eylül ideolojisini üretenler ve savunanlar açısından durumun hiç de fena sayılamayacağını söylememek için bu örneklerden sözettim.

Varılan bu aşamada dış ve iç desteklerin olduğunu söylemeden sözlerime son vermek istemiyorum. Dış destekler; 12 Eylül ideolojisini komünizm korkusu ve şeriatçı islamcılık çizgisine çekerek Orta Doğu'da Türk-İslam sentezli bir üs oluşturmak istiyorlar. İç destekler, yabancı sermaye desteğinde savaş sanayiini elde etmekten başkaca çıkış yolu kalmayan, kapalı rejim ortamında işçinin ve emekçi halk yığınlarının emeğini sömüren büyük sermaye sınıfından geliyor.

Türkiye toplumuna dayatılmaya çalışılan 12 Eylül ideolojisi, kaynakları, iç ve dış desteklerinden sonra Türk halkının demokrasi, özgürlük ve barış kavgasında üçlü bir ordu ile savaşmak zorunda olduğunu söylemek istiyorum. Birinci Ordu, YÖK öğretim ordusudur. Komutanı Prof. Dr. İhsan Doğramacı'dır. İkinci ordu Atatürk Kurumu, kültür ordusudur. Komutanı emekli Korgeneral Suat İlhan'dır. Üçüncü ordu ise TRT halk eğitimi ve propaganda ordusudur. Komutanı Prof. Dr. Yılmaz Büyükerşen'dir.

Başkomutanın kim olduğunu söylemeye gerek görmeden, Türk halkının demokrasi deneylerine ters düşen bu yeni ideolojik yapılanmanın dayattığı kavgadan yüzünün akı ile çıkacağına olan inancımı yineliyorum. İşçisi, köylüsü, memuru, öğretmeni, öğrencisi ile tüm halkımızın bir olup, bu ideolojiyi yeneceğimize, temel insan hak ve özgürlüklerinin yaşama geçirildiği çağdaş Türkiye'yi kuracağımıza olan inancımı yineliyorum.

Saygılar sunuyorum.

20 Haziran 1986, Menemen/İzmir

BU TORTU KALKACAK...

Arkadaşlar; demokrasinin, barışın, özgürlüğün ve insan haklarının değerini yaşayarak, bedelini ödeyerek anlamak kadar somut ve anlaşılabilir bir başka toplumsal deney, bir başka siyasal deney olduğunu sanmıyorum. Cumhuriyet döneminin "en ağır baskı günlerinden" geçip gelerek, bu gücü, bu zor ve acı deneyi yaşadık, yaşıyoruz.

Unutturulmak istenmeyen geçmişimizden sözedenlere, "12 Eylül öncesi gelir" gözdağını savuranlara, geçmişle ilgili, yakın geçmişle ilgili bizim de söyleyeceklerimiz olmalı diye düşünüyorum.

Cumhuriyet tarihinin en ağır baskı dönemi olarak niteleğiğim, "1980-1986 arasındaki süredc neler oldu", "Gerçekleştirilen yapısal değişikliklerle bundan sonra neler olacak?" sorularının birbirleri ile olan bağlantılarının tartışılması gerektiğine inanıyorum. Neler oldu? sorusunun yanıtı, bence, şu: Terör eylemlerinden demokrasinin kendisi sorumlu tutularak, demokrasinin evrensel değerlerinin içi boşaltıldı, demokrasi evrensel kurum ve kurallarından uzaklaştırıldı. Daha da ileri gidilerek; halkımızın Batılı anlamda, Batılı toplumların kabul ettiği ölçülerde demokratik yaşama layık olmadığı, Batı demokrasilerinin bize uygun düşmediği anlatıldı. İnsan haklarının hiçe sayıldığı, en temel hak olan yaşam hakkının bile görmezlikten gelindiği günlerden geçip geldik. Bugünlerin bitmediği, kolay kolay bitmeyeceği anlaşılıyor. Koca koca kürsülerden, halkımızın bir kısmının insan haklarına değer bulunduğu, bir kısmının ise beslemeye bile gerek olmayan asılacak insanlar olduğu anlatıldı. Sözün kısası, demokrasi için, barış için, insan hakları için verilen müdalede büyük acılarla karşılaşıldı. Hâlâ da karşılaşılıyor. Uzun ve çileli yollardan geçildi, hâlâ da geçiliyor. Yüzlerce, binlerce insan acı ile

gözyaşı ile yoğruldu, hâlâ da yoğruluyorlar. Bir sürü kanlı menzil taşı var yürüdüğümüz özgürlük, barış ve demokrasi yolunun üzerinde.

Bugün, dünyada her tür ayrılığı ve aykırılığı reddeden milyonlarca insan özgürlük, barış ve demokrasi yolunun önündeki bu engeli kaldırmak için uğraş veriyorlar. Son çözümlemede; insan onurunu korumak, insan bilincini yerleştirmek için verilen bu evrensel uğraşa, hepimizin tek tek katılmasını, ben, bir zorunluk olarak görüyorum. Ve böyle bir ortak tavırla geleceğe müdahale hakkımızın olabileceğini anımsatmak istiyorum. Yoksa, hiç kimse bize durup oturduğumuz yerde temel hak ve özgürlüklerimizi vermeyecektir. Bunu da anımsatmak istiyorum.

Geleceğe müdahale hakkımızın pratiğinin bu kürsülerden, bu toplantılardan, bu platformlardan geçtiğini çok açık bir biçimde bilmeliyiz Barış, özgürlük, insan hakları, hukuk devleti ve demokrasinin gerçekleştirilmesi ve giderek geliştirilmesinde izlenecek politikaların, yarınlarımıza ilişkin önerilerin bu ve benzeri toplantılarla oluşturulacağına inanıyorum, buna hepimiz inanmalıyız.

TEMEL SORUNUN DEMOKRASİ OLDUĞUNU BİLMELİYİZ.

Sevgili arkadaşlar, insan hakları açısından, hukuk devleti açısından, bağımsızlık açısından, özgürlükler açısından kısaca "Demokratik, sosyal bir hukuk devleti" açısından bugün varılan noktanın, hiç de öğünülecek bir yer olmadığını hepimiz biliyoruz. Bunun tam aksini savlayanlar da, bize böyle bir demokrasiyi reva görenler de, bunun böyle olduğunu biliyorlar. Ve gözümüzün içine baka baka, hatta, zaman zaman gözümüzün içine kalemlerini soka soka gerçek dışı konuşuyorlar. Yalan söylüyorlar. Ama, biz, Türkiye'de demokrasi kavgasına gönül veren herkes, biliyoruz ki, bugün Türkiye'de demokratik hak ve özgürlükler ne kadar geçerliyse, temel insan hak ve özgürlükleri de o kadar geçerlidir. Bunun böyle olduğunu biliyoruz, bizimle birlikte; bizi bağımsızlaştırmak istemeyen ekonomimizi emmek için zaman zaman bize yeşil ışık yakan Batılı dostlarımız da biliyorlar.

Temel sorun da burada biçimleniyor. Demokratik bir rejim olarak bize kabul ettirilmek istenen düzenin getirdiği bu iki yanlı değerlerin sonuçlarına katlanıp, kendimizi yeni tür bir demokrasiye entegre edecek miyiz, etmeyecek miyiz? Bence, içinde bulunduğumuz dönemin temel sorunu bu. Bir başka yaklaşımla "temel sorun demokrasidir" diyebiliriz

Bunun için, yaşadığımız günlere denk düşen bir arayış içinde olmamız gerektiğine, bir seçenek geliştirmek zorunda olduğumuza inanıyorum. Bu da şu, bence:

Türkiye'de insan haklarını, hukuk devletini, örgütlenme haklarını, ekonomik ve siyasal özgürlükleri, yaşama hakkını, çalışma hakkını, düşünce ve inançlarını açıklama hakkını ve benzeri hak ve özgürlükleri tartışırken, artık bir tek ölçüye, bir tek tarafa zorunluyuz, bir tek yola mahkumuz. Ölçü ve taraflar "Demokrasi" ve "Antidemokrasi"dir. Bu seçenek, tek seçeneğimizdir. Bu seçeneği, uzun uzadıya tartışmadan gözümüz gibi koruyup kabul etmek zorundayız. Ve siyasal yelpazenin tümünde, bugün politik mücadelenin ana eksenini "Demokrasi kavgasının" oluşturduğunu kabul etmeliyiz.

Bu zor bir iş, bedeli ağır bir uğraştır. Zorluğu şöyle özetlemek olası arkadaşlar:

İlk zorluk kurumlaştırılan, resmileştirilen korkudan kaynaklanıyor. Çevremizde hiç kimse yokmuş gibi geliyor ilk baktığımızda. Eski arkadaşlar eski örgütler uzak birer anı gibi geliyor. Bunlar korku kurumunun, kurumlaştırılmış korkunun, resmileştirilmiş, yaygınlaştırılmış korkunun getirdiği kaçınılmaz sonuçlardır. Korkudan sıyrılıp, daha net, daha duyarlı bakabildiğimizde, başka şeyler görmek de olası. Demokrasi, insan hakları, hukuk devleti gibi temel yaklaşımlarla çevremize baktığımızda, bu konuda yatay ilişkiler geliştirilebildiğinde, bizim dışımızda çeşitli başkaldırı odaklarının, muhalefet alanlarının olduğunu, bizim gibi düşünen politik kavganın ortak paydasını "Demokrasi" kabul eden yüzlerce binlerce insan olduğunu göreceğiz. Hepimizi bağlayan ortak, güçlü iradenin "Demokrasi" olduğunu göreceğiz.

BİR İLİŞKİLER ZİNCİRİDİR DEMOKRASİ...

Evet, siyasal partiler kapatılmıştır, demokratik kitle ve meslek örgütlerinin faaliyetlerine son verilmiştir, sendikal hareket en büyük çarkından, DİSK'ten yoksun bırakılmıştır. Bunlar yaşanılan zorluklardır. Yaşatılan zorluklardır. Geçiş süreci diye adlandırılan dönem de, bu zorlukların kurumlaştırılması amaçlanmaktadır. Bu durumun sürdürülmesi istenmektedir, politik ortamın bu sınırlar içinde biçimlenmesi arzulanmaktadır. Tümü ile olmasa da, zorluklarımızın öncelikleri böyle belirlenmiştir, senaryo böyle yazılmıştır. Biz bunları biliyoruz, yapılmak istenenleri biliyoruz. Ama şunu da bilmek zorundayız:

Demokrasi kavgası içinde yer alan solda ve sağdaki tüm siyasal hareketler, örgüt ilişkileri olmasa da, örgütleri dağılsa da, mal varlıklarına, daha da ileri giderek yazılı belgelerine kadar herşeylerine el konulsa da, bunlara öncelik tanımadan, gerek duymadan çok farklı düzlemlerde demokrasi inancı ile çalışabilenlerden oluşur. Kural olarak; gerek ideolojik, gerek kültürel, gerekse siyasal boyutlarda yaratılan "Demokrasi Pratiği" örgütlerin var olup olmaması ile ilişkili değildir. Ve eğer, bir toplumda demokrasi yanlılarını, sadece örgütsel ilişkileri, parti binaları, dernek merkezleri, üye defterleri, sonuçta örgütsel ilişkileri bir arada tutuyorsa, bu sorun "Yeniden örgütlenme" ile de çözümlenemez, aşılamaz.

Arkadaşlar, ben demokrasinin bir ilişkiler zinciri olduğuna, bunun da artık kavranması gerektiğine, bunu kavrayamamanın demokrasiyi kavrayamamak olduğuna inanıyorum. Bunu anlayıp, özümledikten sonra korkacak, ürkecek, çekinecek hiçbir şeyin demokrasi kavgasını etkilemeyeceğini biliyorum. Biliyorum çünkü, Prof. Bahri Savcı'nın deyişiyle "Bu ülkede ne eski Halife Sultanların mutlakiyeti; ne de, meşrutiyeti rafa kaldıran müstebidlerin evhamlı sultaları, ne İkinci Meşrutiyetin otoriter merkezci triyoları; ne Cumhuriyetin oy diktacıları ne de ara rejimlerin 'Düzen' ve 'Devlet Sultası' üzerinde biçimsel demokrasi arayıcıları" bugüne kadar bizden, demokrasiye gönül veren Türk halkından daha

güçlü olmadılar, olamadılar. Görece güclerini, insan haklarına aykırılıklarla süsleyerek güçlü göründüler.

Arkadaşlar, ülkemizde toplumsal barışın sağlanmasına, çağdaş anlamda özgürlüklere ulaşılmasına, kısaca, demokrasinin kurulmasına katkıda bulunmak isteyenlerin, bazı tehlikeleri, bazı riskleri göze almak zorunda olduklarını bilmeleri gerekir. Çünkü, dünyanın hiçbir ülkesinde bedeli ödenmeden kurulan ve yaşatılan bir demokratik rejim yoktur. Bedeli ödenmeden kullanılabilen, sürekli kılınabilen temel hak,özgürlükler yoktur. Bu bedeli ödemenin getireceği riskleri göze alamayanlara küçük bir uyarımız, anımsatmamız olmalı diye düşünüyorum. Bu riskleri göze alamayanları toplum bir gün mutlaka açığa çıkaracak, "Barış, Özgürlük ve Demokrasi" sözcükleri ile ip cambazlığı yapanları tarihin kapısına bırakacaktır. Bundan hiç kuşkunuz olmasın. Böyle bir suçlamanın öznelerinin de belli olması gerektiğine inanıyorum. Sözümün kimler için söylendiğine açıklık getirmenin bir sorumluluk olduğuna inanıyorum.

VARILMAK İSTENEN BİR AMACI ANLATAN KAVRAM: İNSAN HAKLARI...

12 Eylül öncesinde Türkiye'de demokrasi kavgasında, yeri ve adı olan ancak baskı döneminde sesi soluğu çıkmayanlardır bu suçlamanın özneleri. Hem nalına hem mıhına vurmayı meslek edinen, başına dert açmayan ancak, gün gelip ortalık biraz durulunca kahramanlığa seslenenlerdir, bu suçlamanın özneleri. 12 Eylül'le bir çelişkisi olmadan yalnızca "demokrasi, barış, özgürlük ve insan hakları" sözcükleriyle ilişkilerini sürdüren, ancak her an yeniden bu ilkelerin savunucularıymış gibi sahneye çıkma olanağı arayanlardır, bu suçlamanın öznesi. Gelene ağam, gidene paşam dünyasını onlar yarattılar, sonuçlarına da onların katlanacaklarına kuşkunuz olmasın.

Sevgili arkadaşlar, bu genel yaklaşımdan sonra, insan haklarına ilişkin sorunlara değinmek istiyorum. Nedir insan hakları? Bütün insanlara;

insan oluşlarından dolayı, insan onurunun gereği olarak tanınan zorunlu hakların bütününe, insan hakları diyoruz. Ne yazık ki, gerçekleştirilmiş bir durumdan daha çok ulaşılmak istenen bir ideali, varılmak istenen bir amacı anlatan bir kavram bu. İnsan hakları kavramına yakın, insan hakları kavramına benzer kavramları da var öğretinin. Örneğin "kişi hakları" kavramı; bireyci ve liberal tercihlerin geliştirdiği bir kavram olarak, kişinin topluma ve özellikle toplumun örgütlü gücü olan devlete karşı korunmasına yönelik hakları gösterir. Klasik özgürlükler bu kavramın kapsamına giriyor. Bir başka kavram daha var; kamu özgürlükleri diye anlatılıyor. Klasik özgürlüklerin gerçekleştirilmiş ya da en azından hukukun güvencesi altına alınmış olan bölümüne, öğretide, "kamu özgürlükleri" deniliyor. Bir de çağdaş toplumlarda, kişi haklarının yanına eklenen "ekonomik, sosyal ve kültürel haklar" da var. Bunlarla kişinin topluma ya da devlete karşı korunması değil, toplumdan ya da devletten birşeyler alması onlardan birşeyler elde etmesi sözkonusu. Günümüzde insan hakları kavramı, kişi haklarının yanında ekonomik sosyal ve kültürel hakları da kapsıyor.

İnsan hakları ile ilgilenenlerin, başlangıçta, çözmekte güçlük çektikleri temel bir soruna değinmek istiyorum. Kamu özgürlükleri ile insan haklarının ilişkisinin karmaşıklığı ve bu karmaşıklığın çözümlenmesinde karşılaşılan güçlükler. Tanımlardan hareket ederek bu sorun şöylece açıklığa kavuşturulabilir sanıyorum: Kamu özgürlükleri; insan haklarının devletçe tanınmış ve pozitif hukuka girmiş olan biçimini anlatır. İnsan hak ve özgürlükleri ise, herşeyden önce, bu hak ve özgürlüklerin, insan kişiliği için, insanın maddi ve manevi varlığının gelişebilmesi için gerekli olduğu inancına dayanır. İnsan haklarının zaman zaman, demokratik yaşamları askeri darbelerle malûl, bizim gibi ülkelerde, kamu özgürlükleri ile sınırlandırılmasının temel nedeni budur.

VAR OLUP OLMADIKLARINI BİR KEZ DAHA DÜŞÜNMEK GEREKİYOR...

Bu çerçevede uluslararası bildirilere, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisine, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine, Helsinki

Sonuç Belgesine ve benzeri belgelere geçen insan haklarının neler olduğuna şöyle bir bakmak ve bunların bizim için gerçekten var olup olmadıklarını bir kez daha düşünmek gerekiyor, sanıyorum. "Nedir insan hakları?" sorusundan sonra, "Nelerdir insan hakları?" sorusuna yanıt vermek gerekiyor. Öylesine zengin bir haklar mozayiği ile karşı karşıya kalıyoruz ki, şaşmamak ve bu ölçüde de utanmamak elde değil.

Yaşama hakkı, özgürlük ve kişi güvenliği hakkı, kölelik ve kulluk yasağı, işkence ya da zalimce insanlık dışı onur kırıcı uygulama ya da ceza yasağı, yasa önünde tanınma hakkı, eşitlik hakkı, yasalarca eşit olarak korunma hakkı, keyfi alıkoyma, tutuklama ya da sürgün yasağı, açık yargılanma hakkı, suçluluğu kanıtlanan kadar suçsuz sayılma hakkı, özel yaşam, aile, konut ve haberleşme gizliliği ve dokunulmazlığı hakkı, düşünce-inanç ve din özgürlüğü hakkı, yer değiştirme-oturma özgürlüğü hakkı, yurttaş olma ve sığınma hakkı, evlenme ve bir aile kurma hakkı, kanı ve görüş açıklama hakkı, dernek ve derneğe katılma hakkı, toplanma hakkı, gösteri hakkı, doğrudan ya da seçilmiş temsilcilerle yönetime katılma hakkı, kamu hizmetlerinden yararlanma hakkı, gizli ve serbest eşit oy hakkı.

Şaşmamak elde değil arkadaşlar, İnsan Hakları Evrensel Bildirisinin 3-32. maddelerinde belirtilen bu hakları ard arda sıralayıp Türkiye'de yaşayan bir insan olarak şaşmamak elde değil. Dahası var; insan hakları arasında sayılan ekonomik, toplumsal ve kültürel hakları da var çağdaş dünya insanlarının:

Toplumsal güvenlik hakkı, kişiliğin özgürce gelişmesi için duyulan ekonomik-toplumsal-kültürel gereksinmeleri karşılama hakkı, işini özgürce seçme hakkı, işsizlikten korunma hakkı, eşit çalışma karşılığında eşit ücret hakkı, dinlenme, eğlenme ve ücretli tatil hakkı, sağlık ve refah içinde yeterli yaşama düzeyi hakkı, eğitim görme hakkı, toplumun kültürel yaşamına ve etkinliğine katılma hakkı.

İnsan hakları öğretisinin gelişmesini kavrayabilmek için, içinde bulunduğumuz durumun geriliğinin bilincine varabilmemiz için insan hakları mücadelesinde yer alan öteki haklardan da sözetmek istiyorum.

İnsan hakları mücadelesine koşut olarak, insan haklarının gelişimi sonucu, bizim burada düşleyemeyeceğimiz yeni insan hakları tanımları yaşama geçiriliyor. Örneğin, çağdaş dünya insanı için; korkusuz yaşama özgürlüğü, yoksulluktan kurtulma özgürlüğü, devrim özgürlüğü insan hakları öğretisinin ilgi alanına girmiş bulunuyor. İnsan hakları yeni boyutlarına ulaşırken; barış hakkı, silahsızlanma hakkı, sağlıklı çevrede yaşama hakkı, kalkınma hakkı, herkesin insanlığın ortak malı olan deniz diplerinden, uzaydan ve kültürlerden yararlanma hakları gibi yeni hak ve özgürlükler için mücadele verilmeye başlandı.

DEVLET BU ALANA KARIŞMAMAKLA YÜKÜMLÜDÜR

Özetlemek istiyorum. Bu zengin türleri ile karşımızda duran, elimizi değdiremediğimiz, tadına varamadığımız, sadece uzaktan baktığımız duyup, öğrendiğimiz bu hak ve özgürlükler bütününün, insan hakları öğretisinin, özetini vermek istiyorum.

İnsan haklarının, temelde siyasal bir kavram olduğunu bilmek ve anlatmak zorundayız.

İnsan haklarının rejimlerin siyasal niteliklerini ortaya koymak için başvurulan en gerçekçi bir ölçüt olduğunu bilmek zorundayız.

İnsan hakları elbette siyasal bir kavramdır. Ve her alanda kişi ile toplumu, kişi ile devleti karşı karşıya getirmektedir. İnsan hakları, devlet tarafından, kişiye özgür olduğu alanların tanınmasıyla ortaya çıkmıştır. Devlet, bu alana karışmamakla yükümlüdür. Tanınan bu haklarla kişi, üyesi olduğu toplumun siyasal yapısına ortak olmakta ve böylece siyasal haklarını kullanır duruma gelmektedir.

İnsan haklarının gelişimine uygun olarak, ekonomik, toplumsal ve kültürel hakların ortaya çıkışı ile birlikte, kişinin bu haklardan yararlanabilmesi için devletin aracılık etmesi zorunluğu doğmuştur. Sözkonusu bu aracılık insan hakları alanında devletin oynadığı önemli bir roldür. Devletin oynadığı ve üstlendiği bu rolden daha önemli olan başka bir konu daha vardır. İnsan hakları alanında asıl önemli olan; insan varlığı

ve kişiliğinin, maddi manevi ve zihinsel alanda insanın bölünmezliği ve bütünlüğünün bireysel ve toplumsal planda kabul edilmesidir. İnsan haklarının ve temel özgürlüklerinin bölünmezliği esastır. Buradan hareketle, insan haklarının bir bütün olduğunu ve aralarında herhangi bir hiyerarşinin, öncelikler zincirinin oluşturulmaması gerektiğini söylemeliyiz. En temel hak ve özgürlüklerden, başlayarak en küçük ayrıntıların hak ve özgürlük sayıldığı alanlara kadar bir bütünün savunusunu yapabilmeliyiz.

Sevgili arkadaşlar, insan haklarının ne olduğuna, nelerin bu bütün içinde yer aldığına kısaca değindikten sonra; ülkemizdeki duruma, yaşadıklarımıza, bize öngörülenlere sıra geldi sanıyorum. Yakın geçmişimize ve içinde bulunduğumuz günlere baktığımızda insan hakları bakımından çok önemli deneylerden geçtiğimizi kolaylıkla söyleyebiliriz. Cumhuriyet tarihimizi Anadolu uygarlıklarının bir süreci olarak kabul edip, bu topraklardaki bin yılı aşan toplumsal ve siyasal yaşamımıza bakıldığında insan haklarının ilk kez bu kadar çok konuşulup tartışıldığına tanık oluyoruz. Bu, biriken ve birikmekte olan acıların sonucu bence.

Bedeli çok ağır ödenmiş olsa da, ödeniyor olsa da insanlar artık demokrasiyi insan hakları boyutundan soyutlayamıyorlar. Yöneticiler artık, çok istiyor olsalar da, aşkından yanıp, odundan tutuşuyor olsalar da insan haksız bir demokratik rejim aldatmacasını açıkça savunamıyorlar. Böyle bir yutturmacaya umut bağlayamıyorlar. Düşlerinde görüp, hayra yoruyorlar.

Akıllarına her geleni söyleyen, kendilerine uygun gelen her seçeneğin karşıtı olmadığını sanan ülkenin üst düzey yöneticileri, önde gelen siyaset adamları; insan haklarının çiğnendiği suçlaması karşısında ya susuyorlar ya da akla hayale gelmeyecek savlarla ulusal onurumuzu karalıyorlar; yüzümüzü kızartıyorlar, başımızı öne eğdiriyorlar.

"Bizden önceki dönemlerde de vardı" demek, ne kadar inandırıcı. "Biz onlara niçin idam etmiyorsunuz diye soruyor muyuz?" demek, ne kadar gerçek. "İşkencede öldürülenlerin oranı, şiddet eylemlerinde öldürülenlere göre binde 17 gibi küçük bir orandır" demek, ne kadar somut.

Kayıp insanlara ilişkin sayıları içeren soru önergeleri veriliyor. Yanıtlanmıyor. 800 insanın, 800 yurttaşımızın kayıp olduklarına ilişkin savların kaynağı "solculukta, bölücülükte" aranıyor.

Hasan Mesken'i, Ali Çetiner'i, Hüseyin Engirek'i, Ali Ovayolu'na, Fidan Yıldırım'ı, Ali Taşyurdu'nu, Hayrettin Eren'i, Maksut Tepeli'yi, Battal Evren'i arayacakları yerde, bu yurttaşlarımızın kaybolduğunu savlayan insanların siyasal düşüncelerinin peşine düşüyorlar.

YAZDIĞI HABERİ GAZETECİYE YEDİRECEK KADAR İŞİ İLERİ GÖTÜREN POLİS

1980 yılının Eylül'ünden sonra evlerinden güvenlik kuvvetlerince alındıktan sonra kendilerinden bir daha haber alınamayan insanlara ilişkin sorulara yanıt verilmeyebilir. Yasama organına verilen soru önergeleri, devleti temsil eden kişi ve kurumlara verilen dilekçeler "hasıraltı" edilebilir. Ama hiç kuşkunuz olmasın, tarihin tekerleği geriye çevrilemez. Bu gün olmazsa, yarın; ama bir gün mutlaka, bu insanlarımızın ne olduklarını öğreniriz.

İşkencecilerin bile kendileri ile bir hesaplaşmaya girebildikleri, güzellikleri ve doğrulukları ağır basan bir dünyada hiçbir siyasal kadro yaptıklarının, yapılmasına göz yumduklarının hesabını vermekten kaçınamaz.

Yüzlerce ölüsü var yakın geçmişimizin arkadaşlar. "İt ürür, kervan yürür" politikasıyla ya da insanlık dışı bir vurdumduymazlıkla açıklanamayacak bir "sükut siyaseti" ile hiç bir yere varılamaz. Bu tercih,olsa olsa, işkencecilere bir süre daha cesaret verir.

"Hesap verme" açısından bakıldığında; Sıkıyönetim Askeri Savcısının savunmasını yapan bir sanığın "Bağlar Askeri Cezaevinde" 32 kişinin öldüğü savını doğruluyor olması, ancak, öldürümlerden sorumlu olanlar hakkında soruşturma açtırmaması, inanın, sonucu hiç değiştirmeyecektir.

"Siyasal sorumluluk" açısından bakıldığında; İçişleri Bakanının yazdığı haberi gazeteciye yedirecek kadar işi ileri götüren Şebinkarahisar işkencecilerini korumak amacıyla "Polis yıpratılmak isteniyor" demesi ya da "Ayakları bağlı iken kaçarken vurulup öldürülen Sıddık Bilgin için "Yaşadışı örgüt üyesiydi" demesi, inanın, sonucu hiç değiştirmeyecektir.

Bütün dünyanın kabul ettiği ve bir gün bizim de kabul etmek zorunda kalacağımız şu ilke, bir gün mutlaka bizim ülkemizde de geçerli olacaktır:

İnsanlık suçu olan işkence onur kırıcı uygulama ve cezalandırma sözkonusu olduğunda, ne zaman aşımı kavramına sığınmak, ne de ulusal egemenlik zırhına bürünmek olası değildir. Bunun herkes tarafından, özellikle işkenceciler tarafından, işkenceye, insanlık dışı onur kırıcı uygulama ve cezalandırmaya gözyumanlar tarafından bilinmesinde yarar görüyorum.

İnsan haksızlığının örnekleri olan haykırışlar var yıllardır ülkemizde, duymazlıktan gelmenin olanağı yok. Her sınıf ve katmandan, her siyasi görüşten yüzlerce, binlerce insan işkence ya da insanlık dışı onur kırıcı uygulama ve cezalandırmalarla karşı karşıya yaşam savaşı veriyorlar yıllardır.

Örnekler acıdır. Örnekler utandırıcıdır.

Belgeleri, tanıkları ve sanıkları ile Türkiye büyük bir işkenceyi yaşamaktadır.

Birinci Cumhuriyetten bir yıl önce, 1922'de doğan emekli bir iktisat profesörü, üçüncü cumhuriyetin esenliği için 1982'de falakaya yıkılıyor, başkent Ankara da falakaya yıkılıyor. Ayaklarına, tabanlarına tam 12 sopa vuruluyor.

Yüzlercesi, binlercesi arasından seçtiğim DİSK Araştırma Enstitüsü Müdürü Prof. Sadun Aren örneği 12 Eylül hıncının nelerden kaynaklandığını, nerelere kadar uzanabileceğinin en belirgin kanıtıdır, sanıyorum.

Yüzlercesi binlercesi arasında özgün bir yeri olan bir başka örnek

daha vardır. Ulusu Hükümeti'nin sözcüsü Prof. İlhan Öztrak TRT Televizyonundan tüm ulusa ve dünya uluslarına, askeri yönetimin işbaşına gelmesinden 15 ay sonra "15 kişinin işkence sonucu öldürüldüğünü" açıklayarak, rejimin insan hakları politikasının ne olduğunu çekinmeden, korkmadan anlatmıştır.

Yüzlercesi, binlercesi arasında önemli bir yeri olan ve insan haksızlığının bir politika olarak süregeldiğini kanıtlayan bir başka örnek daha vardır. Özal Hükümetine ENKA temsilcisi olarak katılan Maliye ve Gümrük Bakanı Vural Arıkan'ın işkencenin varlığından sözetmesi, Cumhurbaşkanı Kenan Evren tarafından bakanlık görevinden azledilmesiyle sonuçlanmıştır.

İNSAN HAKLARINA AYKIRILIKLAR İCRAATIN DIŞINDA DEĞİL...

İnsan haklarına aykırı davranışların durup dururken konuşulmadığının da kanıtlarıdır yukarıdaki örnekler.

"Eskiden de vardı" tezinin, anti-tezi "Şimdi de var"ın kanıtlarıdır. Eskileri saymaya, sıralamaya sürenin elvereceğini sanmıyorum. Özal iktidarının, başlangıcı ve sonu belirlenemeyen geçiş dönemi iktidarının "Vukuatlarını" belgelemenin yeterli olacağına inanıyorum.

Mustafa Çakaş, İbrahim Çakabay, İbrahim Polat, Hasan Akan, Ahmet Büyükorhan, Şehmuz Begeç, Yaşar Durmaz, Hasan Çelik, Enver Şahan, Ramazan Güncü, Şah İsmail Şut, Dede Oğuzhan, Haydar Öztürk, Vedat Aldoğan, Yıldırım Özkan, Kemal Gezgin, Hamza Titan, Şerafettin Tiriç, Şazuman Kansu, Şeyhmuz Durgun, Teoman Samanlı, Halil Çelik'in ölüm nedenleri üzerinde yapılacak bir araştırma 12 Eylül rejiminin iç güvenlik politikasının sürmekte olduğunun en sağlam kanıtlarını ortaya çıkaracaktır. İnsan haklarına aykırılıkların "İcraatın dışında" olmadığının kanıtlarını sergileyecektir.

İnsan hakları konusundaki bu gelişim, bize bir görev yüklüyor. İnsan hakları kavramına yabancılığı ortadan kaldırıncaya kadar, sorunu gün-

demde tutmak, insana saygı ortamını oluşturuncaya kadar sorunu canlı tutmak. Bu kavgayı sürdürmenin çok olumlu koşullar içeren ortamı da oluşmuş durumda. Gizli kalacağını sandıkları zulümleri, erken açığa çıktı çünkü. Sonuna dek sürdüreceklerini sandıkları oyunları, erken sona erdi çünkü. Türkiye'nin, 20. yüzyılın eşiğindeki Türkiye'nin, insan hakları politikasının ne olduğuna ilişkin veriler erken sergilendi. İnsan hakları savaşımı konusunda Türkiye, artık üzerine ölü toprağı serpilmiş insanların ülkesi değil. Yapraklar kımıldıyor. Arjantin rüzgarlarının güçlü büyüsü, ılık buğusu, denizleri aşıp Türkiye kıyılarına da ulaştı. İşkencecilerden, işkencecileri koruyan ve kollayanlardan hesap sorulmazsa; bugün, için için duyulan sessiz nefretin, bir gün açık düşmanlığa dönüşebileceğine kesin gözle bakmak gerekiyor. Şimdi gerçek bir barış yaşandığına inanarak gerçek boyutlarıyla bir insan hakları savaşımının verilemeyeceğini sananlar aldanıyorlar. Evet, şimdi ne gerçek bir barış ne de gerçek bir savaş var. Ama barışın gereği, savaşın kaçınılmazlığı ortaya çıktı artık. Her düzeyde insan "İnsanların insanlar için hazırladıkları hain tuzakların" ne için, hangi amaçla, kimler yararına kurulduğunu biliyor, konuşuyor ve değerlendiriyor artık. Sistemin, insan haklarına düşman yeni tür caniler ürettiği biliniyor artık. Örneğin; Doğu Anadolu'da, Bingöl'de Raşta Düzlüğü'nde öğretmen Sıddık Bilgin'i kurşuna dizdiğinden kuşku duyulmayan Yüzbaşı Ali Şahin; bir başka yörede Batı Anadolu'da, Muğla'nın Bayır Kasabası'nda, ANAP'lı Belediye Başkan Yardımcısı Osman Yılmaz'a da işkence yaptığı savı ile yargılanıyor. Aralarında iki aylık bir bebeğin de bulunduğu Yılmaz ailesine 21 gün acı çektiriyor. Ülkenin bir ucundan öteki ucuna insanlara acı vermeyi görev bilen bu güvenlik görevlisinin, elini kolunu sallayarak aramızda dolaşması, sözde demokratik bir ülkedeki rejimin niteliğini anlatmak için yeterli oluyor sanıyorum.

İç barışın ve demokrasinin sürekli kılınamamasının temel nedeni işte bu, arkadaşlar. Yaptıkları yanlarına kâr bırakılan yüzlerce insan, ellerini kollarını sallayarak aramızda dolaştıkları sürece demokrasinin sürekli kılınması olası değil. İç barışın bozulmasına katkısı olan kişi ve kuru-

luşların bıraktıkları bu tortuyu ortadan kaldırmaya yönelik siyasi programlara bunun için gereksinim var.

BU TORTUNUN BİR GÜN MUTLAKA KALDIRILACAĞINI BİLMELERİ GEREK...

Bu tortunun üstüne oturup, bu tortunun yarattığı korkunun arkasına sığınıp "siyasetlerini" sürdürmeyi başarılı devletadamlığı gibi gösterenler, tortunun birgün mutlaka temizleneceğini, hesabın bir gün mutlaka sorulacağını unutuyorlar. Bu tortunun üstüne oturup, ülkemizde cirit atmak at oynatmak isteyen dış güçlerin de varlığını söylemeliyiz diye düşünüyorum. Bizim için öngördükleri yeni ve geri demokratik rejimi, komünizm korkusu ile süsleyip demokratik birikimimizi şeriatçı bir islamcılık çizgisine çekerek, bölgeye egemen Türk-İslam sentezli bir üs oluşturmak isteyenlerin de, bu tortunun bizim tarafımızdan, hesap sorularak kaldırılacağını bilmeleri gerekiyor.

Grevsiz, toplu sözleşmesiz, derneksiz, kooperatifsiz bir toplumsal yapıdan son derece mutlu olan "iç destekleri" de var bu yeni ve geri demokratik rejimin. Bu tortunun ve yarattığı korkunun arkasına gizlenerek; işçi ve emekçi halk yığınlarının emeğini sömüren büyük sermayenin hegemonyasının tartışılmaz bir biçimde güçlenmesini isteyenlerin de, bu tortunun bir gün kaldırılacağını bilmeleri gerekiyor.

Cezaevi koşullarından, sorgulamalardan yargılamalardan örneklerle insan haklarına aykırılıkların bir politika olup olmadığı sorusuna yanıt arayarak konuşmamı bitirmek istiyorum.

İşkence ile, insanlık dışı davranışlarla başlayan sorgulamalarla doldurulan cezaevlerimiz var, yenileri yapılıyor. Adalet Bakanı bir yandan cezaevlerinde 16 bin boş kapasite olduğunu söylüyor, bir yandan da yıl içinde 67 yeni cezaevinin hizmete sokulacağını söylüyor. Aynı bakan, 6 yıldır siyasi hasımları ile hücrede yaşamak zorunda bırakılan tutuklular için ise "5 yıldır tutuklu olan yok ki, 5 yıldır hücrede kalsınlar" diyebiliyor. Örneğin Mamak Askeri Cezaevinde 29 sol görüşlü tutuklu,

bunca yıldır 29 sağ görüşlü tutuklu ile 1,5 x 1,5 metrekarelik hücrelerde birarada yaşatılıyor. Bu, insan üzerinde yapılan bir deneydir. Devlet tutsaklarını kobay olarak kullanıp, karşıt siyasal görüşlüleri uzun yıllar birarada yaşatarak "karıştır-barıştır" yönteminin sonucunu araştırıyor. Uygulama uluslararası standartlara, ulusal infaz geleneklerine aykırı olduğu gibi, düşmanlıkların kökleşmesine de neden olmaktadır.

Hukuk devleti ilkelerinden sapılarak süren yargılamalar, 12 Eylül sonrasında, en belirgin insan haklarına aykırı davranışlar olarak güncelliğini koruyor. Örneğin; 1982 Anayasasının açık hükmüne karşın, TBMM iradesiyle sıkıyönetimin kaldırıldığı illerde askeri mahkemeler davalara bakmayı sürdürüyorlar. Bir dönemin hukuk dışılığını anlatmak için yeterli bir örnek oluşturan bu uygulama ile, hukuk devleti ünlü Anayasa hocası Prof. Orhan Aldıkaçtı'nın "unutkanlığına, şaşkınlığına" kurban ediliyor.

Yargının aykırılıklarından, cezaevlerinin aykırılıklarından birer örnek vererek, insan haklarına aykırı davranışların en çarpıcısı olan işkence konusunda da birkaç söz söylemek istiyorum.

Yakın geçmişimize baktığımızda işkencenin bir siyasi tercih sonucu, gündeme getirildiğini ve gündemde tutulduğunu anlamak çok kolay. İşkence yapılması için elbette devlet bütçesinden ödenek ayrılmıyor ya da işkence yapılması için elbette tüzük veya genelgeler çıkarılmıyor. Ama işkencenin hoşgörüldüğüne ilişkin ipuçları veriliyor. İşkencenin hoşgörülmesi için beyanlarda bulunuluyor. Amerikan askeri yardımı olarak alınan bazı araç ve gereçlerin örneğin sahra telefonlarının elektrik üreteçlerinin sorgu odalarında kullanılmasına göz yumuluyor. Daha da ileri giderek MKEK atölyelerinde sorguda kullanılmak üzere elektrik üreteçleri üretimi yapılıyor.

Uygulanan işkence yöntemleri konusunda sinir bozacak şeyler söylemek istemiyorum. Herkes biliyor Kars Emniyet Müdürlüğündeki "horoz" işkencesini ya da Erzurum Askeri Cezaevindeki "Güvercin piyangosu" işkencesini. 20. yüzyılın eşiğinde, yüzyıllar öncesi zalimlikleri aratmayacak yöntemlerin kullanıldığını, geliştirildiğini herkes biliyor.

"Duman olup uçmak" Nazi toplama kamplarından kalma bir deyimdi, "Heba olup gitmek" ise sorgu merkezlerinde, cezaevlerinde yaşayan bizim insanlarımızın bir yazgısı artık.

Sözlerimi tamamlıyorum: Şiddet ve terörden yakınan herkesin, insan haklarının korunmasından yana olması gerektiğine inandığımı haykırmak istiyorum. Geride bıraktığımız dönemde, bunun böyle olmadığını üzülerek söylüyorum. İnsan haklarının gereğini bir yana bırakanların, şiddet ve terörden yakındıklarını görmenin ezikliğini ve üzüntüsünü, hiç olmazsa bugünden başlayarak duymamız gerektiğini vurguluyorum.

Saygılar sunuyorum.

Temmuz 1986, Ankara

UNUTMADIK, UNUTMAYACAĞIZ...

Sevgili arkadaşlar; dün akşam TRT televizyonu aracılığı ile aldığımız son uyarının ışığı altında "Ağızlarından demokrasi sözcüğünü eksik etmeyenler" suçlamasından sonra; "Demokrasi ve insan haklarını" konuşmanın, tartışmanın sorumluluğunu ve bu bağlamda zorluğunu bilerek konuşmaya çaba göstereceğim. Bizden yani "ağızlarından demokrasi sözcüğünü düşürmeyenlerden" istenen "hoşgörüye" bir tek koşulla "evet" diyebileceğimizin, herkesce bilinmesini istiyorum, diliyorum. Koşulumuzun, yıllardır büyük bedellere karşın vazgeçilmeyen "tam bağımsız ve gerçek demokratik bir Türkiye" olduğunun bilinmesini istiyorum. Tam bağımsız ve gerçek demokratik bir Türkiye için, katlanamayacağımız özveri, gösteremeyeceğimiz hoşgörü zaten yoktur.

"Unutmadık" diyorlar. "Unutmayın" diyorlar. Altı yıl öncesinin o karanlık günlerini, toplu katliamları, ihtilal provalarını biz de unutmadık. Unutamadığımız birşey daha var; 12 Eylül'den bu yana geçen süre içinde demokrasi adına, insan hakları adına yapılanları da unutmadık. Unutmayacağız, unutturmayacağız. Daha 18'ini bitirmeden asılanları, hakkında tek somut kanıt bulunmadan asılanları, "seni affedeceğiz" diye ağzından itiraf alındıktan sonra darağacına gönderilenleri unutmayacağız.

Bizden hoşgörü isteyenlere sesleniyorum. Gencecik bedenleri darağacında sallanan bu insanların da hoşgörüye gereksinimleri vardı. Gece girdikleri sorgu odalarında, yaşamlarını bırakanların da hoşgörüye gereksinimleri vardı. Altı yılını bir hücrede tek başına geçirenlerin de hoşgörüye gereksinimi var.

Vurdumduymaz gibi görünen tavrımızın nedeni, yeni Anayasal düzeni, yeni toplumsal, siyasal ve ekonomik düzeni onaylamaktan gelmi-

yor, benimsemekten kaynaklanmıyor. Üzerimize saldığınız, yaşamın her alanında kurumlaştırdığınız korkunuzdan kaynaklanıyor. Ama hiç kimsenin kuşkusu olmasın, önce korkumuzu yeneceğiz, sonra düzeninizi, antidemokratik düzeninizi. Hoşgörümüzün fidesini daha sonra ekeriz, ülkemizin her köşesine. Size hoşgörüye "hayır", halkımıza hoşgörüye "evet" diyoruz. Ve şöyle bilinsin istiyoruz; her istenildiğinde destek veren bir insan topluluğu değiliz biz. Demokrasi isteyen, özgürlük isteyen bir halkız biz.

Arkadaşlar; 12 Eylül'den bu yana kanımızla, tenimizle ve canımızla yaşadığımız bir deneyden, demokrasi deneyinden başlamak istiyorum. Bize, binbir kurnazlık ve ustalıkla demokrasi etiketi yapıştırılarak sunulan rejimin, aslında, totaliter özü ağır basan, demokrasi biçimselliğine hile ile yerleştirilmiş kapalı bir rejim olduğunu bilmeyenimiz, anlamayanımız yok. Fabrikadaki işçiden, tarladaki çiftçiye kadar emekçi yığınların tümü, korkunun, baskının katlanarak kitlelere ulaştırıldığı günlerde bile, iletişimsizliğin kâr sayıldığı günlerde bile "Demokratiksizliği" biliyorlardı. Ancak toplumumuzun içinde bulunduğu ve hiç haketmediği bu siyasal-toplumsal-ekonomik duruma pek aldıran da yok. Herkes biliyor, ama herkes aldırmıyor, görmezlikten, duymazlıktan geliyordu. Önce korku ile sağlandı bu aldırmazlık. Korku giderek kanıksamaya dönüştü ve bu günlere gelindi. İlkelerden vazgeçilerek, inançlar yadsınarak büyük bir aymazlık içinde, yeni duruma uyum sağlamayı yeğleyenlerin, çoğunluğu oluşturduğu bir süreç yaşanıyor şimdi. "Değer yargılarımı ilkesel düzeyde bir daha gözden geçirmek zorunluğu duyuyorum" diyenlere siz de rastlamışsınızdır, sanıyorum. "Benim için zaten sorun vardı" diyenlere siz de rastlamışsınızdır, sanıyorum.

Bu aymazlığı bir kez daha dile getirmek, rejimin antidemokratik özelliklerini kanıtlarıyla sergilemek, kısaca 1986 sonbaharında bir durum saptaması yapmak için Mülkiyeliler Birliği yöneticilerinin yarattığı bu olanağa, yürekten teşekkür ediyorum. Bence hemen söylenmesi gereken bir durum var; demokrasi ve insan hakları ile ilgili sorunları inceleyerek, tartışarak ve sorgulayarak, geleceği kendi ellerimizle hazırlayacağımıza inanıyorum. Sorun yaşamsaldır ve hepimizin tek tek ilgi alanına girmek-

tedir. Demokrasiyi ve insan haklarını birbirleriyle ilişkileri bağlamında ele aldığımızda, son tahlilde; insan onurunun korunması, insan bilincinin yerleştirilmesi anlamına indirgenebilecek bir uğraşın çerçevesini çizebiliriz. Bu uğraşa hepimizin, herkesin tek tek katılmasını, ben, bir zorunluk olarak görüyorum. Hemen söylenmesi gereken şey buydu. Böyle bir tavırla geleceği kurabileceğimizi, geleceğe müdahale edebileceğimizi anımsatmak istiyorum. Şunu hepimiz çok iyi bilmeliyiz ki, hiç kimse bize temel hak ve özgürlüklerle donanmış ancak gerçekleştiremediğimiz demokratik düzenimizi, demokrasimizin darbe öncesi vardığı aşamayı geri vermeyecektir. Demokratik düzenin en gerekli araçlarını geri vermeyecektir. Sivil toplum örgütlerinin içinde bulundukları duruma bakarak, yaşadıkları drama bakarak, daha gerçekçi bir yaklaşımla, geleceği hazırlama pratiğimizin bu platformlardan geçeceğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Barış, özgürlük, insan hakları, hukuk devleti ve demokrasinin gerçekleştirilmesi ve giderek geliştirilmesinde izlenecek yöntemleri, yarınlarımıza ilişkin önerileri bu ve benzeri toplantılarda üreteceğimize inanıyorum.

BIRAKIN AÇIKLAMAYI, DÜŞÜNEMEZSİNİZ BİLE BUNLARI

Sevgili arkadaşlar Arjantin, Şili, G. Kore, Filipinler, Endonezya, G. Afrika gibi ülkelerde demokrasi ve insan hakları gibi konularda konuşmak, tartışmak, politikalar belirlemek, örgütlenmek ve bu doğrultuda eylemler gerçekleştirmek çok zordur. Bunu hepimiz biliyoruz. Bu konulardaki kendi zorluklarımızı da biliyoruz. Bu tür yaşamak bizde de zordur. Bu zorluk, adıgeçen ülkelerdeki rejimlerin niteliği üzerinde de bizi düşünmeye itmelidir. Demokratik rejimlerinin işleyişi, demokratik kurumlarının yapısı, demokrasi anlayışlarının kuralları bakımından "uygulama farkları" dışında ayrılıklar görülmeyen bu ülkelerde; demokrasiyi anlatmak, tüm kurum ve kuralları ile savunmak, insan haklarının varlığını ve gerekliliğini savlamak, ayrırılıkları dile getirmek, kısaca "bu konulara değinmek" devlete yönetime, asker ve sivil güvenlik güçlerine karşı bir cephe oluşturmakla eşanlama geliyor. Yakın geçmişimize, as-

keri yönetimli geçmişimize baktığımızda bu anlayışın bizde de egemen kılınmak istendiğini, kurumlaştırılmak istendiğini rahatlıkla saptayabiliriz. Bu kategoriye giren ülkelerde, demokrasiyi, insan haklarını, hukuk devletini, özgürlükleri "konuşturmamanın" hatta daha da ileri giderek, "düşündürmemenin" önlemleri alınıyor, bu yöndeki baskılar sistemleştiriliyor, kurumlaştırılıyor. Daha önce de yaşadığımız, bugün ise katlanmaya çalıştığımız kendi zorluklarımız içinde de var bunlar, örneğin; ülkemizde, Türkiye'de, demokrasi görüşünüzü "işçi sınıfı bilimi" çerçevesinde açıklayamazsınız. Demokrasi anlayışınızı Marksizmin üç bileşeninden biri ile; diyalektik ve tarihi materyalist görüşle, Marksist ekonomi ve politik yaklaşımla ya da sınıf mücadeleleri tarihi açısından, bırakın açıklamayı, düşünemezsiniz bile. Sosyalist demokrasiye, sosyalist ekonomiye inanan bir insan "iç hukuk belgelerinde, ve Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası belgelerde temel bir hak olduğu belirtilmesine karşın, bu siyasi inanç ve görüşünü serbestçe açıklamaya" kalkarsa TCK'nun ünlü 141, 142. maddeleriyle karşılaşır. DİSK davasından, Barış Derneği Davasına, TİP davasından TİKP davasına kadar TKP, TÖB-DER, Köy-Koop davaları gibi çok sayıda örneğin ülkemizde yeni yaşandığını, bir önceki askeri yönetim döneminde de yaşandığını hepimiz biliyoruz.

Bizden örneklerle sürdürelim toplumu baskı altına alma önlemlerini, konuşturmama, düşündürmeme konularında başvurulan yöntemlerini. Örneğin; ülkemizde, Türkiye'de "polis, jandarma, işkence yapıyor" diyemezsiniz. "Başbakan, İçişleri Bakanı işkenceden yana" diyemezsiniz. "Devlet başkanı işkencecileri örtülü biçimde koruyor" diyemezsiniz. "İşkence bir içgüvenlik politikasıdır" diyemezsiniz. Hatta, "İşkence sanıktan doğru cevap almak için yapılmaktadır" diyen "ifadelerin işkence altında alındığı kabul edilse bile, sabit görülse bile, bu ifadelerin gerçek dışı olduğunu, itibar edilemeyeceğini ortaya koymaz" diye gerekçeler taşıyan bir hükmün altına imzasını koyan bir sıkıyönetim yargıcı için bile hiçbir şey diyemezsiniz. Derseniz: Türklüğe, Cumhuriyete, Büyük Millet Meclisine, hükümetin manevi şahsiyetine, bakanlıklara, devletin askeri ve emniyet muhafaza kuvvetlerine, adli-

yenin manevi şahsiyetine alenen "tahkir ve tezyif" suçlaması ile yargıç karşısına çıkarılırsınız. Ama devlet adamları, bu bağlamda konuşmalarından ve söylediklerinden sorumlu olmazlar. Durup dururken, "Vatan Haini" derler, durup dururken "İç düşman" ilan ederler. Ağızlarından çıkan bu suçlamaların sahibi değillerdir. Üstelik ağızlarından çıkan bu sözlerle anti-demokratik girişimlere, insan haklarına aykırı davranışlara, hatta işkencelere yol açarlar. Örneğin "DİSK'in komünistlerden mali yardım aldığını" söylemek, üstelik yargılama aşamasında söylemek ya da 14'ü cezaevinde yatarken, "Barış Derneği dava sanıklarından tutuklu kalmadığını" söylemek ya da "İşkencelerini itiraf eden polisin solcu olduğunu" söylemek Başbakan Turgut Özal için bir suç oluşturmaz. Örnekler öylesine çok ki; yakın geçmişimizin bu örneklerle dolu tarihinin kolayca yazılabileceğine inanıyorum. "Ayaklarından bağlı iken kaçarken vurulduğunu" söyleyen İçişleri Bakanlarımız var. "74 kişinin değil de 15 kişinin işkence ile öldürüldüğünü" söyleyebilen Devlet Bakanı hükümet sözcülerimiz var. Kendisi gibi düşünmeyenlere "Vatan Haini" diyebilen bir Cumhurbaşkanımız var.

GEÇMİŞLE İLGİLİ BİZİM DE SÖYLEYECEKLERİMİZ VAR

Bunlar, ülkemizi, Türkiye'yi yöneten insanların "demokrasi anlayışlarının" örnekleridir. "İnsan haklarına bakışlarının" somut örnekleridir. Böyle bir ortamda yapılacak demokrasi ve insan hakları tartışmasından çıkarılacak sonuçların, açıklanmasının kolay olmadığı ortada. Ama biz böyle bir zorluğu aşmanın da bir yolunu, yöntemini bulabiliriz diye düşünüyorum. Örneğin; Cumhuriyet tarihimizin en ağır baskı dönemi olarak niteleyebileceğimiz 12 Eylül 1980'den sonra "neler olduğunu" yansız bir biçimde sergileyebilirsek, "Demokrasinin de insan haklarının da" somut durumunu, vardığı aşamayı ve gelecek günlerin rengini ortaya koyabiliriz. Yapılanları, yaşanılanları bir bir sıralayabilirsek "Demokrasiniz bu mu?" diye sorabiliriz, "İnsan haklarına saygınız bu mu?" diye sorabiliriz sanıyorum. Bu yöntemi, aynı zamanda, unutturulmak istenmeyen yakın geçmişimizden sözedenlere "12 Eylül öncesi yeniden ge-

bir" tehdidini savuranlara, geçmişle ilgili bizim de söyleyeceklerimiz olduğunu anlatmak bakımından yararlı buluyorum. Onlara, siyasetin boşluk affetmeyeceği gerçeğini bu yöntemle anlatabiliriz. İçinde bizimde yer alacağımız Türkiye'nin aydınlık geleceğinde, bugün "hesap vermedikleri ve hesap vermeyeceklerine inandıkları" konularla karşılaşabileceklerini de anlatmış oluruz.

"Neler oldu?" sorusunu şöyle yanıtlayabiliriz. Nereden kaynaklandığı açık seçik ortaya konulamayan, gerçek kaynaklarına inilemeyen, belki de inilmek istenmeyen terör eylemlerinden demokrasinin kendisi sorumlu tutularak demokrasinin evrensel değerlerinin içi boşaltıldı, demokrasi, evrensel kurum ve kurallarından uzaklaştırıldı. Daha başka bir deyişle demokrasimiz Evren'selleştirildi. Bunu şöyle gerçekleştirdiler, daha açık bir anlatımla, senaryoyu şöyle yazdılar:

- Yargı kararı olmaksızın yurttaşların hakları kısıtlandı. Siyasi haklar elden alındı. Tartışılması mümkün olmayan tek yanlı idari işlemlerle suç oluşturuldu. Genel suçlamalar yapıldı. Sendikalara, siyasi partilere, dernek, kooperatif, vakıf ve meslek odalarına girmek suç sayıldı. Açıklandığı zaman suç olmayan düşünceler sonradan yönetimdeki Milli Güvenlik Konseyi üyeleri generallerin anlayışına göre suç sayıldı. Yargısız, peşin, insanlık dışı ve ilkel bir ceza olan işkence bir alışkanlığa dönüştürüldü, iç güvenlik politikasının doğal uzantısı sayıldı.
- Cezaevi koşulları özgürlüğün kısıtlama amacını açtı, cezaevleri siyasal rehabilitasyon merkezlerine dönüştürüldü. Savunma, soruşturma ve kovuşturmalarda izlenen yöntemlerle hukuk devletinin en temel ilkeleri hiçe sayıldı. Yeni yargılama yöntemleri geliştirildi.

Demokrasilerin temel belgeleri olarak bilinen anayasa, böyle bir ortamın üzerine inşa edildi. Yeni demokrasinin en önemli belgesi olan 1982 Anayasasına bakıldığında, antidemokratik düzenin gerçekleştirilmesinde izlenen yöntemlerin bu metne alındıklarını görüyoruz. Bu Anayasadan, Anayasa hazırlayıcıları yakınıyorlar en başta. Büyük ölçüde ünlü Anayasa hukuku hocası Prof. Orhan Aldıkaçtı'nın demokrasi anlayışını, zaman zaman unutkanlıklarını yansıtan, 1982 Anayasasından

yakınanlar arasında başka Anayasa hazırlayıcıları da var. Anayasa Komisyonu üyesi bir general "Anayasanın ceza yasasına çevrildiğini" söylüyor. Anayasa Komisyonu üyelerinin tümü ise kendilerini bir başka savunma mekanizması içinde gördüklerini anlatmak ister gibi, "Geçici maddeleri biz hazırlamadık" diyorlar. Demokratik bir rejim öngörmeyen 1982 Anayasasının eksikliğinin tümünü, çağdışılığının tümünü geçici maddelerde göstermeye çalışıyorlar. Kendilerini aklıyorlar.

SIKIYÖNETİMSİZ YAŞADIĞIMIZ YILLAR NE KADAR SÜREBİLDİ...

Hazırlayıcılarının deyişi ile "Bir ceza yasasını" andıran 1982 Anayasası'nın daha şimdiden ipliğinin pazara çıktığını görüyoruz. İnsan haklarına aykırı davranışların bu anayasanın daha 2. maddesinden başlanarak yok sayılmak istendiğini, aykırılıkları uygulayanların bu maddeden güç aldıklarını görüyoruz. 1961 Anayasası'nda cumhuriyetimizin niteliklerinden biri olarak sayılan "İnsan haklarına dayalı olmak" somut koşulu, bu anayasada "İnsan haklarına saygılı olmak" soyut koşulu ile kurnazca yer değiştirmiştir. İplik pazara çıkmıştır. Yumağın ucu açılmıştır. Örneğin; bugün, ünlü 175. maddenin getirip götürdükleri tartışılmaya başlanmıştır. Anayasadaki kırık dökük hak ve özgürlüklerin sınırlarının biraz daha daraltılacağının ilk işaretlerini verdiğini görüyoruz. Kapalı kapılar arkasında siyasi çıkarlar için Anayasa değişiklikleri konuşulmaya başlanılmıştır. Örneğin 84. maddenin nasıl kullanıldığını, milletvekili pazarlarının yeniden nasıl açıldığını görüyoruz. Kendi hazırladıkları anayasal ortamdan bile memnun olmayan, yeteri kadar çıkar sağlayamayan bu insanların; Anayasanın temel hak ve özgürlükleri ile elbette ilişkileri olmazdı. İnsan haklarının kısıtlandığı, çoğu yerde güvenceden yoksun bırakıldığı iddialarımızın kaynağını, Anayasa'da arayacakları yerde;rejim karşıtlığımızda,12 Eylül düşmanlığımızda arayacaklardı. 1982 Anayasa'sı temel insan hak ve özgürlüklerini kısıtlamakta, çoğu yerde varmış gibi gösterilen en temel hakları bile güvenceden

yoksun bırakmaktadır. Örneğin yaşam hakkını ortadan kaldıran 17. madde ile "sıkıyönetim ve olağanüstü hallerde yetkili merciin verdiği emirlerin uygulanması sırasında" insan öldürmeye olanak veriliyor. Örneğin; gözaltında bulundurma süresini keyfiliğe bırakan 19. madde ile "sıkıyönetimde, olağanüstü halde ve savaş halinde gözaltı süresinin uzatılabileceğini" ancak bu uzatmanın azami sınırının ne olduğu belirtilmiyor. Sıkıyönetimsiz yaşadığımız yılların ne kadar sürebildiğini düşünerek Anayasanın 20, 21, 22, 28, 33, 34. maddeleri ile ne kadar özgür olduğumuzu düşünmeyi size bırakıyorum.

Anayasanın tümü ile bir gün değişeceğini, tarihin çöp sepetine atılacağına kesin gözle bakmak gerekiyor. Ucundan kıyısından hazırlayanlarınca değiştirilmeye başlanan bu Anayasa, halkımızın ellerinde çağdaş bir kimliğe bürünecektir. Ancak 1982 Anayasası'nda öyle bir bölüm var ki, demokrasimizin yüzkarası olarak, siyasal tarihimizin utanç belgesi olarak dünya durdukça duracak. Bu bölüm "geçici maddeler"dir "12 Eylül yöneticileri hakkında dava açılamaz" hükmünden "Anayasanın kabulü ile birlikte MGK başkanının 7 yıl süre ile Cumhurbaşkanı sıfatı kazanacağı" hükmüne kadar bir çok yaptırımla "totaliter bir mizah" kaleme alınmıştır. Yargı kararına dayandırılmayan siyaset yasakları vardır. Bir takım insanların kaynağını halktan almayan yetkileri vardır. Yargıç önüne çıkarılan insanların aklanmalarına "rıza gösteremeyenler" geçici maddeleri kelepçe ve zincir olarak kullanabilmişlerdir. Bir gece Milli Güvenlik Konseyi üyesi olarak yatan generaller, sabah Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyeleri olarak uyanmışlardır. Bir gece Milli Güvenlik Konseyi Başkanı, Genelkurmay Başkanı olarak uyuyan Orgeneral Kenan Evren, ertesi gün 7 yıllık bir süre için Cumhurbaşkanı olarak uyanmıştır. Anayasa'nın bu geçici maddesi için bir siyasi parti lideri "Cumhurbaşkanı olmak için ihtilal yapılmaz" diyerek dönemin en anlamlı siyasi mizahını dile getirmiştir. Şu ilişki ne kadar gerçekçi ise Geçici 1. madde de o kadar gerçekçidir, sevgili arkadaşlar. Örneğin; Mülkiyeliler Birliği Genel Kurulunca seçilen genel başkan 7 yıl süreyle SBF Dekanı olur nasıl denilemezse; böyle bir mantık, önerme yürütülemezse; geçici 1. maddede "cumhurbaşkanı seçilmiş sayılır" hükmü bir

yasa maddesine, hele hele bir anayasa maddesine konulamaz. Anayasayı bütünü ile bir gün değiştirebiliriz ama, süresi dolmakta olan, tarihe mal olan bu maddeleri değiştiremeyiz arkadaşlar. Demokrasi tarihimizin bu yüzkarası bu Anayasa hükmünü söküp atamayız.

Anayasanın açmazlarını bir yana bırakıp; insan hakları açısından, hukuk devleti açısından, özgürlükler açısından 1986 sonbaharında Türkiye toplumunun getirildiği noktayı konuşalım. Varılan bu noktanın "günde 25 kişinin öldürüldüğü günlerden" daha iyi olduğu rahatlıkla söylenebilir. Ancak, günde 25 kişinin nasıl öldürüldüğünün incelenmesinden, sorgulanmasından sonra bu yargı, bence, boşta kalıyor. Buna ileride değineceğim. Şimdilik; günde 25 kişinin öldürülmemesine karşın, bugün temel insan hak ve özgürlükleri açısından Türkiye toplumunun sürüklendiği noktanın çağdışı olduğunu söylemekle yetiniyorum. Bu görüşün karşısında olanlar; korkuların, hayaletlerin kol gezdiği bir rejimi bize ve dünyaya demokrasi diye yutturmaya kalkanlar da, varılan noktanın "vehametini" biliyorlar. Ama gözümüzün içine baka baka yalan söylüyorlar. Hesap verme korkularını yalanları ile besleyip, her gün biraz daha kendi korkularının tutsağı haline geliyorlar.

YÜRÜRLÜKTEKİ REJİM DEMOKRATİK Mİ?

Binlerce, yüzbinlerce örnekten hareketle Türkiye'deki rejimin demokratik olmadığını biliyoruz. Ülkemizde demokrasinin geçerli olduğunun anlatılabilmesi için ilk koşulun temel insan hak ve özgürlüklerin yaşama geçirilmesi gereği olduğunu çok iyi biliyoruz. Burada çok temel bir sorunla karşı karşıya kalıyoruz. Yürürlükteki rejim demokratik midir? Verilen hak ve özgürlükler demokrasinin evrensel boyutlarını içeriyor mu? Sorunu çözmek için karmaşık olmayan bir çıkış yolu bulmamız gerekiyor. Bu da şu bence; Türkiye'de insan haklarını, hukuk devletini, örgütlenme haklarını, ekonomik ve siyasal özgürlükleri, yaşama hakkını, çalışma hakkını, düşünce ve inançlarını açıklama hakkını ve benzeri temel hak özgürlükleri tartışırken, konuşurken ve düşünüp özlerken artık bir tek çıkış yolu var. Demokrasinin çizdiği, çizeceği bir yol bu. 1986 sonbaharında bu yolun tek yol olduğunu söylemekten çe-

kinmemek gerekiyor. En gerçekçi seçenek bu arkadaşlar. Bu seçeneğin boyutlarını tartışmadan, ayrıntıları üzerinde geçmişe dönük irdelemelerde bulunmaktan kaçınarak, bugün politik mücadelenin ana ekseninin demokrasi kavgası olduğunu kabul etmeliyiz. Bu zor bir iş arkadaşlar. Herkesin politik geçmişine dönük özgün zorlukları var. 12 Eylül rejiminin getirdiği yenilginin zorlukları var. Ama en birincil ve en belirgin zorluk bunlar değil. Korkular yenilir, baskılar aşılır. Ama altüst edilen demokratik değer yargılarını, yeniden evrensel ölçülerine oturtmak, yeniden eski yatağında akmasını sağlamak gerçekten güçtür. Demokrasi adına gördüğümüz,yaşadığımız öylesine bir gariplikler dizisinden geçtik ki,geçiyoruz ki, ipin ucu kimin elinde gerçekten bilinmez oldu. Gariplikllerden birkaçını sıralamak istiyorum:

Yarım yüzyıla yaklaşan çok partili demokratik yaşamdan sözedilen bir ülkede, nasıl oluyor da, siyasi partilerin en büyüğü üç yaşında oluyor. Çok partili demokratik yaşam 40 yaşında, demokratik yaşamın vazgeçilmez parçaları, siyasi partilerin en büyüğü 3 yaşında. Olmaz böyle şey.

100. doğum yılı nedeniyle dağa taşa, kurda kuşa adının konduğu; giyim zevki üzerine defililer yapıldığı; damak zevki üzerine ziyafetler verildiği; yaşadığını ölmediğini göstermek için akla hayale gelmeyecek pozlar verildiği,gösteriler düzenlendiği Atatürk'ün, kendi reformlarını ve düşüncelerini yaşatmak için kurduğu Cumhuriyet Halk Partisini, Türk Dil Kurumu'nu, Türk Tarih Kurumu'nu kapatmak olur mu? Her 10 yılda bir siyasi partilerden birinin kaydını silerek yürütülen bir rejime demokratik rejim denilebilir mi?

Anayasa'nın 10. maddesinde "herkesin kanun önünde eşit olduğu, hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz" deniyor. Ama aynı anayasanın 15. maddesine dayanılarak, hakkında yolsuzluk iddiasında bulunulan bir MGK üyesi için soruşturma açılamıyor. Olmaz böyle şey.

Ulusal egemenliği oluşturan seçmenlerin yüzde 70'i iktidardaki güdümlü siyasal partinin karşısında olur da, iktidar partisi zora dayalı bir

yöntemle kurnazca ele geçirdiği hükümette ayak direrse, hiç kimse, böyle bir ülkede demokratik bir rejimden sözedemez. Seçim sandıkları düşen oy oranını, iktidardan kopulduğunu anlatmıyorsa, seçimin niçin yapıldığını, sormazlar mı insana? Bugün sormazlarsa, bir gün, yüzde 30 oy oranı ile iktidarda niçin ayak diredikleri sorulmaz mı?

Bu örneklerden sonra; bize demokratik bir rejim olarak yutturulmak istenen bu rejimin adını da koymak gerekiyor sanıyorum. Bilimsel olarak, belki gerekçelerini birbiri ardına sıralayamam ama; başka bir ülkede böyle bir rejimin adına olsa olsa "gözetim altındaki parlamenter demokrasinin kimi unsurlarını barındıran bir askeri rejim" ya da daha iyimser bir yorumla, "parlamenter demokrasi görüntüsünde devlet başkanlığı diktatörlüğü" denilebilir, diye düşünüyorum. Kısaca şunu söylemek istiyorum; heryerde söylüyorum; kendisine demokratik ülke etiketini yapıştıran birçok ülke var dünyada. Ancak bu niteleme tek başına yetmiyor, bir işe yaramıyor. Demokrasiden, insan haklarından yana olan ülkeler, insan haklarının bilincine varan toplumlar bu yapay etiketi kabul etmiyorlar, yırtıp atıyorlar ve rejimlerin niteliklerini gerçek sıfatları ile anlatıyorlar.

KİMSENİN KİMSEDEN AYRICALIĞI OLMADIĞINI ANLATABİLMEK İÇİN

Sevgili arkadaşlar buraya kadar "insan hakları ve demokrasi" konusunu tartıştığımız ortamı anlatmaya çalıştım. Bundan sonra "neler oldu?" sorusunu örnekleriyle yanıtlamaya çalışacağım. Örneklere geçmeden önce küçük bir saplama yapıp "Nedir insan hakları?" sorusunun yanıtını arayalım. Kısaca, bütün insanlara; insan olmaları nedeniyle, insan onurunun gereği olarak tanınan zorunlu hakların bütününe insan hakları diyoruz. Bu tanım, bir çok tanımın yanında bence en sıcak ve en doğru olanı. Yaşam hakkından, çalışma hakkına kadar geniş bir yelpazeyi kapsıyor. Ama, ne yazık ki, dünya uluslar ailesinin tümü için gerçekleştirilmiş bir durumdan daha çok, ulaşılmak istenen bir ideali, bir amacı anlatıyor. Biz de daha değişik anlamları, daha değişik boyutları

ve insan haklarının. İnsan hakları denilince, toplum olarak, insan hakla-
rına aykırılıkların en çarpıcısını işkenceyi, dayağı, küfrü, aşağılanmayı,
horlanmayı anlıyor ve algılıyoruz. Dünya ulusları, sağlıklı çevrede ya-
şama hakkı için uğraş veriyor; biz işkencenin durdurulması için. Dünya
ülkeleri barış hakkı, silahsızlanma hakkı için uğraş veriyor; biz barışı
savunanları yargılayıp, cezaevlerinde yaşatıyoruz. Onun için, insan hak-
ları denilince işkenceyi anlıyor, işkenceyi algılıyoruz. Kaldı ki, devlet
yönetimi de bunun böyle anlaşılması için öteden beri elinden geleni
yapmıyor. Bu bakımdan kimsenin kimseden ayrıcalığı da yok.
İnsan hakları bilinci konusunda bu kadar geri bir ülke olmamızın neden-
lerini geçmişte de bulabiliriz. İnsan haksızlığının bu gün vardığı nokta,
elbirliği bir birikimden, tarihi bir birikimden kaynaklanıyor. Örneğin;
hepimizin savunduğu 1961 Anayasası'nın hazırlanmasında, üniversite
öğretim üyelerince gerçekleştirilen Anayasa öntasarısının başlangıç bö-
lümünde "Türk Devletinin BM Anayasası ve İnsan Hakları Beyannamesi-
nin ümdelerine bağlı olduğu" belirtilmesine karşın, bu bölüm metinden çıkarılmış, Anayasanın bazı maddelerinde "İnsan hakları" deyimine yer verilebilmişti. En çağdaş anayasamızın içine uzanan eller, böylece işlevini yerine getiriyordu.

Kimsenin kimseden ayrıcalığı olmadığını anlatabilmek için, devletin ve yönetimlerin insan haklarına bakışını anlatabilmek için var olan yüzlerce somut örnekten birkaçını hemen söylemek istiyorum. Örneğin; 1966 yılında imzalanan BM İnsan Hakları Evrensel Bildirisine ek Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesini biz 1966'dan beri her nedense imzalamıyoruz. Birbirlerini zaman zaman insan haklarına aykırılıklarla suçlayan bunca iktidarın,bunca siyaset adamı gelip geçiyor ve böyle bir yaşamsal sözleşme imzalanmıyor. Bir örnek daha; BM Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'ni de 1976 dan bu yana hiçbir iktidar imzalamıyor.

Bunca olaya, bunca belgeye, bunca tanığa ve kısaca bunca suçlamaya karşı, bir fırsat olarak değerlendirilebilecek, ayağımıza kadar gelen bir belgeyi de imzalamıyoruz. Hazırlıkları 1975'lerden beri sürdürülen

1984 yılında üye ülkelerin imzasına açılan İşkence ve Başka Zalimce İnsanlık Dışı ya da Onur Kırıcı Davranış ya da Cezaya Karşı Sözleşmeyi de görmezlikten duymazlıktan geliyoruz. 12 Eylül rejimi, işlediği insanlık suçlarından kurtulabilmenin ön koşulu olan bu imzadan kaçınmakla, kendi ayağına çelme takmış oldu, sanıyorum. Kısa adıyla BM İşkenceye Karşı Sözleşme'sini imzalayıp, yine bildiğini okuyabilirdi diye düşünüyorum. Bu sözleşmenin yaptırımlarından çekindiğimiz , korktuğumuz için değil, iç güvenlik politikamızı, insan haklarına aykırı davranışlar üzerine inşa etmemiz nedeniyle imzalamak gereği duyulmadığını sanıyorum.

Avrupa Konseyi çerçevesindeki bazı önemli insan hak ve özgürlükleri ile ilgili belgelere karşı aynı kayıtsız tavrı yıllardır sürdürdüğümüzü rahatlıkla söyleyebiliriz. Örneğin; 1963'lerden beri imza bekleyen, İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma Sözleşmesinin bir protokolu olan Avrupa İnsan Hakları Divanına Danışsal Görüş Bildirme Protokolünü imzalamaktan kaçınılmıştır. Daha anlaşılır bir dille söylüyorum: 5 Avrupa ülkesinin Türkiye'de insan haklarının çiğnendiğine ilişkin Avrupa Konseyi'ne yaptıkları başvuruyu geri aldırma pazarlığı sırasında kabul ettiğimiz Avrupa İnsan Hakları Komisyonuna kişisel başvuruya olanak tanıyan protokolü de 1963 yılından bu yana iç hukukumuza sokmamakta direnmişiz. Doğal ki, 8 Ekim 1980'den 5 Haziran 1984'e kadar geçen süre içinde 48 vatandaşımız için idam sehpası kuran bir devlet olarak, ölüm cezası yanlısı bir yönetim olarak ölüm cezasının kaldırılmasına ilişkin Avrupa Konseyi'nin 6 numaralı protokolünü de imzalamayacaktık. Bu protokol de 1983 yılından beri yani bizim 21 insan için darağacı kurduğumuz yıldan beri imza için bekliyor. O bekleyedursun demekten başka çözüm şimdilik akla gelmiyor. Çünkü ölüm cezalarını gündeminden çıkaran Avrupa'dan gelen böyle bir öneriyi, ölüm cezalarının kaldırılmasına ilişkin öneriyi bırakın kabul etmek, TBMM'de bekleyen idam dosyası sayısı yeni yasama yılı ile birlikte 72' den 90'a çıkmış durumda.

BİRKAÇ ASABI BOZULMUŞ EMNİYET GÖREVLİSİNİN YAPTIĞI İŞ

Kendi kendimize "gelin güvey" olmuyoruz, sevgili arkadaşlar, "durup dururken" konuşmuyoruz Türkiye'de insan haklarına aykırılıkları. Anadolu topraklarında bir gelenek olarak sürüp giden baskıların 1980'li yıllara denk düşen özgün örneklerini yaşıyoruz. Belgeleri, tanıkları, yargı kararları ve sanıkları ile özgün bir dönem yaşadık, yaşıyoruz. İşkenceli günler, insanlık dışı onur kırıcı günler yaşadık, yaşıyoruz. İşkence var, dolaylı dolaysız kabulleri ile var. Geçiş döneminin Başbakanı Turgut Özal'ın "Bir kaç asabı bozulmuş emniyet görevlisinin yaptığı iştir" deyişi ile var "Siz disipline işkence dersiniz" deyişi ile var. Anlaşılması güç matematik hesaplarla varılan sonuçlarda var. Cumhurbaşkanı Kenan Evren anlaşılması güç bir takım oran hesapları yaparak, işkence savlarını yadsımadı mı? İşkencecilere haklılık kazandırmadı mı? Polis sayısını işkence olayına bölüp, binde 17 oranını bularak, ulusumuza ve tüm dünyaya "Binde 17 gibi düşük bir oranla işkence var" iddiasında bulunanların "emellerinin Türkiye'yi bölüp parçalamak olduğunu" söylemedi mi? "Eskiden de vardı, şimdi de var, ama biz sorumluları yakalayıp yargı karşısına çıkarıyoruz" denilmedi mi? Böylece işkence dolaylı olarak kabul edilmedi mi? İşkenceciler dolaylı olarak yüreklendirilmedi mi, özendirilmedi mi?

Eskiden olanları sayıp, sıralamaya sürenin elvermeyeceğini sanıyorum. Özal iktidarı döneminde, sözde demokrasiye geçtiğimiz dönemde, ölümle biten sorgu olaylarından, cezaevlerinde devlet güvencesindeyken ölümlerine göz yumulanlardan kısaca sözetmek istiyorum. Bu listeyi yine böyle bir ortamda üç ay önce de vermiştim. İlgililerden ses çıkmadı. Cumhuriyet Gazetesi'nin yazarı sayın Uğur Mumcu, Özal iktidarının sorumlu olduğu ölüm olaylarını tek tek yazdı. İlgililerden yine ses çıkmadı. İlgililerden ses çıkıncaya dek, bıkıp usanmadan sormaya devam edeceğim. Bıkıp usanmadan sormaya devam etmeliyiz. Bir tek insana yapılan işkence ve kötü davranışların tüm toplumu ilgilendireceği gün-

ler gelinceye dek soruşturup, araştıracağız. Kim ne derse desin; insan hakları öğretisinin gereği olan insanlığın ortak sevdası olan, bu tutumumuzun bir gün mutlaka anlaşılacağından umutluyuz. Üç ay kadar önce bir başka panelde sormuştum, yine soruyorum, bir başka panelde yine soracağım:

Mustafa Çakaş'ın İbrahim Çakabay'ın (Bingöl, Aralık 1985), İbrahim Polat'ın (Nusaybin, Kutlubey Köyü, Eylül 1985), Hasan Akan'ın (İdil, Sulakyurt Köyü, Nisan 1985), Ahmet Büyükorhan'ın (Ankara, Şubat 1986), Şehmuz Begeç'in (Diyarbakır, Ocak 1984) Yaşar Durmaz'ın (Samsun, Şubat 1986), Hasan Çelik'in (Çorum Sazdeğirmeni, Şubat 1986), Enver Şahan'ın (Kilis, Kasım 1983), Ramazan Güncü'nün (Pötürge, 1984), Şah İsmail Süt'ün (Kars, Ocak 1986), Dede Oğuzhan'ın (Akşehir Şubat 1986), Haydar Öztürk'ün (Ankara, Mayıs 1985), Kemal Gezgin'in (Ankara, Mart 1985), Yıldırım Özkan'ın (Ankara, Mayıs 1985), Hamza Titan'ın (Hakkari, Kasım 1985), Şerafettin Tiriç'in (Fatsa, Ağustos 1985), Şazuman Kansu'nun (Çanakkale, Ekim 1985), Şehmuz Durgun'un (Çanakkale, Ekim 1985), Teoman Samanlı'nın (Bartın, Haziran 1985), Halil Çelik'in (Mut, Mart 1985) ne olduklarını sormuştum. Bu insanların niçin öldüklerini, nasıl öldürüldüklerini sormuştum. Üç ay önce sormuştum, üç ay sonra yine soracağım. İnsan hakları kavramına yabancılık ortadan kalkıncaya kadar, insana saygı ortamı yaratılıncaya kadar, bitip tükenmez bir enerji ile ölülerimizin hesabını sormamız gerekiyor.

Şimdi de şu insanların ne olduğunu soruyorum; Hasan Mesken, Ali Çetiner, Hüseyin Engirek, Ali Ovayolu, Fidan Yıldırım, Ali Taşyurdu, Hayrettin Eren, Battal Evren, İsmail Cüneyt'in ne olduklarını, nerede olduklarını, yaşayıp yaşamadıklarını soruyorum. Bu yurttaşlarımızın 12 Eylül'den sonra güvenlik güçleri tarafından evlerinden aldıklarını ve kendilerinden bugüne dek "İyi, kötü; yaşıyor, yaşamıyor" haberi alınamadığını biliyoruz. Biz biliyoruz, devletin de bilmesi ve bu insanların ne olduğunu açıklaması gerekir diyoruz.

Bu sorularımıza yanıt verilmeyebilir, verilmiyor da; TBMM'de ilgili bakana yöneltilen sorular hasıraltı edilebilir, ediliyor da. Ama hiç kuşkunuz olmasın tarihin tekerleği geriye çevrilemez. Etiyle kemiğiyle fa-

şizmi yaşayan ülkeler de bile benzeri soruların yanıtları yıllar sonra olsa da alınabilmiştir. Bugün olmazsa, yarın ya da bir gün mutlaka bu insanların ne olduklarını, yaşayıp yaşamadıklarını, yaşamlarından nasıl koparıldıklarını tek tek öğreneceğiz. Kuşkunuz olmasın.

UNUTULMAYACAK 12 EYLÜL SONRASI DA VAR

Arkadaşlar, şimdi, bugünden başlayıp, 12 Eylül 1980'e geri dönerek belleklerinizi zorlamanızı istiyorum. Anlatacaklarımı unutmamanızı istiyorum. Türkiye'de unutturulmak istenmeyen bir 12 Eylül öncesi varsa, unutulmayacak bir 12 Eylül sonrası da var. 12 Eylül öncesini elbette kimse unutamaz. Unutmamalı da. Bu, 12 Eylül sonrasında yapılanların unutulması anlamına gelmemeli.

İnsan haklarına aykırılıklar açısından birkaç çarpıcı örnek anlatmak istiyorum. Anlatacaklarım bazılarına masal gibi geldiği için, çoğu insana da inanılmayacak düş ürünü şeyler gibi göründüğü için "İnsan masalları" diyorum, bunlara. Masal anlatıyormuşum gibi dinlemenizde yarar var. Yüzyılımızın gerçeğine uymadıkları için, insan gerçeğini yadsıdıkları için, elbette masal olmalı anlattıklarım. Ama değil.

"Deve tellak iken, pire berber iken, ben babamın beşiğini tıngır mıngır sallar iken" diye başlayıp gerçeklerin korkutucu yüzünü örterek anlatmalıyım masalı". "Koskoca imparatorluğun; Osmanlının 110 sadrazamının başı vurulduktan sonra da işlerin düzene girmediğini gören her yeni padişah, ülkeyi kurtarmak için kelle koparmaktan başka çözüm bulamamış; son 30 yıl içinde üçüncü kez, askeri Osmaniyeyi Bab-ı Ali'ye göndermiş; istemeyiz diye haykırmış yeniçeriler. Sadrazam isyan etmiş, vekil vukela yeter artık demiş. Bırakın da bir kez de biz kurtaralım Osmanlı mülkünü, ahalisini." diye sürdürmeliyim. "Bazılarının kafaları uçurulduktan, bazıları boğdurulduktan bir süre sonra her şey yoluna girmiş görünmüş; ölümler, öldürmeler, soygunlar, işgaller, boykutlar, kurtarılmış mahalleler ve ister inanın ister inanmayın enflasyon bile tık diye şıp diye duruvermiş" diye söylemeliyim bu masalı.

Türkiye'de "Anarşi ve terörün 16 Eylül'de durdurulduğunun" açıklandığını düşünürseniz, benzer masalları 6 yıldır, "birlik ve beraberlik

isterisi" içinde her gün dinleyip okuduğumuzu kabul edersiniz sanıyorum. Daha nice masalları var altı yıllık dönemin sevgili arkadaşlar; ustalıkla gizlenen, yazılmayan, yazdırılmayan, konuşturulmayan, yalanlanan, yadsınan. Duymadıklarımız var: insanın içini söküyor; insan olanın içini karartıp, çürütüyor.

Aynı kelepçeye vurulan iki kardeşten, birinin ağzına tabancasını sokup, tetiği çeken elin masalı var.

"Annemi ben öldürdüm" diyecek ölçüde işkenceye uğrayan Elif Upçin'in oğlu Kemal'in, kızı Menekşe'nin masalı var.

Çocuklarına Çorum Emniyet Müdürlüğü nezaretinde çarmıha gerilmiş durumda "İşte babanız" diye gösterilen Mehmet Çeralan'ın masalı var.

Çocuklarının, küçücük çocuklarının gözleri önünde sorgulanan Diyarbakır'dan Mustafa Kapıcı'nın, İstanbul'dan İbrahim Erdoğan'ın masalı var.

Bahar'ın, Ayşegül'ün, Ezgi'nin, Taylan'ın, Eren'in, Özlem'in, Onur'un, Güneş'in, Evrim'in, Meryem'in, İnanç'ın daha nice bebeğin, sorguda annesinin karnında direnen, cezaevinde büyüyen daha nice bebeğin masalı var.

Metris'te annesi ile birlikte dövülen kundaklı bebeğin masalı var.

Gördüğü işkence sonucu felç olan ve belleğini yitiren "Polis tarafından nerede ve nasıl yakalandığını anımsamıyorum" diyecek duruma getirilen Hasan Başrak'ın masalı var.

Kocalarının ölümünü polisin muştaladığı Ataman İnce'nin Satılmış Şahin Dokuyucu'nun eşlerinin masalı var.

Eşi ile birlikte elektrikli işkence aygıtına bağlanan Ayşe ile Melih'in masalı var.

Çocuklarının mezarı bile olmayan Hayrettin Eren'in annesi Elmas'ın Nurettin Yedigöl'ün babası İsmail'in masalı var.

Öldürülmelerinden bir gün sonra tahliye kararlarını öğrenemeyen Mustafa Tunç'un, İsmet Taş'ın, Hakan Mermeroluk'un, Şeref Yazar'ın masalı var.

"Heryerde oğlumun gözbebeklerini görüyorum" diye oğlu Mustafa'yı acısıyla yaşatan Fevziye Hayrullahoğlu'nun masalı var.

Çocuklarının işkencedeki haykırışlarını dinleyerek sorgu günleri yaşayan tutsak anneler ve babaların masalı var.

Mamak Askeri Cezaevinde 6 tutukluyu kaybeden, "sanıkları dövün ama öldürün demedim" diyebilen cezaevi müdürü Albay Raci Tetik'in masalı var.

"300'ü aşkın polis ve subay hakkında, devlet adına hareket ettiklerine inandığı" için işkence soruşturması açtırmayan ve bu insanlık dışı, hukuk dışı yaklaşımını bir kağıda dökerek Devlet Başkanı Kenan Evren'den "başka bir yere atanmasını isteyen" askeri yargıç Halit Cengiz'in masalı var.

Kararlarına "her nasılsa Türkiye'de doğmuş bu Ermenioğlu Ermeni" diye başlayabilen yargıçların masalı var.

TKP davasının, Barış Davasının ABD'ne tetkik ve inceleme gezisine giden duruşma yargıçlarının masalı var.

İçişleri Bakanının peşinen yalanladığı "Bir gazeteciye yazdığı haberi yedirtecek" boyutlara varan Şebinkarahisar işkence olayına karışan 12 polis için istenen toplam 123 yıl hapis cezasının masalı var.

İşkence çığlıklarının bastırılması için İbrahim Tatlıses'in türkü bantlarının dinletildiği sorgu odalarının masalı var.

Askeri cezaevlerindeki görevleri sırasında, tutuklulara yapılanları onaylamayan, baskı programlarına karşı çıkan görevli subaylardan Kabakoz'dan Zekaettin Çakal, Elazığ Askeri Cezaevinden Burhan Karal, Kırşehir E tipinden Engin Güllü'nün yönettikleri cezaevinde tutsak edilmelerinin masalı var.

Diyarbakır Bağlar Askeri Cezaevindeki görevine bir hafta bile dayanamayan doktor Dursun Kırbaş'ın kendini ihbar edip ellerine kelepçe vurulduktan sonra "kurtulmasının" tutuklandıktan sonra "rahatlamasının" masalı var.

İşkence uygulamasında "ileri yöntemler" öneren milletvekilinin, TBMM'ni yalanlarına aracı kılan "Cezaevi İnceleme ve Ziyaret Komisyonu'nun masalı var.

İÇİNİZİN ÇÜRÜMESİ, ÜZÜLMENİZ, UTANMANIZ GEREK

12 Eylül öncesini unutturmak istemeyenlerin bilmesi gereken bir tek şey var, sevgili arkadaşlar. 12 Eylül öncesi varsa, 12 Eylül sonrası da var. Yüzlerce binlerce örnekle 12 Eylül sonrası var. Bunların ulusumuza yakışan yanı yok, çağımıza, yüzyılımıza yakışan yanı yok.

Günlerdir etkisinden kurtulamadığım bir olayı biraz daha ayrıntılı biçimde anlatmak istiyorum. Biliyorum içiniz çürüyor, üzülüyor ve utanıyorsunuz. Ama bunların bilinmesi gerek. İçiziniz çürümesi, üzülmeniz, utanmanız gerek. Bunları yapanlardan hesap sorulabilmesi için bunları bilip öğrenmeniz ve unutmamanız gerek.

Beni en çok etkileyen, kardeşinin dizinin dibinde vurulan Bozan Çimen'in masalı. İnanılacak gibi değil. Biraz önce sıraladığım, masal demekten başka çözüm bulamadığım örneklerden biri, belki en yenisi, belki en son duyulanı. Gaziantep ili Araban İlçesi Yeni Altıntaş Mahallesinde oturmakta olan Ömer-Bekir ve Bozan adlı üç kardeş varmış diye başlıyor. "Üç kardeş 1981 yılının bir kış günü gözaltına alınmışlar" diye sürüyor. Gözaltında elektrik, cop, yumruk, tokat, açlık, susuzluk, uykusuzluk gibi işkencenin "vazgeçilmez unsurları" ile tanışılıyor. Ömer Çimen anlatıyor daha sonra:

"... 2 Nisan 1981 tarihinde yine bizi sorgulamaya çekmişlerdi. Kardeşimin ve benim ellerimi aynı kelepçeye bağladılar. Polis ağzımıza tabancayı dayadı. Ben korktuğum için konuşamadım. Bu sırada kardeşim Bozan 'Herhangi bir örgütle ilişkimiz yoktur' dedi. O zaman polis benim ağzıma dayadığı tabancayı çekerek Bozan'ın kafasına boşalttı. Gözümü açtığımda kardeşim kanlar içinde yatıyordu. Daha sonra beni alıp tek başıma nezarete koydular."

Bozan 1981 yılının Şubat ayında öldürüldü. Annesi Zeynep Çimen in 1985 yılında başlatılan "soruşturmanın sonucunun ne olduğunu" soran dilekçesinin tarihi ise 1986 yılının Mart ayını gösteriyor. Dört yıl soruşturulmayan ölümler, soruşturmaya hiç konu edilmemiş çok sayıda ölümün kanıtı gibi karşımızda duruyor.

Sevgili arkadaşlar, bu acıları yaşayan insanların yaklaşık kaç kişi olduğunu belirleyerek, Türkiye'deki insan haklarına aykırılıkların boyutu ve ödenen bedelin büyüklüğü konusunda bir ipucu vermek istiyorum.

Resmi bilgilere göre 12 Eylül 1980'den 19 Kasım 1985'e dek 8654 anarşik olay meydana geldi, 972 yurttaşımız öldü, 994'ü yaralandı. Bu süre içinde 67304 kişi tutuklandı. Gözaltında bulundurma sürelerinin 90, 45, 30 ve 15 gün olduğunu ve gözaltına alınanların hesabının tutulmadığı bir dönemden geçildiğini biliyoruz. Tutuklananların yaklaşık 70 bin kişi olduğunu düşünürsek, gözaltına alınıp yasal sürelerinde "Gözetimevlerinde, emniyet müdürlüklerinde, karakollarda" tutulan, bir anlamda en çok üç ay, en az 15 gün süre ile cezalandırılan insanlarımızın sayısını bulabiliriz. Bu konuda yapılan bir örnekleme çalışmasında son 6 yılda Türkiye'de yaşayan her 150 insandan birinin insan haksızlığı acısını tattığını, bu acıyı yaşadığını görüyoruz.

Varılan bu sayısal gerçekten sonra "Türkiye nasıl böyle bir uçuruma sürüklendi? İnsanlar; kendi yurttaşları kendi vatandaşları için bu akıldalmaz tuzakları nasıl hazırladılar? Kimden cesaret aldılar? Hangi politikalar onları yüreklendirdi?" ve benzeri sorular sormak gerekiyor. Şimdilerde hoşgörünün erdemine sığınanların bir süre önce nasıl hoşgörüsüz olabildiklerinin belgelerini açıklarsak, bu soruların tümünü kapsayacak genel yaklaşımlar bulabiliriz sanıyorum. Hoşgörüsüzlüğün, bilinmesi ve unutulmaması gereken belgeleri var, arkadaşlar. Örneğini vereceğim şu sözleri duyan bir güvenlik görevlisinin "İşkence yapmaması ya da işkenceyi doğal karşılamaması" sanıyorum olanaksızdır:

"... O korkunç günleri atlattık, fakat bu savaş bitmemiştir. Bu savaşı başlatan terörist ve anarşistlerin uyguladıkları taktikler korkunçtur. Acımasızca insan öldürmekten katiyen çekinmiyorlardı. Onlara da aynı lisanla cevap vermek gerekiyordu. Savaşın bir kaidesi vardır, karşındaki hangi usulü kullanıyorsa, aynı üsulle cevap verilmezse, o zaman mağlubiyeti kabul etmiş oluruz. Bunu 12 Eylül'den önce anlatamadık. 12 Eylül'den sonra o tedbirlerle bu günlere ulaştık."

"O tedbirlerin" ne olduğunu hepimizin çok iyi bildiği "bu sözlerin

sahibi" bizden, dün hoşgörü isteyen Sayın Cumhurbaşkanıdır arkadaşlar. 19 Haziran 1983 tarihinde Giresun'da halka böyle seslenmiştir. Bizden hoşgörü isteyen bu sözlerin sahibi Sayın Cumhurbaşkanı "Bir askeri yargıcın 300 işkence olayı hakkında soruşturma açtırmamasını" belki de bu anlayışla hoşgörmüştü. Bu sözlerin sahibine göre de; "Devlet adına hareket edenlere" elbette hoşgörü gerekiyordu.

ÇÖZÜM BUGÜNE KADAR GELİŞTİRİ KOŞULLAR DA OLMAYACAK

Sevgili arkadaşlar, insan haklarına bakışımızı biçimlendiren baskı dönemlerinin çokluğu ve sürekliliği çok yeni, çok çağdışı yorumlara neden oldu. İş öyle bir noktaya tırmandırıldı ki, büyük çoğunluğu dönemin en geçerli kanıtı olan "ikrar"a dayalı olarak tutuklanan, poliste verdiği ifadelere dayanılarak elde edilen kanıtlarla yargılanan ve hüküm giyen insanların, cezaevindeki insanların "hazineye maliyetleri" hesaplanmaya başlandı. Akla hayale gelmeyecek karşılaştırmalar yapıldı. "Biz bir hükümlüye hazineden şu kadar ayırırken, bir ilkokul öğrencisine şu kadar ayırabiliyoruz"a varan karşılaştırmalarla baskı altında tutulan toplum "demokrasi ve insan hakları" ideolojisinden kolayca vazgeçti. Ve bir gün, Türkiye'de ölüm cezalarının kaldırılması konusundaki toplumsal istemin dile getirildiği bir dönemde Cumhurbaşkanı Kenan Evren meydanlarda toplanan kalabalığa "Bunları asmayacak mıyız, besleyecek miyiz?" diye sordu. "Asacağız" diye hep bir ağızdan yanıt verdi Mardinli yurttaşlarışım Cumhurbaşkanı Kenan Evren'e. Ülkemizde, Türkiye'de toplumun temel insan hak ve özgürlüklerinden hangi politikalarla, nasıl uzaklaştırıldıklarını anlatmak ve insan bilincinin niçin yerleşmediğini aktarmak için bu örnekleri verdim. İnsanları yaşam hakkından bile vazgeçirecek politikaların nasıl yürürlüğe konulabileceğini anlatmak istedim. İnsanların; çocuklarının, komşularının, akrabalarının asılarak öldürülmelerine özgür iradeleriyle katılan bu vatandaşlarımızın aslında "asılan, vurulan, işkence gören her insan için" gözyaşı döktüklerini biliyoruz, yüreklerinin acıdan kabuk bağladığını biliyoruz. Tür-

kiye halkının batısından doğusuna, kuzeyinden güneyine bu ülkede yaşayan herkesin uzun bir süredir korku ile kurulduğunu, korkuya kurban edildiğini biliyoruz.

Türkiye insanından bunca acıdan sonra "Hoşgörü" istemenin bence tek yolu var.

Demokrasi ve insan hakları konularında yapılanları kimsenin yanına kâr olarak bırakmayacak barış politikaları izlenebilirse; halkımız engin hoşgörüsünü yeniden üretebilir. İnsan haksızlığının tortusunu kaldıracak yöntemler bulunabilirse, halkımız çekilenleri demokratik bir ülke olmanın bedelleri olarak sayabilir.

Konuşmamı, sorunun nasıl çözümleneceğine ilişkin kişisel görüşümü belirterek bitirmek istiyorum. Çözüm için, gelecek için bir reçete yazmak mümkün değil. Ancak, yaşanan bu çelişkili süreç ve bu sürecin noktalanacağı yerde kaçınılmaz olarak gündeme gelecek çözümün ne olabileceğini iyi kestirmek gerekiyor. Bildiğim, çözümün bugüne kadar geliştiği koşullar içinde olmayacağıdır. Bildiğim bir başka şey daha var; Türkiye'de pek az insanın yüzünde yeni bir dünya yaratılabileceğine ilişkin belirtiler var. Toplumun büyük bir kısmı yenik ve suskun. Yine karmaşık bir gebelik süreci yaşanıyor. Onlar "hoşgörü" istiyorlar, biz "demokrasi" istiyoruz. Günlerin neler getireceği bir bilinmez olarak açıklansa da; biz bu gebelikten özgür, bağımsız ve tam demokratik bir ülke doğacağını bekliyor ve biliyoruz.

Saygılar sunuyorum.

8 Ekim 1986
Mülkiyeliler Birliği Vakfı, Ankara

O REJİMİN ADI...

Arkadaşlar; temel insan hak ve özgürlükleri ile ilgili sorunların, her gün yaşamın bir başka yanından fışkırıp tartışma masasına gelmesini sevinçle karşılıyorum. Sevinçle karşılamalıyız. Ölümlerin, işkencelerin, idamların ve öteki acıların; özgürlük ve demokrasi ilkesini yüksek tutan herkesce bilinmesinde sayısız yarar olduğuna inanıyorum. Devletin, devlet güçlerinin "Önce devlet sonra toplum" diyenlerin aksi yönde yürüttükleri bunca uğraşa karşın İnsan Hakları ile ilgili sorunların Türkiye gündeminin başsıralarında yer almasını sevinçle karşılamak, demokrasi kavgasının motor gücü olarak kabul etmek gerektiğine inanıyorum.

İnsan hakları sorununu, bence en duyarlı ve tartışılması en gerekli yerinden yakalayıp bu masaya getiren İnsan Hakları ve Basın Panelinin düzenleyicilerini içtenlikle kutluyorum. Devletin "öç almaya dönük iç güvenlik politikalarından" kaynaklanan çabası, iktidarın umursamaz tutumu, siyasi parti, sendika, dernek gibi sivil toplum kurumlarının "kendi etkisizliklerine inanmaları", kitle iletişim araçlarının, özellikle yazılı basının duyarsızlığı ve kuralsızlığı gibi nedenlerle; insan hakları ile ilgili sorunlar çözülmesi güç bir yumak, açılması zor bir kördüğüm gibi önümüzde duruyor. Uzun bir zamandan beri duruyor.

Gerçek dışı yaklaşımlarla, inkar politikaları ile radyo ve televizyonu "1938'li yılların mikrofonun gücü'ne inananları gibi kullanarak; işkenceyi, zülmü, baskıyı ve zoru Türkiye'nin gündeminden çıkarmaya çalışıyorlar. Ama besledikleri canavara güçleri yetmiyor; birçok yurttaşımızın, gece girdikleri sorgu odalarından sabaha varmadan cesetleri çıkıyor.

"İnkâr ediyorlar", üzerinde uzun uzun çalışılan senaryo ellerine yüzlerine bulaşıyor. "Yok böyle birşey" diyorlar, besleyip büyüttükleri

atmasızlığın dişlileri onları da öğütüyor; emniyet müdürlüklerinin üst katlarından sapır sapır insan dökülüyor. Düşüyor, atılıyor.

Konumun üstüne gidenleri, devlet adamlığı terminolojisindeki yerini giderek güçlendiren "iç düşman" ya da "vatan haini" olarak ilan ediyorlar. Ama örümcek bağlamış kapitilasyon kafası ile, Batı'nın "insan hakları müfettişleri"nin sorularına yanıt veriyorlar, buyruklarını yerine getirip gülünç duruma düşüyorlar. Anayasa'nın 108. maddesi ile Cumhurbaşkanlığına bağlı olarak "tüm kamu kurum ve kuruluşlarında, sermayesinin yarısından fazlasına bu kurum ve kuruluşların katıldığı her türlü kuruluşta; inceleme araştırma ve denetleme yapmak" görevi verilen Devlet Denetleme Kurulu'nu Türkiye'deki insan haklarına aykırılıkları incelemekle görevlendiriyorlar. Türkiye'yi insan haklarına aykırı uygulamalar nedeniyle Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komisyonuna "cazip bir pazar" olarak sunup, başvurularını geri almaya zorluyorlar. 5 Avrupa ülkesi ile başlatılan "dostane çözümün" perde arkasına "Nükleer santral ihalesini", "ikinci köprü ihalesini" yerleştiriyorlar.

Bu oyunlardan yılmayan, sorunu uluslararası platformlara götürerek, ilkeli tutumlarını sürdüren insan hakları kuruluşlarını ise "dış düşman", "Türk düşmanı" gibi nitelemelerle suçluyorlar. Bunu öylesine ileri götürüyorlar, öylesine ustaca yalanlar düzenliyorlar ki, devlet adamlığı ciddiyetine inanan insanları kolayca yanıltabiliyorlar. Bu konuda bir belge okumak, ülkemizde yürürlükte olan yalan üretme ve gerçeği yadsıma politikasının özgün bir örneğini vermek istiyorum.

SIFATIMA BİR SIFAT DAHA EKLEYECEĞİM

Anadolu Ajansı'nın Washington kaynaklı bir haberinde, ANAP Genel Başkan Yardımcısı Bülent Akarcalı'nın "Amerika'nın Sesi Radyosu'nun" sorularına verdiği yanıtlar yer alıyor. Okuyorum, hiçbir şey katmadan, hiçbir yorum yapmadan aynen okuyorum:

SORU — Sayın Akarcalı, Uluslararası Af Örgütü tarafından 76 sayfalık bir rapor yayımlandı. Raporda, Türkiye'de işkencelerin yaygın bi-

çimde devam ettiği ve önlenemediği suçlaması yer alıyor. ANAP Genel Başkan Yardımcısı olarak suçlamalara yanıtınız nedir?

AKARCALI– Söylediğiniz sıfatıma bir sıfat daha ekleyeceğim. Ben, aynı zamanda TBMM Cezaevlerini Ziyaret ve İnceleme Komisyonu Başkanıyım. Şimdiye kadar 15'e yakın sivil ve askeri cezaevini gezdik. Uluslararası Af Örgütünün suçlamalarına kesinlikle yalanlama getirmek istiyorum. Af örgütü; bir yerde Batı dünyasında kendi pazarını kaybetmeme endişesi ile tek yönlü ve kendi kendine gelin güvey olarak hareket etmektedir. Bir örnek vermek gerekirse; Uluslararası Af Örgütünün Fransız başkanı ile nisan ayı başında 4 saatlik bir görüşmem oldu. Kendisine yaklaşık 1 kilogramlık doküman verdim. Bunlar kitap şeklinde değil, hepsi ayrı konuları içeren İngilizce, Fransızca ve Almanca fotokopilerdi. Kendilerini Türkiye'yi suçlamadan önce Türkiye ile ilgili konuları bize bildirmelerini ve cevap verme olanağı sağlamalarını söyledim. Bana bugüne kadar bir kere olsun bu örgütten bu konuları içeren yazı gelmedi.

SORU – Raporda bazı isimler geçiyor, bir avukattan sözediliyor, bu doğru mudur?

AKARCALI– Bundan önce de çeşitli isimler çıkmıştı. Hatta bir ara Türk Hapishanelerinde öldürülen 17 kişiden sözedilmişti. Bunların öldürüldüğü kanıtlanamadığı gibi, öldürüldükleri iddia edilen tarihlerde Avrupa'da serbest bir şekilde dolaşmakta oldukları ortaya çıkmıştı. Bizim karşı olduğumuz ana konu bu. Uluslararası Af Örgütü veya benzeri örgütler; kendi bulundukları ülkelere yaranabilmek için bizi malzeme olarak kullanıyorlar. Bundan da utanmıyorlar. Buna bir örnek vermek gerekirse; Belçika'da çıkan ve Hollanda ile Fransa'da satılan "Tin Tin" adında çocuklara yönelik bir dergi vardır. Bu dergide bir anlamda, işkence sorunu sanki İslam ülkelerine yönelik bir konu şeklinde bir mesaj verilmektedir. "Afganistan'da İran'da ve Türkiye'deki işkencelere karşı çıkınız" denilmektedir. Ben İran ve Afganistan'ı küçük görmem. Ancak, Türkiye'deki demokratik rejim ile İran ve Afganistan'daki rejimleri aynı kefeye koyarak ve yalnızca 3 İslam ülkesinden sözederek bu

konuya eğilmek ne kadar objektifse, Uluslararası Af Örgütü'nün çıkardığı rapor da o kadar objektiftir. Af Örgütü tek yanlı çalışmakta ve Hıristiyan dünyasında insan haklarına karşı bir hareket yokmuş gibi, Müslüman ülkelerde ya da az gelişmiş ülkelerde varmış gibi davranmaktadır. Bugün Alman hapishanelerinde kötü davranıştan dolayı ölen ya da intihar eden, belki de intihar ettirilen 17 Türk'ün dosyası 5-6 seneden bu yana Türkiye'ye gönderilmemiştir.

SORU – Hükümetinizin işkencelerin önlenmesi için yaptığı çalışmalardan söz eder misiniz?

AKARCALI– Hükümet ve Türk Devleti bütünüyle her türlü işkenceye karşıdır. Biz hapishaneleri gezerken mahkumlarla yalnız kalarak, ne sivil ne de resmi herhangi bir gardiyan olmadan "Türk hukuk devletinin vermiş olduğu müeyyideler dışında size bir müeyyide uygulanıor mu?" diye açıkça sorduk. Türk Cezaevlerinde anarşi ve terör suçundan mahkum olan ya da tutuklu bulunan kişilerden bazılarının verdiği cevap şu oldu: "Bize burada işkence uygulanıyor, zorla İstiklal Marşı söylettiriliyor". Eğer Türkiye'de yaşayan birisi, İstiklal Marşı'nın söylettirilmesini işkence olarak kabul ediyorsa; böyle kişilere bu tür işkence yapmaya devam edeceğiz.(*)

Hiçbir yoruma gerek bırakmayacak kadar açık ve anlamlı olan bu söyleşi, insan hakları kuruluşlarına Türkiye Cumhuriyeti devletinin ve Özal hükümetinin bakış açısını, sergiliyor sanıyorum. Uluslararası kuruluşları bir çırpıda Türk düşmanı ilan ediveren bu anlayışın sahibi devlet adamlarımız, zorda kalınca, onların raporlarını TRT Haber Bültenlerinin birinci haberi yaparak ya da etkili oldukları gazetelerde manşete çıkartarak "Şark Kurnazlığının" ilginç örneklerini sergiliyorlar. "Mamak'ta Metris'te, Diyarbakır'da işkence var" diyen, "Türkiye'de insan haklarına uyulmuyor" diyen Uluslararası Af Örgütü ülkemizdeki uygulamaları eleştirince "Türk düşmanı" Bulgaristan'daki ya da Afganistan'daki insan

(*) Anadolu Ajansı'nın 3 Ağustos 1986 tarihli haberi.

haklarına aykırılıkları eleştirince nasıl oluyor da "Türk Dostu" oluyor, anlamak mümkün değil

BU ACIYI YAŞAYAN İNSANLARIN VARLIĞI ORTADAN KALKMADIKÇA...

Bu bir çaresizliğin, çözümsüzlüğün sonucudur arkadaşlar. En çaresiz kaldıklarında ise, gerçekçi davranıyormuş gibi yapıp, "Eskiden de vardı, şimdi de var" diyerek tek farkın "işkence ve benzeri suçların dönemlerinde kovuşturulduğunu" söylemek oluyor. Bu insanlık suçunu işleyenleri, yıllarca süren soruşturmalar ve yargılamalarla cezaların caydırıcılığından uzak tutuyorlar. Onları açık açık koruyup gözetiyorlar. İşkence suçlularına verilecek cezaların arttırılmasını öngören Ceza Yasası değişikliğine karşı çıkıyorlar. İşkence suçu ile yargılananlara ödül veriyorlar. İşkence ile ölüme neden olanları mesleklerinde tutup, yükselmelerini sağlıyorlar.

Arkadaşlar, Cumhuriyet tarihimizin en ağır baskı dönemi olan ve ülkede kendileri gibi düşünmeyen tüm insanların etkisizleştirilmesi, eritilmesi ve giderek Türk halkının yeni ve geri bir ideolojiye esir edilmesi amacına dönük 12 Eylül rejiminden, aramızda payını almayan pek az insan vardır sanıyorum. Yaşanılan bu süreçteki uygulamalar İnsan Hakları Öğretisinin tek boyuta indirgenmesine neden oldu. İnsan haklarına aykırı davranışlar denildiğinde, tüm ulus olarak "İşkence ve kötü davranışları" anlamak durumunda bırakıldık. Siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarımızın bulunduğunu dile getiremedik. Yüzyılımızda yaşayan insanların bu tür hak ve özgürlüklerle de donatılması gereğini söyleyemedik.

Arkadaşlar, İnsan Hakları ve Basın konusunun tartışılacağı ortamın kavranılabilmesi, kanıksadığımız insan haksızlığı ortamının anlaşılabilmesi için bu örnekleri verdim. Yoksa 12 Eylül rejiminin getirdiklerini içime sindiremesem de "iç düşman" değilim, batı demokrasisini özlesem de "dış düşman" değilim. Bunlar anlatılmasa da, yazılıp çizilmese de bu acıları yaşayan insanların varlığını ortadan kaldırmanın olanağı

yok. Salt o insanların bilmeleri, içlerindeki acıyı kine döndürmeleri bile insan hakları rejiminin gerçek yüzünü sergilemeye yeter. Kaldı ki, bizde biliyoruz, dost düşman herkes de biliyor. Bildiklerimiz bize yeter; dünyanın hiç bir ülkesinin başkentinde Mamak Askeri Cezaevindeki gibi zulüm üretilmediğini biliyoruz. Dünyanın hiçbir metropolünde İstanbul Metris Askeri Cezaevindeki gibi öç alma politikası üretilmediğini biliyoruz. Ve dünyanın pek çok ülkesinde Diyarbakır Bağlar Askeri Cezaevi gibi örnek "İnfaz ve islah" kurumlarının bulunduğunu biliyoruz. Ama o ülkelerdeki rejimlerin adını da niteliğini de biliyoruz.

Soruna "bilmek ve öğrenmek" açısından yaklaşıldığında kitle iletişim araçları ve özellikle yazılı basının işlevi gündeme geliyor. Sorunu, insan hakları sorununu kitle iletişimi ve basın yayın açısından tartışmak için bir aradayız. Ayrıntılarını tartışmadan önce İnsan hakları ve basın konusunda görüşlerin daha net belirlenmesine yardımcı olacağına inandığım için genel bir yaklaşımın dile getirilmesini zorunlu görüyorum.

GERİYE DOĞRU GİDİŞİN, ÇAĞA KAPANIŞIN ÖNDE GELEN İNSANLARI

Uğraşı alanıma girmemekle birlikte, Türk Basın Tarihi konusunda yazılanlardan öğrendiklerime göre "Türkiye'de basının modernleşme çabalarıyla eş zamanlı olarak ortaya çıktığını ve geliştiğini" söyleyebiliyorum. Bir kurum olarak basın "modernleşme çabalarının zaman zaman tam ortasında, zaman zaman da dışında kalmış, demokratik bir toplum olma yönündeki çabaları zaman zaman üstlenmiş, çoğu zaman da bundan açıkça kaçınmıştır". Gazeteciler, yazarlar 1950-1960 değişiminin önde gelen insanlarıyken, 1980 sonrası değişiminin, geriye doğru gidişin, çağa kapanışın da önde gelen insanları oluvermişlerdir. Her iki dönemin, 1960 sonrası ile 1980 sonrasının toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel niteliklerini, ideolojik yaklaşımlarını ortaya koyup düşündüğümüzde "nereden nereye gelindiğini" kolayca anlayabiliriz.

Demokrasiyi savunamama gerekçelerimizi artık söyleyebilmeliyiz diye düşünüyorum. Basın ve demokrasi ilişkisini daha açık bir biçimde anlatabilmek için; "yen ve kol" ilişkisinde içimize attıklarımızı dilimizin ucundakilerin bir kısmını böyle ortamlarda açıklayabilmeliyiz, konuşabilmeliyiz. Çünkü, iyi kötü hepimiz, daktilosunun başına oturan herkes, bir demokrasi önerisi dile getiriyor. Ama demokrasinin içine girdiği açmazda bizim de gazeteciler olarak büyük payımız olduğu unutuluyor. Bugün iyiden iyiye çıkmaz bir sokağa sokulan ağır aksak işleyen demokratik rejime getirdiğimiz bu olumsuz katkıyı, açıkyüreklilikle kabul etmek, soruna bir de bu açıdan bakmak zorundayız.

Demokrasinin seçim, sandık, siyasal partiler ve parlamento olmadığını, Anayasalarda yazılmasının bir işe yaramadığını son otuz yılda her geçen gün daha iyi anlamamıza karşın "Demokrasinin ne olduğunu anlamış ve anlatabilmiş" değiliz. Gerek kendi ilişkilerimiz açısından, gerekse yazarak, çizerek ürettiklerimiz açısından böyle bu. Kendi ilişkilerimizi anlatan örneklerin, böyle uluorta sergilenemeyeceğini sanırım kabul edersiniz.

Demokrasiyi anlamanın ve anlatmanın güç olduğu ülkemizde, bence, demokratikliğin, demokrat kişiliğin özelliklerini anlatmak çok daha kolay ve tehlikesiz bir yol. Demokrat bir insanın temel özellikleri arasında öncelikle antimilitaristlik, antiemperyalistlik, antikapitalistlik, antişovenizm gibi özelliklerden çoğunluğunun bulunması gerekiyor. Demokrat insanların emekten yana olmaları gerekiyor. Demokratlar, artı değerden daha fazla pay almak için sürdürülen mücadelenin karşısına dikilmezler. Toplu sözleşme düzeninden, sendikal örgütlenmeden yanadırlar. Demokrat insanlara göre; grev ilan edilmemiş bir iç savaş taktiği değil, bir hak arama yöntemidir. Demokrat insanlar, düşünce özgürlüğünden, öğrenim özgürlüğünden kısaca özgürlüklerin her türünden yanadırlar. "Ancak, ama, fakat" gibi nesebi gayri sahih,yan soysuz sözcüklerin gücüne sığınmazlar. Demokrat insan, barıştan, özgürlükten, bağımsızlıktan yanadır. Demokrat insan, insanı sever, kutsal sayar ve insan haklarını savunur.

Demokrasi arşivimizin "kim kimdir?"lerine baktığımızda bu özellikleri ile gelişmiş, yetişmiş gazeteci büyüklerimizin, küçüklerimizin ve arkadaşlarımızın sayıca çok az olduğunu üzülerek görüyoruz. Arşivimizde, üç askeri darbe, kurulan darağaçları, değiştirilen anayasalar, daralan, kısılan ve yok edilen özgürlükler, gerileyen ulusal gelir gerçek ücret ve giderek militarize olan bir ekonominin özgün ve iç karartıcı olayları da var. Birşey daha var ama, açıkyüreklilikle söylemek zorunda olduğumuz birşey. Demokrasi arşivimizde her askeri darbeden sonra darbecilere ve onların yaptıkları her işe tapınan bir basın olduğunu görüyoruz. Ülkemizde generallerin her 10 yılda bir iktidarı ele geçirdikleri doğrudur. Askerler darbe yapmışlardır, darbelerinin gerekçelerini belki kendi elleriyle hazırlamışlardır. Bu savlar da doğru olabilir. Ama şunu sormak istiyorum; "Son 30 yıllık siyasi tarihimizde alkışlanmayan, övgü düzülmeyen, iyi ki oldu denilmeyen bir darbe var mıdır? Askerler darbe yapmıştır; gazeteciler ne yapmıştır?" Artık bu soruları sormak gerektiğine yürekten inanıyorum. Böyle bir irdelemenin ışığında soruna bakıldığında; günümüzde Türk basınının gerçek anlamda bir baskı grubu ya da yaygın deyişi ile "dördüncü kuvvet" olup olmadığını tartışabiliriz. Bu tartışma ne kadar erken yapılabilirse meslek deformasyonunun o kadar önce önüne geçilebilir, inancımı yeri gelmişken söylemek istiyorum. Bu mesleğin insanları olarak kendi geleceğimizi bir anlamda ülkenin geleceğini belirleyecek ölçüde önemli olan bu konunun bıkıp usanmadan tartışılması gerektiğine inanıyorum.

ASKERİ YÖNETİMİN KONTROL MEKANİZMALARI 6 KASIM'DAN SONRA BİÇİM DEĞİŞTİRDİ...

Sevgili arkadaşlar basının etkilendiği güçleri sıralayarak konuya biraz daha açıklık getirmek istiyorum. Basını etki alan güçlerin irdelemesini gerçekçi bir yaklaşımla yapabilirsek, içinde bulunulan durumu daha iyi anlama olanağını elde ederiz, sanıyorum. Basın önce "okurundan" okurunun beğenisinden etkilenmektedir. Günümüzde Türk basını üzerinde yapılan mesleki değerlendirmelerde (okur kitlesinin bu değerlendir-

melerden hiçbir zaman haberi olmaz) içinde bulunulan yetersizlik ve düzeysizlik" halk böyle istiyor" diye açıklanmaktadır. Okurları ile organik bir bağ kurma gereksinimi duymayan gazeteler, yetersizliklerini, yine onların ağzından açıklamak gibi kolay bir yol izlemektedirler.

İkinci önemde bir etkilenme de siyasal iktidarla olan ilişkiden kaynaklanmaktadır. Basın siyasal iktidarla iç içedir. 1980 sonrası siyasal iktidar askeri dönemde olduğu kadar sivilleşme döneminde de basın üzerinde tam bir denetim mekanizması kurmuştur. Askeri dönemin basın ve iktidar ilişkileri konusunda söylenebilecek fazlaca birşey yok. Demokratik bir tavrı topluca dile getiremeyen, bu yolda ortak bir eyleme başvurmayan Türk basınında ancak o günlerin anıları yazılabilmiştir. 6 Kasım 1983 seçimlerinden sonra, askeri yönetimin direk baskısı biçim değiştirerek sürmüş; askeri yönetimin kontrol mekanizmaları, sivil dönemde otokontrola dönüştürülmüştür. Kağıt zammı tehditlerinden, banka kredilerine, vergi ertelemelerine kadar geniş bir baskı ağı ile askeri dönemi aratmayacak bir ustalıkla sonuç alınabilmiştir. Bilebildiğim kadarıyla bugün ülkemizde devlet bankaları ile kredi ilişkisi içinde olmayan ya da yetkililere vergi erteleme isteklerini iletmeyen bir gazete yoktur. Bu ilişkilerin, günümüzde uygulanan yeni bir tür sansürün tarihini yazacak zenginlikte olduğuna inanıyorum.

Basını etkileyen en önemli güçlerden birisinin de, her dönemde ve her ülkede olduğu gibi ekonomi olduğunu söylemeye sanıyorum gerek yok. Türk basını Türkiye ekonomisinin genel durumundan olumsuz yönde etkilenmiştir, etkilenmeye devam etmektedir. Bu üç etkenle, yani "Okur-siyasal iktidar-ülke ekonomisi" çerçevesinde bakıldığında basının içinde bulunduğu durumun daha iyi anlaşılabileceğine inanıyorum. Burada özellikle şuna dikkatinizi çekmek istiyorum: "Anlayışla karşılanabileceğine inanıyorum" demiyorum, sorunun bu çerçevede daha iyi anlaşılacağına inanıyorum" diyorum. Kişisel olarak Türk basınının durumunun anlayışla karşılanmasından yana olmadığımı, yeri gelmişken hemen söylemek istiyorum. Bu tartışma ortamında söylenmesi güç olan ya da daha kestirme bir yönden söylemek gerekirse "Bugün için bilmeniz gerekmeyen" ancak, duyduğunuzda inanamayacağınız,

anlatıldığında kavrayamayacağınız öyle olaylar var ki, duyduğunuzda, inandığınızda Türk basını için yeni değerlendirmeler yapmak zorunda kalabilirsiniz. "Gazetem, dergim" diye sahiplendiğiniz, üretimine katıldığınız, tüketimini sağladığınız çoğu kez siyasi kimliğinizi anlattığınız bu kurumlardan neler olduğunu, daha doğrusu Türkiye demokrasisinin niçin yerleşip kökleşmediğini anlayabileceksiniz. Bunların anlayışla karşılanabilir, bağışlanabilir şeyler olmadığını göreceksiniz.

Arkadaşlar, basın konusundaki genel değerlendirmemi, üniversitedeki kürsüsü elinden alınan bir bilim adamı arkadaşımın Uygur Kocabaşoğlu'nun bir çalışmasından aldığım bir saptaması ile bitirmek istiyorum. "İlginçtir" diyor Uygur; "İlk Türk gazetesinin yayınlandığı günden bu yana, basına modernleşmenin itici gücü olma gibi bir işlev yüklenmiştir. Oysa aynı işlevin demokratikleşme yönünden, demokratik bir toplum olma yönünden öne çıkmadığı gözlenmektedir. Ne basın kendisine böyle bir misyon yahmetmiş ne de toplum ondan bu konuda pek fazla birşey beklemiştir. Ülkemizde demokrasinin tarihsel olarak en büyük iki zaafının katılma ve özgürlükler alanında belirginleşmesi, bu iki 'demokratik özelliğin' ise basınla çok yakından ilişkili olması, basının demokrasi konusundaki yetersizliğinin anlaşılmasına ışık tutabilir."

Bu saptamaya katılmamanın, özellikle 12 Eylül 1980'den sonra yaşanılan süreç içinde bu saptamaya katılmamanın olanağı yok. Bu çerçevede baktığımızda, tarihimizin belki en büyük basın bunalımını yaşadığımızı söyleyebiliriz. Okuyucuların gazetelerine dergilerine niçin küskün olduğunu anlayabiliriz. Türkiye'de yayınlanan gazetelerin 1971'den bu yana toplam tirajlarının niçin artmadığını anlayabiliriz.

Arkadaşlar, gazeteler artık, bırakın yazıp çizdikleri ile düzenledikleri anketlerle, yaptırdıkları araştırmalarla bile geniş kitlelerin toplumsal ve siyasal yaşama katılmalarını sağlayamamaktadırlar. Okurlarının toplumsal ve siyasal yaşamdaki yerlerini doğru olarak saptayamamaktadırlar. 1986 Eylül'ünde yapılan son seçim tahminleri; bu savı doğrulamaktadır. Bu tür bir olayın batı basınında yaşandığını varsaysanız, tüm gazetelerin üst yönetimleri, yanlışlarını savunmak yerine görevlerinden

uzaklaşırlardı, uzaklaştırılırlardı. Sözün kısası, gazetelerimiz artık, şans dağıtan, pazarlama yapan ekonomik kurumlara dönüşerek, kamuoyu oluşturma ve haber verme işlevinden vazgeçmişlerdir.

BİR UĞRAŞIN MESLEK OLUP OLMADIĞINA BİR KAÇ ÖLÇÜTLE BAKILIR

Basın ve insan hakları ilişkilerinin irdeleneceği tartışmaya böyle bir ortamda yapacağız. Konuyu iki başlıkta tartışmakta yarar var.

1. İnsan hakları konusunda, temel hak ve özgürlükler konusunda demokrasi konusunda yapılan ve yapılması gereken habercilik için söyleyeceklerim var. İnsan bilincinin, insan hakları bilincinin yerleşmesi, insan onurunun savunulması konusunda izlenen yayın politikaları için söyleyeceklerim var.

2. Gazetecilerin, yazarların, çizerlerin kısaca tüm basın emekçilerinin insan haklarına bakışı hakkında söyleyeceklerim var.

Arkadaşlar, meslek sosyolojisinde bir uğraşın meslek olup olmadığına birkaç ölçütle bakıldığını biliyoruz. Bunlardan ilki; diplomadır. İkincisi; bir meslek örgütü içinde yer almaktadır. Üçüncüsü ise; uğraşın bir kurallar dizisine bağlı olup olmadığıdır. Gazetecilik artık, hiçbir işte dikiş tutturamayan, edebiyata meraklı insanların mesleği olmaktan çıkıyorsa da, ülkemizde gazetecilik eğitimi gören insanların meslekte parmakla sayılacak kadar az olduğunu biliyoruz. Bu durumda birinci koşulun ülkemiz için pek geçerliği kalmıyor. "Bir meslek örgütü içinde yer almak" koşulunun devletin demokratik kitle ve meslek örgütlerine bakışının çağdışılığını bildikten sonra bir işe yaramayacağını kolaylıkla söyleyebiliriz. Grev hakkı olmayan sendika ile, siyasete katılması yasaklanan dernekle mesleki tanımlama yapılamayacağı ortada. Geriye mesleki kurallar ilkesi kalıyor. Gazeteciliğin temel kuralları var arkadaşlar. Sorun, bence, bu temel kuralların uygulanıp uygulanmamasından savunulup savunulmamasından kaynaklanıyor. Örneğin 1986 yılının Ocak ve Şubat aylarında yayınlanan gazetelere şöyle bir bakınız. Türk basınının tümü işkence haberlerini birinci sayfaya çıkarakak, işkence ve kötü dav-

ranış haberlerinden oluşan tam sayfalar hazırlayarak bu temel insan hakları sorununun üstüne üstüne gittiğini göreceksiniz. Haftalık Nokta Dergisinin bir işkenceci polisin itiraflarını iki hafta üst üste kapak konusu yapması ile başlayan gelişme basının tümünü etkilemiş, pornografik ağırlığı olan magazin basın bile haber başlıklarında "İşkence" sözcüğünü kullanmak zorunda kalmıştı. Haberlere "Onunla yaşamak işkence" ya da "aşkımız işkenceye döndü" gibi başlıklar atılmaya başlanmıştı. Kısa bir süre sonra gazete sayfalarından sanki bir düğmeye basılmışcasına, mekanik bir komut verilmişcesine insan hakları ile ilgili haberlerin yok olduğunu görüyoruz. Bu tür haberlerin batılı meslektaşlarımıza "Yeni bir yasaklama mı var?" sorusunu sordurtacak kadar dikkat çekici bir biçimde kesildiğini göreceksiniz. Oysa gazeteciliğin temel kurallarından, en önde geleni, süregelen haberlerin bitip tükenmez bir enerji ile izlenmesi değil miydi? Hele yazıldıkça ortaya çıkacak, insanlara açıklama cesareti verecek insan hakları ile ilgili haberlerin izlenmesinde özel bir çaba gerekmez miydi? Ne olmuştur da birden bire durmuştur insan haklarına aykırı davranışlarla ilgili haberler. Basın sanki "onlarca yüzlerce insan kasabının hesap vermek için yargıç karşısına çıkarılmasından" sonra amacına ulaşmıştır. Gerçekten bir yasaklama mı vardır? Yoksa bir sabah gazetenin yönetmeni "Keselim artık bu yayını fazla oldu" mu demiştir?

BOMBA GİBİ BAŞLAYIP ŞIP DİYE BİTEN HABERLER

Bir başka örnek daha vermek istiyorum, binlercesi arasından; bomba gibi başlayıp şıp diye bitirilen haberlere ilişkin. Cumhurbaşkanlığı Konseyi Üyesi emekli orgeneral, askeri darbenin Hava Kuvvetleri Komutanı emekli orgeneral Tahsin Şahinkaya'nın babası berber Şakir Efendiden kalan mal varlığı ile gazetelerin günlerce sayfalarını dolduran haberin birdenbire nasıl bitiriliverdiğini hiç düşündünüz mü? Şahinkaya ile ilgili yapılan araştırmalar elde kalmıştır, açıklanan mal varlığının doğruluğu araştırılmamıştır, haberlerin yayınlanmasından sonra tasfiye edilen mallarla ilgili haberler yayınlanmamıştır. Gerçekten bir yasakla-

ma mı vardır? Yoksa bir sabah gazetenin yönetmeni "Keselim artık bu yayını fazla oldu" mu demiştir?

Ben, 1986 yılında ne işkencelerle ilgili ne de Şahinkaya olayı ile ilgili haberlere yasak konulmadığını biliyorum. Kamuoyu, Türkiye'nin toplumsal ve siyasal tansiyonunun kendi avuçlarında attığını sanan, bir kaç insanın değerlendirmesine ve beğenisine göre ölçüsüz yollardan geçerek oluşuyorsa veya halkın haber alma özgürlüğü bu yöntemlerle engelleniyorsa gazeteciliğin tanımlanmasında meslek kurallarından sözetmenin de pek olanağı kalmadığı söylenebilir, sanıyorum. Bir başka deyişle Türkiye'nin geçmekte olduğu yeni yapılanma döneminde; gazetecilik mesleğini kuralları ile anlatmanın bir anlamı da bir yararı da yok. Burada, ağır baskı dönemleri yaşayan her ülkede olduğu gibi kuralsızlık içine sokulan bir meslekten sözediyorum, kimse için konuşmayorum. Bu ayrıntıyı vurgulamak gerektiğine inanıyorum. Herkesin yanıtını aradığı bir soruyu, yüksek sesle soruyorum: İnsan hakları ile ilgili haberler, tam sonuç alınabilecek bir aşamada niçin kesildi? Devletin en yüksek makamlarında oturan General Şahinkaya ile ilgili yolsuzluk sav-ları nasıl noktalandı? Bu soruların kısa bir yanıtı var: Söz konusu örneklerle ilgili haberler; meslek kurallarının dışına çıkıldığı için, gazetecilerin devlet adamı gibi düşündüğü, politikacı gibi davrandığı için yazılamamış, izlenememiştir. Bu örnekleri çoğaltmak, çeşitlendirmek mümkün. Durup dururken birçok insanı üzmek, eleştirmek deyiş yerindeyse yerden yere vurmak, kalmışsa saygınlıklarını sıfırla çarpmak mümkün. Ama bence şimdilik koşuluyla gereksiz. Yeri ve zamanı gelince, koşulları oluşunca mesleki kurallara sırt çevirenlerin maskeleri nasıl olsa düşecek. Burada dikkatinizi çekmek istediğim önemli bir konu var. Kamuoyu ile kedinin önündeki yumakla oynarcasına oynayanlar, halkın haber alma hakkını hiçe sayanlar bir gün "yoğun baskılar vardı" kalkanının arkasına sığınarak, bugünkü kuralsızlıkları, umursamazlıkları savunmaya kalkarlarsa, inanmayın. Geride bıraktığımız 6 yıl boyunca basın üzerinde ciddi baskı vardı hatta açık ve örtülü sansür uygulandı ama bu uygulama üstesinden gelinilmeyecek boyutlara hiçbir zaman ulaşmadı. Askeri yönetimin daha sonra Özal yönetiminin isteklerine ilkeli

ve ciddi karşı çıkışlar olmadı. Şunu rahatlıkla söyleyebiliyorum; sinsice sürdürülen baskı hiçbir zaman tehdit ölçüsünde ifade edilmedi. Örneğin; gazetelerin yazışleri müdürleri her sabah bir odada toplanıp, hangi haberlerin yayınlanacağını, haberlerin nasıl yazılacağını, nasıl başlık atılacağını, ne gibi kampanyalar açılacağını, nasıl bir başyazı yazılacağını anlatan açık bir baskı mekanizması kurulmadı. İşin kötüsü, bütün bunlar olmadığı halde kısa süreli gazete kapatmalarla, telefonlarla, birkaç kez sıkıyönetim komutanlıklarına çağrılmalarla sorun daha çok ideolojik planda çözümlendi. Bir süre sonra istemeden yapan, konseyden çok konseyci olan, Özal'dan çok Özalcı olan bir yapı kendiliğinden oluştu. Kısaca meslek en temel kurallarından bile uzaklaştırıldı. Örneğin, eskilerin deyişi ile "Fikri takip" yani haberi tüm boyutlarıyla sürekli olarak izleme kuralı bir süre sonra işlemez duruma gedi. Doğal ki, bu temel kuraldan ne adına ve niçin vazgeçildiğine de bir açıklık getirmek gerekiyor. Bu soruya yanıt vermek mümkün ama sorunun burada tartışılması mümkün değil. İsim, yer ve zaman gösterilerek yapılacak açıklamaların tartışmayı kişisel düzeye indirgeme olasılığı var. Şu kadarını söyleyebilirim: 12 Eylül öncesi adı sanı olup da baskılar yaşanırken sesi soluğu çıkmayan dertsiz başına dert almayan, aslında askeri yönetimle temel bir çelişkisi de olmayan ama günü ve zamanı gelip de demokrasi arslanı kesilen gazetecilerin kimler olduğunu herkes çok iyi biliyor.

Onlar da biliyorlar bunu. Tek umutları dün söylediklerinin unutulmuş olması. Ama birgün onlara "hem nalına hem mıhına vurulan dünyayı siz yarattınız, sonuçlarına da siz katlanacaksınız." diyeçekler olacak.

ÇARPITTIKLARI GERÇEKLER YETMİYORMUŞ GİBİ ŞİMDİ DE BASIN KONSEYİNİ OLUŞTURUYORLAR...

Kurallarımızı konuşmayı sürdürelim dilerseniz. Habercilik kurallarının çiğnendiği gelişmelerde "Niçin?" sorusunun yanıtı her zaman "Ben öyle istediğim için" olmuştur. Bu genelde kitle iletişimi özelde gazetecilik açısından olası değildir arkadaşlar. Gazetenin değil yöneticisi, sahibi için bile bu olası değildir. Geniş kitleler için haber olan bir konu,

ilgi ile izlenen, merak ve beklenti ile izlenen bir konu, genel değer yargılarını ve zora dayalı egemen düşünceyi alt üst eden bir konu deyim yerindeyse "Emir komuta zinciri içinde" gündeme getirilip, gündemden çıkarılamaz. Bu uygulama bir alışkanlığa dönüştürüldüğünde, devletin yönetimine çöreklenenler; her haber ya da yorum için Anayasası'nın ünlü yaklaşımı ile "Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak" veya "Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek" veya "Temel hak ve hürriyetleri yok etmek" gibi savlar öne sürüp, suç oluşturabilirler. Habercilik kuralları içinde "keyfiliğin, kendiliğindenciliğin" yeri yoktur. Olmamalıdır.

Olmamalı diyoruz ama oluyor. Bilmediğiniz neler neler oluyor. Ağızlarından çıkan bir çift sözle, iki dudaklarının arasındaki güçle halkın haberleşme özgürlüğünü kısıtlayan, kamuoyunun serbestçe oluşmasını engelleyen kural dışı gazeteciler mesleki deformasyonu daha ileri götürmek için yeni yeni tezgahlar düzenliyorlar. Üstelik bunu bir dizi yeni kurallar adı altında yapmaya kalkışıyorlar, yeni örgütlenmelere gidiyorlar. Tartışmaları duymuşunuzdur. Basın Ahlak Konseyi adı altında bir kurum oluşturulma girişimini, girişimin hangi yerlerden desteklendiğini, buyrukların nerelerden verildiğini duymuşsunuzdur. Çarpıttıkları gerçekler yetmiyormuş gibi basın emekçilerini de kişiliksiz birer köle durumuna sokmak istiyorlar. Öz denetim adı altında, yeni baskı mekanizmalarını devreye sokmak istiyorlar. Kendi özgürlüğünden kolayca vazgeçmeye hazır bir duruma getirilen basın mensuplarına anlaşılmaz bir haber sorumluluğu yeni kurumlaşmanın bilinen kaynağı, her ne kadar Çankaya olsa da, her ne kadar Özal olsa da,köşeleri tutmuş bazı gazetecilerin işi onlar adına kotarmaya çalımaları Türkiye'de demokrasi ve basın özgürlüğü savaşının bir lekesi olarak şimdiden tarihe geçecek boyutlara ulaşmıştır. Yargı kararı olmaksızın mahkum etme ilkelliği iliklerine kadar işlemiş insanların öngörüleriyle; oluşturulmak istenen bu denetim mekanizması Başbakan Özal'ın yanağından makas alıp "ne haber nonoş" diyebileceği, beğenmediği haberleri yazanları "vatan haini" olarak ilan edebileceği kurbanlar üretecek. Meydan halktan yana görünüp de düzeni savunan gazetecilere kalacak. Başbakan Özal'la gitti-

ği dış gezilerde havuzlu seks partilerine katılan, iş adamları ile cinsel organının boyunu yarıştıran, devletten doğum günü hediyesi alan gazetecilere kalacak. Sonra ne olacak: sayın devlet büyüğünün sayın eşinin aldığı Çin vazosunun parasını ödeyen iş adamının tavrı, uçağın kanatlarını ağrıtan valizlerin ağırlığı, gümrük rezaletleri, gümrük kaçağı sarı bir mersedes araba ile Ankara sokaklarını aşındıran ANAP genel sekreterinin haberleri görülmeyecek, duyulmayacak ve yazılmayacak. Sonra bu yapının vazgeçilmez adamlarından oluşan bir kurul, muhabirlerin haberlerini denetleyecek, onlara ceza verecek ya da uyarıda bulunacak. Ve özgür basın yerine düzene bağlı sorumlu basın yaratılacak. Sözü uzatmadan şunu söylemek istiyorum: Kendi mesleğinin en temel kurallarını bile ters yüz eden bir meslek yapılanmasının; insan haklarına, demokrasiye bakışı, değerlendirişi, sunuşu, izleyişi ve sonuçlandırışı da elbette çarpık olacaktır.

İnsan hakları ile ilgili bir örnekle, içine düşülen kuralsızlığın boyuttunu örnekleyerek konuyu noktalamak istiyorum. Biliyorsunuz bir İnsan Hakları Derneği kuruldu. Basın derneğin kuruluş haberini verdi. Dernek tüzüğü İçişleri Bakanlığının incelemesine alındı. Bakanlık tüzüğün amaç maddesinin değiştirilmesini istedi. Çok ilginç bir gerekçeyle öne sürdü. İnsan Haklarının kuruluş haberine yer ayıran basın, her nedense bakanlığın amaç maddesinin değiştirilmesini istemini haber yapmadı. Demokrasi ve insan hakları açısından ele geçirilmesi çok güç olan bu belge hiç çaba harcamadan kendiliğinden geldi. Bence son altı yılın en ilginç belgelerinden biriydi. Önemliydi çünkü; Bakanlığın yanıtı devletin insan haklarına bakışını ve hükümetin insan hakları politikasını yansıtıyordu. Bakanlık I. Hukuk Müşaviri, gayet doğru bir tanıyla "Değil siz, devlet bile bu amaçları yerine getiremez" demeye getiriyordu. "... Temel hak ve hürriyetlere bütün boyutları ile hayatiyet kazandırılması çok geniş kapsamlı, hatta devletin dahi faaliyet ve görev alanını taşan bir çalışma ve faaliyeti gerektirebileceği gibi, bu faaliyetler de siyasi nitlik gösterebilir" deniliyordu. Haber basında yer almadı. Bir gazete, o da çok küçük bir biçimde değerlendirdi. Oysa bir gün önce eski Başbakanlardan Süleyman Demirel'in "Özal'ın programında insan haysiyeti

yok" dediği konuşması gazetelerin birinci sayfasından verilmişti. Bu bir kuralsızlığın örneğidir. Basında yabancılaşmanın örneğidir, sevgili arkadaşlar.

İnsan hakları ile ilgili haberlerin nasıl oluşturulduğunu anlatmaya çalıştım. Bu yaklaşımıma "Türkiye'nin birincil sorunu insan hakları sorunu mudur?" diye karşı çıkılabilir. Elbette değildir. Birincil sorun demokrasidir. İnsan haksız, temel hak ve özgürlüklerden yoksun bir demokrasi düşünemeyeceğimize göre, öncelikler içiçedir. Polisçe gözaltına alınan bir kişinin, işkence izlerine çok yakından tanık olan bir gazetecinin; mahkemede tanık olarak dinlenme istemini reddettikten sonra; demokrasi kavgasına katkısının ne olabileceğini değerlendirmenize bırakıyorum. Bir insanın yaşamından "hücrede geçen 7.5 yılı" çalabilen bir insanın değil demokrasiden yana olmasına, demokrasi sözcüğünü kullanmasına bile, bence, olanak yoktur.

Sıkıyönetim koşullarında yapılan bir sendika genel kurulunda, karşı listedeki arkadaşlarını solcu oldukları gerekçesiyle komutanlığa ihbar edeceğini söyleyen bir gazetecinin, demokrasi kavgasına katkısının ne olabileceğini düşünmenizi istiyorum.

Bu örnekleri çoğaltmak mümkün. Ancak gereksiz tartışmaları gündeme getirip, konuyu kişisel boyutlara indirgemesinden çekiniyorum. İki örnekle noktalıyorum.

27 GAZETECİYE 3 BİN YIL HAPİS CEZASI VERİLDİ

Üretken olma durumundan çıkarılan basın mesleğinde, iletkenliğin gereklerini de tam olarak yerine getirilemediğine ilişkin inancım var. Bu konuda küçük bir anket uygulayalım dilerseniz. Örneğin; Matematiği sevenlerin pek iyi anlayamadığı 5214 yurttaşımızın öldürülmesi nedeniyle yapılan 12 Eylül Bayrak Harekatı darbesinden bu yana geçen süre içinde kaç kişi ölmüştür, kaç kişi yaralanmıştır merak etmiyor musunuz? Teröre son vermek adına son altı yılda kaç can alındığını merak etmiyor musunuz? Kızı sorguda işkence görürken, duruşmaya çıkıp, mülkün temeli adaleti dağıtan askeri yargıcın kim olduğunu merak etmiyor-

musunuz? Ne duymuş, ne düşünmüştür? 300 Türk Lirası gaspeden bir sanığa 33, bir paket çay gaspeden bir sanığa 27 yıl ağır hapis cezasının verildiği yargılamanın ayrıntılarını merak etmiyor musunuz? Yarım sayfalık bir bildiri ile 25 yıl, 20 liralık bir bağış maktuzu ile 10 yıl ceza alan genç insanların; yaşamlarını, ailelerini ve geleceklerini merak etmiyor musunuz? Bunlar salt merak konusu değil, haber konusudur da arkadaşlar.

Başkent Ankara'da gümrükten kaçak olarak çıkarttığı araba ile aylarca dolaşan bir siyasi parti genel sekreterinin bu eylemi, bugün geçerli kılınmak olan gazetecilik anlayışına göre, haber niteliğini yitirmiştir. Ama Türk halkı eskileri unutmamıştır. Bir berber Nuh olayı ile çıkartılan gürültüyü unutmamıştır. Süleyman Demirel'in eşi Nazmiye hanımın berberi olayını anımsayın, bir de başbakan kızına armağan edilen Jaguar marka otomobilden, damat beye verilen 50 milyon liralık banka kredisine uzanan bir serüven dizisinin basında değerlendirilmesine bakın. "Devlet ahlakını" dile getirerek, Zeynep'ten özür dileyen yazıların yer aldığı basınımızı izlerken insanların içlerinin sızladığını duyuyor gibiyim. Okur olarak değil, bu mesleğin insanı olarak da zaman zaman içimizi söken uygulamalara tanık oluyoruz. "27 gazeteciye 3 bin yıl hapis cezası verildi" haberini, yani kendi arkadaşlarına yapılanları tam 6 yıl sonra yazabilen bir habercilik anlayışı, bizim için bir başka tür mahkumiyet olmalı diye düşünüyorum.

Askeri savcıların sayfalar dolusu iddianamelerini tefrika eden gazetelerin, hatta dava açılmasını bekleyemeden tefrika eden gazetelerin, sıra savunmalara gelince sus pus olmalarını kabul edemiyorum.

Devletin başkentinde, bir askeri cezaevinde 6 yıldır siyasal hasımları ile 2 metrekarelik bir alanda birlikte tutulan insanların, geceleri uyurken konuşmaya başlamalarından etkilenmeyenler adına, bunu sorun olarak görmeyenler adına söylenebilecek pek fazla birşey olduğunu sanmıyorum.

Ölüm cezasını savunup, "anarşist ve teröristlerin" asılmasına köşe-

lerinden fetva verenlerin, demokrasi dersi vermeye soyunmalarını hayretle karşılıyorum.

Kapatılan gazeteleri, toplu işten çıkarmaları, inanmak çok güç ama ücretsiz çalıştırmaları; dönemin gereği olarak olağan gören bir anlayıştan demokrasi, özgürlük ve insan hakları açısından fazla birşey beklenemeyeceğini söylemek istiyorum.

Arkadaşlar, insan hakları ve basın konusunda söylenebileceklerin pek azını söylediğime inanıyorum. Verdiğim örneklerin, Tanrı gecinden versin, yeni bir askeri rejime kadar haber ya da yorum konusu olma özelliğini yitirdiğini biliyorum. Açlık grevleri, işkenceler, intiharlar, pencereden atılmalar, öldürmelerle geçen 6 yılda Türk basınının demokrasiden ve insan haklarından yana somut bir tavır takınmadığını söylerken güçlük çekiyorum. Temel hak ve özgürlükler açısından değişen çok az şey olmasına karşın Türk basının "Bize göre demokratik düzeni" benimsemiş ve kanıksamış olmasından acı duyuyorum.

Son söz olarak, şöyle seslenmek istiyorum: Haberleşme hakkı, çağdaş insanın dokunulmaz ve kısıtlanamaz temel haklarından birisidir. Bu hepimizin hakkıdır. Bu hakkın kısıtlanmamasını istiyorsanız, istiyorsak, özdeşleştiğimiz, kendimizin kabul ettiğimiz, siyasi kimliğimizi teslim ettiğimiz gazetelerimizin, dergilerimizin eleştiriye gereksinimi olduğunu unutmayalım. Haberleşme hakkımızı ancak bu yöntemle kullanabileceğimizi ve geliştirebileceğimizi unutmayalım. Haberleşme hakkımızdan vazgeçmeyelim. Toplumumuzu, ölümün bile seslenmediği bir toplum olmaktan böylece kurtarabiliriz. Toplumumuzu, demokrasi ve insan hakları sorunlarının üstesinden gelemeyen bir toplum olmak yazgısından, böylece, kurtarabiliriz.

Saygılar sunuyorum.

Çağdaş Gazeteciler Derneği,
Cumhuriyet Kitap Klübü/ANKARA
Kasım 1986

BU HESAP SORULMADAN...

Arkadaşlar, Türkiye'de insan hakları sorununu, demokrasi ve hukuk devleti sorunlarını, özgürlük ve bağımsızlık sorunlarını yeni bir yaklaşımla tartışıyoruz. Tartışma masalarına, sanıyorum, uzun bir süreden beri böylesine yaşamın içinden gelen bir örnek, böylesine yaşamın kendisi olan bir özne oturmadı. Son altı yılın her anını dolduran baskı ve işkenceler konusunda; hiç kimse başından geçenleri yaşadıklarını, arkadaşlarının yaşadıklarını; geleceğimizi belirleyen böyle bir kürsüde dile getirmedi. Örgütlenmeleri, düşünmeleri, yazmaları ve siyasal inançları nedeniyle insanların; gözaltına alındıklarını, sorgulandıklarını, tutuklandıklarını, yargılandıklarını, cezaevlerine konulduklarını, ömür boyu tutsak edildiklerini, asılarak öldürüldüklerini, çeşitli acılar çektiklerini hep dolaylı yollardan duyup öğreniyorduk. Ama hiç kimse böyle bir topluluğun karşısına çıkıp "Ben işkence gördüm" diye konuşmasına başlamamıştı şimdiye kadar. Böyle bir yöntemin izlenmesi yolunda yürekli bir denemeyi gerçekleştiren İnsan Hakları Derneği'nin bu girişimi, bence, her türlü övgüye değer. Bunu bilmek ve bu hakkı teslim etmek gerekiyor diye düşünüyorum.

Sevgili arkadaşlar, bu panel İnsan Hakları Derneği'nin ilan ettiği İnsan Hakları Haftası çerçevesinde gerçekleşiyor. Ankara, İstanbul ve İzmir'de çeşitli etkinlikler gerçekleştirildi, gerçekleştiriliyor. Baskı ve İşkence Paneli'ne, gazeteci gözüyle, güncel bir yaklaşım getirmek istiyorum. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin 38. yaş gününü birkaç gün önce kutladı dünya. 10 Aralık'ın bir başka anlamı daha var. 1984 yılında üye ülkelerin imzasına açılan "İşkenceye Karşı BM Sözleşmesi"nin ikinci yaş günü 10 Aralık 1987. Ülkemizde insan haklarının durumunu bu zaman dilimi içinde düşündüğümüzde, bu

zaman dilimi içinde başımızı kaldırıp dünyaya baktığımızda değişik duygulara kapılıyoruz. Önce, işin çok başında olduğumuzu anlıyoruz. Sonra da kimi ülkelerin insan onuruna saygı dolu yılları geride bıraktıklarını, insana sevgiyi kurumlaştırdıklarını görüyoruz. Bizim gibi kimi ülkelerin ise kendi yurttaşlarına, kendi vatandaşlarına verdikleri acılarla tarihlerine koyu bir leke bıraktıklarını görüyoruz.

Bir ülke düşünün, insan hakları sorununu yalnız bir boyutuyla ele alabiliyor:, insan hakları kavgasını yalnız bir başlığı ile yürütebiliyor olsun. Türkiye'de insan haklarının kurumu, insan hakları kavgasının vardığı aşama, ne yazık ki, böyledir; tek boyutludur. İnsan haklarının, işkence boyutuyla ele alınabildiği bir ülkedir Türkiye. Radyasyona kafa tutan bir Cumhurbaşkanı'nın; insan haklarına çağdaş boyutlar kazandırması düşünülebilir mi? 21. Yüzyılın eşiğinde kuduzla mücadele konusundaki hükümetinin başarılarını anlatan bir sağlık bakanı; yaşam hakkını savunabilir mi? Devlet ve belediye ihaleleri ile, örneğin; pembe kaldırımlarıyla müteahhid zengin etmeyi yol bilen bir belediye başkanı, sağlıklı bir çevrede yaşamanın temel bir insan hakkı olduğunu bilebilir mi? Böyle bir ülkede, elbette, insan hakları öğretisi bir tek başlıkla tartışılacaktır. İnsan hakları kavgası, elbette işkencenin durdurulması boyutunun üzerine inşa edilecektir. Şimdi şu soruyu sormak gereğini duyuyorum, hepimiz duymalıyız: Böyle bir ülkede İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin 38. yılı, BM İşkence Karşı Sözleşmesi'nin 2. yılı kutlanabilir mi? Böyle bir kutlamadan devlet olarak, yönetim olarak bu ülkede yaşayan insanlar olarak yüzümüzün akı ile çıkabileceğimizi sanmıyorum. Çünkü, bir yanda, yıllardır açık açık çiğnenen insan hakları var, bir yanda insan haklarının çiğnenmesi karşısında suskunluğunu sürdürmeye kararlı korku ile motife edilmiş bir halk var. Bu çerçevede düşünüldüğünde, daha nice 10 Aralık insan hakları günlerinin, insan hakları haftalarının kutlanamayacağını, maddi koşulların buna olanak tanımayacağını üzülerek söylüyorum. Kimi ülkeler, kimi toplumlar için yeni kazanımlarla dolu onurlu kutlamalara dönüşen böyle günlerin, bizim gibi ülkeler için ancak bir hesaplaşma günü olması gerektiğine ina-

niyorum. Doğaldır ki, bu hesabın bir gün mutlaka sorulması gerektiğine, yapılanların kimsenin yanına kâr bırakılmaması gerektiğine inanıyorum.

DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜNE UZANAN GENİŞ BİR YELPAZE

Arkadaşlar, orta yerde insanlarımızın özellikle son 6 yılını karartan temel hak ve özgürlükleri ile ilgili bunca aykırılık varken, bunları "Bir dönemin gereği" olarak görmenin mantığı olamaz. Olamaz çünkü; hepimizin ve hatta dünyanın gözleri önünde; insanların ellerinden alınan yaşama hakkından, düşünce özgürlüğüne uzanan geniş bir yelpazede anlatılan temel hak ve özgürlüklerimiz var. Bunlar varken, hemen yanımda oturan işkencenin en acımasızını görmüş bir arkadaş varken, iç hukukumuzun bir belgesi olan BM İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ne de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine de yüzümüz kızarmadan bakamayız, utanç duymadan el uzatamayız. Bu hesap sorulmadan elimizi bile değdiremeyiz öğretinin bu temel belgelerine. Bu bir karamsarlık değil arkadaşlar, bu kötü yazgımızı yeneceğimize inancımızı her gün biraz daha diri tutan çağdaş anlamıyla insan hak ve özgürlüklerine ulaşmayı özendiren somut bir durum. Kavgamız uzun bir süreci gerektiriyor. Çünkü üzülerek görüyoruz ki; ülkemizde çağına katılmanın yolu insan haklarına verilen değerden, insan onurunun korunmasından, insan haklarının savunulmasından geçmiyor. Böylesi bir kavram günlük yaşamımıza girmiş değil, üstelik insan hakları kavramının büyük bir özenle günlük yaşamımıza girmesi önleniyor. Çağımıza damgasını vuran böyle bir öğretinin, öğrenimi bile yapılmıyor üniversitelerimizde. İnsan hakları kavramı düşün ve kültür yaşamımızı etkilemiyor. İletişim alanında önemsiz ayrıntılar olarak değerlendiriliyor. Öylesine önemsiz bir ayrıntı olarak değerlendiriliyor ki, ister inanın ister inanmayın, Cumhuriyet tarihimizde ilk kez bir bakan, iç güvenlikten sorumlu bir bakanı "işkenceye göz yummakla" suçluyor. Gazetelere üç sütundan daha büyük haber giremiyor. Haberi kullanan gazetelerde ise işkence sözcüklerinin özenle temizlendiği gözleniyor. Anadolu toprakları üzerinde Osmanlı'dan devraldığımız insan hakları anlayışının yansısını üzerimize çöken yüzyılların karanlığı

ile, her gün, her saat başka başka olaylarla sanki yeniden yaşıyoruz. Elimde bir kitap var; İbretnümâ. Osmanlı Sarayında mabeynci Fahri Beyin anılarından derlenmiş. Abdülaziz'in ölümü olayındaki gizi çözmek için yatırıldığı işkence çarklarındaki acılarını anlatıyor Fahri Bey. 1880 yıllarının insan hakları anlayışının 1980'li yıllarda da gündem de olduğunu düşünmek bile istemezsiniz değil mi? Ama gerçek öyle değil. 1880'de Fahri Beyin Osmanlının elinden çektiği acıların, 1980'li yıllarda sorgucu polislerin Mustafa Ali Can'a verdiği acılarından farklı olmadığını düşünmek bile istemezsiniz değil mi? Ayni acıların 100 yıllık bir zaman aralığında yeniden çekildiğini utanarak, üzülerek, içim çürüyerek söylüyorum.

HÜKÜMDARIN EMRİNE İTAAT ETMEYENİN CEZASI BUDUR

1880 belgelerinin 1980'lerde de geçerli olabileceğini düşünmek bile ayrı bir utanç kaynağı oluyor. Mabeynci Fahri Bey Osmanlı sorgucularının elinde işkencededir; okuyorum:

"... Huzur-i Şahanede İmam-ı merkumun beni arkam üzerine Tüfenkçiler yıkıp ve yine Tüfenkçilerden kırmızı elbiseli Ali Ağa başımı ve diğer Tüfenkçiler dahi ayaklarımı tutup ma'hud Kağıthane İmamı pantolon ve donumu çözüp husyeteynimi çıkarıp ve elindeki kıskacı husyeteynime bakarak 'vah vah acıyorum şunu söylesen de bu eziyetleri çekmesen olmaz mı?' deyip yüzüme bakarak 'Ne diyeceksin?' diyerek cevap talebinde olduğundan ben, sarayda bir hükümdar huzurunda adabin haricinde vahşilerin bile icraya tenezzül etmeyeceği şu hal-i esef-iştimalin te'sirinden haya ederek cevaben 'diyeceğimi dedim, bu da çilem imiş, çekmeye hazırım mukaddatı İlahiyye ne ise o olacak' dediğimde işkenceye memur edilmiş olan gaddar-ı bi-haya İmam-ı merkum yedinde ayrıca hazırlamış olduğu ince bir demir çubuk ile diz kapaklarıma birkaç defa darb ederek ve 'hükümdarın emrine itaat etmeyenin cezası budur' diyerek ma'hud kıskaç ile husyeteynimi bir suretle burmaya başladı ki acısından avazım asümana çıkıp ve hicabımdan dilimi dahi ısırmışımdır.

Birden bire gözlerim karardı, ne olduğunu bilemedim, bayıldım, kendimi kaybettim. Ve mel'un İmamın elindeki ma'hud kıskaç ile beraber vurmak için bir ince değnek gördüm ise de icra edilen ameliyatın acısı ile onu vurup vurmadığını hissetmedim. Biraz sonra aklım başıma geldi. Kendimi sırılsıklam buldum. Meğer ki, bu ameliyyat-i zalimane ve melunaneyi ayak ucumda seyr ve temaşa eden merhametli Padişah gülerek 'bayıldı, yüzüne biraz su serpiniz' diye ferman buyurmakla eser-i merhamet ve alicenablık göstermiş olduğu anlaşılmıştır."(*)

Mabeynci Fahri Bey'in sorgulanmasından tam 100 yı sonra Mustafa Ali Can'da sorgulandı. 100 yıllık süreyi görmezlikten gelebilirsek çekilen acıların aynı olduğunu utanarak görebiliriz diye düşünüyorum; sorgu ifadesini okuyorum:

"... Suçlamaları kabul etmiyordum. Kabul ettirmek için eşime de işkence yapmaya başladılar. Özellikle benim yanımda, eşime yapacaklarını söyledikleri iğrenç hareketleri anlatıyorlardı. Yapacakları işkencelere katlanmaktansa onurluca ölmek çok daha iyi idi. Eşimde fırsatını bulduğu anda emniyetin dördüncü katından kendini aşağı atmakta tereddüt göstermedi. Beni Ankara'ya götürmek için gelen Bekir Pullu bana sadece bayıltmak için işkence yapmaya başladı. Bu arada bazı işkence yöntemlerini de Çorum'daki işkencecilere öğretiyordu. Özellikle testis sıkma işlemini, üzerimde deneyerek diğerlerine öğretti.

İşkencecilerin nasıl aşağılık yaratıklar olduğunun anlaşılması için küçük bir örnek daha vereceğim. Günlerce, aç, susuz, uykusuz, iki duvara kelepçeli olarak bekletildikten sonra soğuk su işkencesine götürüldüm. Bu işkenceden daha sonra ters asıp elektrik vermek için götürülürken, boynuma bir kayış bağlıyorlardı. Bir işkenceci kayısı denetlerken, bir işkenceci de arkadaş bir sopa ile vurarak 'deh, çüş' gibi sesler çıkararak, güya beni hayvan yerine koyuyorlardı.

(*) İbretnümâ, Mabeynci Fahri Bey'in Hatıraları ve İlgili Bazı Belgeler. Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1968.

Önce Çorum ve Ankara'da daha sonra Mamak'tan alınıp götürüldüğüm Samsun ve Trabzon'da 120 gün sürekli olarak işkenceye uğrayanların çığlıklarını duydum. İmzamın, işkencecilere dahl sonra yapacakları işkenceler için cesaret vereceğini düşünmek, üzüntümü daha da arttırmaktadır."

İnsan haklarına aykırılıklar açısından soruna bakıldığında aradaki tek farkın, 100 yıllık bir zaman süresi olduğunu görüyoruz. Bu karşılaştırmayı, Türkiye'nin çağdaşlaşma mücadelesinde "zamanın" olumlu bir işlevi olmadığını anlatabilmek için yaptım. Bunlar bir karamsarlığın, bir kötümserliğin anlatımı değildi. Anadolu topraklarında yüzyıllardır çiğnenene gelen insan haklarının iki belgesini aktararak; bugün varılan noktanın ne denli geri, ne denli çağdışı olduğunu vurgulamak istedim. Bildiklerimiz, gördüklerimiz ve yaşadıklarımızla şunu söylemekte hiçbir sakınca olmadığına inanıyorum: Kim ne derse desin, kim nasıl yadsırsa yadsısın, yüz yıl öncesinin Osmanlı'nın işkencesi bugünün Türkiye'sinde de geçerlidir, aynı yöntemlerle geçerlidir. Türkiye'de yaygın bir işkence uygulaması vardır. Bir sorgulama biçimi olarak, bir ilke olarak, bir iç güvenlik politikası olarak vardır. Yadsımanın, görmezlikten gelmenin hiç bir yararı yoktur. Osmanlının işkence yöntemlerini açığa çıkaran insan hakları savunucuları, bugün yaşananları da gün ışığına çıkaracaktır.

BU BEDEL AĞIR ÖDENMİŞTİR

Arkadaşlar, demokrasiyi bedelini ödeyerek anlamak kadar somut bir siyasal deney olduğunu sanmıyorum. Türkiye'de bu deneyin büyük bedeller ödenerek yaşandığını, yaşanmakta olduğunu ve yaşanacağını söylemeye bilmem gerek var mı?

18 yaşını doldurmadan darağacına gönderilen, Adli Tıp'a tartışmalı olan yaş durumu sorulmadan ipe çekilen bir Erdal Eren varsa; bu bedel ağır ödenmiştir.

Mamak Askeri Cezaevinde İlhan Erdost'un dövülerek öldürülmesine

göz yuman Astsubay Şükrü Bağ'ın yargılanması 6 yıldır sürüyorsa; İlhan'ın öldürülmesinin asıl suçluları, ölüm emrini verenler ortaya çıkarılmıyorsa, bu bedel ağır ödenmiştir.

Birinci cumhuriyetten bir yıl önce doğan emekli bir iktisat profesörü 1982'de üçüncü cumhuriytin sözde esenliği için emniyette falakaya yıkılabiliyorsa; profesör Sadun Aren'in tabanlarına Ankara'da 12 değnek vurulabiliyorsa; bu bedel ağır ödenmiştir.

Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Genel Başkanı Abdullah Baştürk Otağ-ı Hümayün'de altı gün altı gece işkence görüyorsa; bu konudaki dilekçeleri dava dosyasından askeri savcı Süleyman Takkeci tarafından alınıp yok edilebiliyorsa; bu bedel ağır ödenmiştir.

Yüksek yargı organlarınca, işkence edilerek öldürülen Zeynel Abidin Ceylan'ın ailesine İçişleri Bakanlığı'nca ödenmesi kararlaştırılan 2 milyon liralık maddi ve manevi tazminat, idarece, "Fahiş" bulunuyorsa; bu bedel ağır ödenmiştir.

Resmi belgelere göre, öldükten bir gün sonra ifade veren Cumali Ay varsa; bu bedel ödenmiştir. Sorgusundan sonra Antalya Devlet Hastanesine götürülen bir sanığın ağzını açtığında kopan dili yere düşüyorsa; bu bedel ödenmiştir. Emrindeki doktorlara, siyasi polisten getirilen Bahçet Dinlerer'in raporuna "Adli vak'a" yazılmaması emrini veren, tedavisinin acil serveste yapılmasında israr eden profesör doktor Celal Sungur ve benzerleri varsa; bu bedel ağır ödenmiştir. Sorgu odalarında ayağının altına çivi çakılan Abuzer Eren, ellerinden duvara çakılan Mehmet Çakır ve kafasına beton çivisi sokulan Nurettin Yedigöl adlı vurttaşlarımız varsa; bu bedel ağır ödenmiştir.

Küçücük çocukları ile hücresinde askıda iken çarmıha gerilmiş durumda, bayramlaştırılan Mehmet Çeralan varsa; bu bedel ödenmiştir. Metris'te kundaklı çocukları ile birlikte coplanan, Gayrettepe'de çocukları ile birlikte sorgulanan insanlar varsa, bu bedel ağır ödenmiştir.

Vahap Serin adlı bir sendikacı için düzenlenen iddianamede "yabancı sermayenin Türkiye'ye girişine karşı olması" suç sayılabiliyorsa;

"sendika adına çıkardıkları gazeteyi parasız dağıtması" işkence görmesine yargılanmasına neden olabiliyorsa; bedel ağır ödenmiştir.

Sorgulandıktan iki yıl sonra, işkence izlerini koruyan 52 sanıktan 50'si hakkında verilen doktor raporunu görmezlikten gelen yargıçlar varsa; haklarında ölüm cezası verilen insanların dava dosyalarına görmezlikten gelinecek işkence raporları da konulabiliyorsa; bu bedel ağır ödenmiştir.

300'ü aşkın işkence olayı hakkında "polis ve askerlerin bu eylemleri sırasında devletten yana tavır aldıklarına inandığı için" kovuşturma yapmayan askeri yargıç Binbaşı Halit Cengiz 32 ayrı olayda milyonlarca lira rüşvet alabiliyorsa, bu bedel ağır ödenmiştir. Fatsa'nın Çullu Tepesinde Ayhan Yıldız adlı bir yurttaşımızı kurşuna dizen polisler hakkında kovuşturmaya yer olmadığına karar veren bu yargıç, yaptıklarını bir övünç nedeni sayarak devletin en yüce katlarına, Kenan Evren'e anlatabiliyorsa, ve bu nedenle hakkında bir soruşturma açılmıyorsa, bedel ağır ödenmiştir. Amasya Suluova gözetim evinde sorguladığı Yeraltı Maden İş üyesi işçi sanıkları "buz dolabına" koymakla ün yapan Yüzbaşı Atasoy Fitos "işkence yapmamak vaadi ile" 25 milyon lira rüşvet alabiliyorsa, bedel ağır ödenmiştir.

Ç, S ve Ç harflerini yazarken kullandığı stille komünizm propagandası yaptığı için ağır hapis cezasına çarptırılan ilkokul mezunu sanık İsmail Yalçın varsa; hümanizmi Marksizmin ve komünizmin bir "hilesi" sayan yargıçlar varsa; işkencede öldürülen oğlunun katillerinin yargılandığı davaya müdahil olarak katılan bir baba duruşmada tutuklanabiliyorsa; MHP Genel Başkanı, MHP ve Ülkücü Kuruluşlar Davasının 1 Numaralı sanığı Alpaslan Türkeş'i kaçırma girişimine katılanlar için başlatılan soruşturma, kovuşturmaya yer olmadığı kararı ile bitiyorsa; aynı eylem biçimi nedeniyle yargılanan sol görüşlü sanıkları ceza yasasının Devlete Karşı İşlenen Cürümler faslına sokan, sağ görüşlülerin aynı eylemlerinin ise devlete karşı bir amacı olmadığına ilişkin yüksek yargı yorumları, karar olarak açıklanabiliyorsa; bu bedel ağır ödenmiştir.

Arkadaşlar; demokrasi için, bağımsızlık için, temel hak ve

özgürlükler için ödenen bedellerin ağırlığını sistematik bir yöntemle anlatabilmek çok güç. Yaşanılan acıları insanlık dışı, hukuk dışı olayları, çağa ve geleceğe utanç bırakan olayları özgün bir seçime uğratmadan yorum katmadan olduğu gibi aktarıyorum.

ÖDENMEKTE OLAN BEDELLER DE VAR

Neler olduğunu, neler yapıldığını ayrıntıları ile anlatabilmenin tek yolu bu bence. Neler oldu? Neler olmadı ki; genç bir insan olarak yaşadığımız son 20 yılda generaller üçüncü kez iktidarı ele geçirdiler. "Siyaseti mel'anetle" eş tutan bir anlayış, kendileri gibi düşünmeyenleri "vatan hainliği" ile suçladı. Sivil siyasetin hareketliliğini içine sindiremeyenler; partileşme sürecini "bir ay süreyle ahırda kalan bir atın, zincirinden boşanmasına" benzettiler. TİP, TSİP, TİKP ve VP gibi yasal siyasi partilerin liderleri, yöneticileri, üyeleri yargıç karşısına çıkarıldılar. Ülke yönetimini, çoğulcu bir siyasal yapıdan oluşacak iktidarlara bırakmamak amaçlarını, yönetime gelişlerinin ilk günlerinde ettikleri yeminde açık açık dile getirmekte sakınca görmediler. "İktidarın kurulacak meclise devredilmesi ülküsüne bağlı kalacağıma" diye başlayan tümcenin üzerini karalamaktan çekinmediler. Kendilerini çeşitli yetkilerle donatarak, varlıklarını demokrasiye ters düşürmek için Anayasa ile yasalarla oynadılar. Çerçevesi böyle bir anlayışla belirlenmiş, senaryosu çok önceden yazılmış bir düzenleme ile yönetime çöreklenenlerin anlayışı ile ödenen bedeller ağır oldu. Ödenmekte olan bedeller ağır olacak.

Örnekleri birbiri ardına sıraladıkça ödenen bedelin ağırlığı kendiliğinden ortaya çıkıyor. Gerçekten büyük bir bedel bu. Boyutları insanlık tarihinin, uygarlık kavgasının bugününe denk düşmeyen bir bedel bu. Ödenmiş, ödenmekte olan bir bedel bu.

Sorguda "başına asit ve çamaşır suyu dökülerek" ifadesi alınan sanık Yavuz Koçoğlu Anayasa mahkemesi önünde bunu söylüyor ve devletin en yüksek yargıçları duymazlıktan gelebiliyorlarsa, bu bedel ödenmiştir.

Milletvekillerine, 33 yıllık bürokratlara, 60 yaşında bilim adamlarına, 25 yıllık öğretmenlere, 14 yaşındaki çocuklara ve genç kadınlara hiçbir ayırım yapmadan işkence yapılabiliyorsa; bu bedel ödenmiştir.

Ulusal Kurtuluş Savaşı'na katılan 84 yaşındaki Abidin Başal DEV-GENÇ'li olmaktan suçlanabiliyorsa; genç subay Çetin Anık kestiği bileklerinden fışkıran kanla hücresinin duvarına "ifadem gerçek değil" diye son sözlerini yazıyorsa; Başkent Ankara'daki sorgusunda "kulağına sigara külü doldurulan, başına iki ayrı çandanlıktan kaynar su damlatılan" Hami Karslı yargılanıp aklanabiliyorsa; siyasi polis "Milli İstihbarat Teşkilatı tarafından sorgusu yapılmakta olduğu bir sırada kolu kırılan Seza Çengeloğlu hakkında" diye başlayan tutanakları rahatlıkla imzalıyorsa; bu bedel ödenmiştir.

Askeri cezaevlerinde, gözetim evlerinde, emniyet müdürlüklerinde düzenlenen belgelerin üstüne "Siyasi tutuklu" yazılırken, "Türkiye'de siyasi tutuklu yoktur, hepsi adi suçludur" diyebilen resmi ağızlar varsa; bu bedel ödenmiştir.

Bir genç kadını sanık olarak dinleyen askeri savcı "sana işkence yapıldığını biliyorum, elektrik verildiğini biliyorum, ama ırzına namusuna dokunuldu mu?" diye bir soru yöneltebiliyorsa; özenle büyütüp yetiştirdiği kızına yapılan işkencelerin durdurulması için hazırladığı dilekçesinde, bir baba "kızımın en mahrem yerlerini işkence alanı olarak seçenler ne yazık ki, devletin güvenlik görevlileridir" diyorsa; yargıç karşısındaki bir sanık "beni sırtüstü yatırıp, göğüslerimi ayakları ile ezdiğini hatırlıyorum" diye ifade veriyorsa; bir başka sanık "Makatımdan hava verildi, bu nedenle gönderildiğim Haydarpaşa ve Gümüşsuyu Askeri Hastanelerinden rapor aldım" diyorsa; Cezaevlerinde güvenlik komutanları ve polislerin önünde çırılçıplak soyularak aranan Edibe Doğan, Nazlı Yirik, Ayşe Hülya Özzümrüt, Ayfer Can, Birsen Çalıkıran ve Kezban Kaya'nın cinsiyetleri bir baskı ve işkence aracı olarak kullanılıyorsa; bu bedel ödenmiştir.

16 kişinin gündüz, 17 kişinin gece nöbetleşe uyuyabildikleri cezaevi hücrelerinde yıllar geçirilebiliyorsa; 3 yılda iki kez banyo yaptırılan,

tedavileri bilinçli olarak geciktirilen, mektuplaştırılmayan, görüştürülmeyen, havalandırılmaya çıkarılmayan, beslenme olanağı verilmeyen bu yerlere ceza ve infaz kurumları deniliyorsa, bu bedel ödenmiştir.

Cezaevlerinde tutsak olan, yargılanmaları süren, Oğuz Ata Çınar'ı, Mustafa Dalkıran'ı, İbrahim Bingöl'ü, Kadir Güzelçay'ı, İbrahim Erdoğan'ı, Sabri Temel'i Refah Maden'i, Faruk Ereren'i, M. Kamil Uzuner'i, Murat Karabulut'u "ilaç tekellerinin kobayı olarak" kullanmak isteyen bir bilim adamı, Prof. Ayhan Songar hiç bir soruşturmaya uğramadan elini kolunu sallaya sallaya dolaşabiliyorsa; bu bedel ödenmiştir.

"Havayı, güneşi ne yapacaklar?" diye soran bir Cumhuriyet Savcısı varsa; yargı kararı yerine geçen Cezaevi Disiplin Yönetmelikleri ile özgürlükler kısıtlıyor, infazlar yakılabiliyorsa; Adana, Mersin, Gaziantep, Hatay, Kırşehir, Akşehir ve Kastamonu cezaevlerinde 18 verem, 12'si ülser olmak üzere 70 kişinin sağlığından endişe ediliyorsa, bu bedel ödenmiştir.

Hücresinde "kuyunun dibinde bir taş gibi" tek başına geçirilen yıllarda, uzağa bakma olanağı olmadığı için gözleri miyop olanlar varsa; gözaltında kımıldamadan 28 gün oturtulan insanların, ayağa kalktıklarında paçalarına doğru ılık ılık kan damlıyorsa; Mamak'ın kuru, Metris'in nemli soğuğunda, kış ortasında, çırılçıplak sabaha dek arazide bekletilen, cezalandırılan, kara gömülerek sorgulanan insanlar varsa; bu bedel ödenmiştir.

"Ayakları esas duruşta, elleri başparmaklar bitişik ve dizler üzerinde, gözleri karşı duvarda oturarak, yargılama süresince kıpırdamadan, kaşınmadan, burun çekmeden ve dinleyici ve avukatlara bakmadan, hatta bitini öldürmeden" yargılanan insanlar varsa; bu bedel ödenmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi kürsüsünde konuşan bir milletvekili sözlerini "gelecek bütçe yılında işkencesiz bir Türkiye dilerim" diye noktalıyorsa; bedel ödenmeye devam ediyor arkadaşlar.

Mardin İlinin İdil ilçesinde Abdurrahman Motor adlı aranan bir yurttaşımızın 21 kişilik ailesi karakol bahçesinde kar kış demeden gün-

lerce bekletiliyorsa; ayakları bağlı iken kaçarken vurulduğu söylenen Sıddık Bilgin'i kurşuna dizen Yüzbaşı Ali Şahin, ellerini kollarını sallaya sallaya aramızda dolaşıyorsa; bedel ödenmeye devam ediyor, arkadaşlar.

Kocası aranan Necla Yüce, Tunceli'nin Pülümür ilçesi sağlık ocağında "son günlerde cinsel ilişkide bulunup bulunmadığını saptamak için", jandarma marifetiyle muayeneye sevkediliyorsa, 1985 yılının sonunda, Giresun Emniyet Müdürlüğü'nde, Şebinkarahisar SHP ilçe başkanı Polat Sabuncu'ya "Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ı evinde konuk edip etmediği" soruluyorsa; gazeteci Mehmet Yeles'e yazdığı haberi "bir bardak su ile beş yudumda yemesi" buyruluyorsa; bedel ödenmeye devam ediyor, arkadaşlar.

"Ölüm cezasının kaldırılması için" Cumhurbaşkanı Kenan Evren'e, Başbakan Turgut Özal'a, TBMM Başkanı Necmettin Karaduman'a mektup yazan, ülkemizin gözbebeği doktorları Prof. Dr. Nusret Fişek, Prof. Dr. Atalay Yörükoğlu, Doç. Dr. Nevzat Eren, Doç. Dr. Ragıp Çam, Diş Doktoru Hüsnü Çuhadar'ın meslek örgütleri olan Türk Tabibler Birliği'nin siyasetle uğraştığı gerekçesiyle yargıç karşısına çıkarılıyorsa; insan haklarına aykırılıklar konusundaki sorulara "böyle sorular sorarsanız bir daha hiç yüzyüze gelemeyiz" tehditleri savuran bir Başbakan varsa; işkence savlarını "beynelmilel taarruz taktiği" olarak değerlendiren bir İçişleri Bakanı varsa; bedel ödenmeye devam ediyor, arkadaşlar.

39 ton kitap yakılıyor, 118 bin kitap imha ediliyor, 113 bin kitap depolara hapsediliyorsa; TRT yayınlarında kullanılması yasaklanan Türkçe sözcükler için listeler düzenleniyorsa; özgürlüklerinden yoksun gazeteci yazar ve yayıncılar konusunda bir dünya rekoruna doğru gidiliyorsa; bedel ödenmeye devam ediyor, arkadaşlar.

Adları sanları belli olanlarca insanın öldürülmeleri, kaybolmaları ardından "Bu insanlar demokrasiye geçilmeden önce mi, geçildikten sora mı öldürüldüler ya da kayboldular?" diye sorulabiliyorsa; bunca insanın ortadan kaldırılışlarına ilişkin sorular yanıtsız bırakılıyorsa; bedel ödenmeye devam ediyor demektir.

"DÖKÜLEN KAN" SÖMÜRÜSÜNÜN İKTİDAR YOLU OLDUĞU BİLİNİYOR ARTIK...

Sevgili arkadaşlar, insan haklarına aykırılıklar; kanıtlarıyla, tanıklarıyla çok uzun bir süreden beri konuşuluyor, yazılıyor. Ama değişen pek az şey var. Bunca belge ve bilgiye karşın, bunca ölü ve yarı sakat insana karşın yaprak kımıldamıyor ülkemizde. Kılları kıpırdamıyor insanlarımızın. İşte bunun için, bu çemberi yırtmak için, bu yazgıyı değiştirmek için, insan hakları bilincine ulaşıncaya dek, sorunu, gündemimizden çıkarmamak gerektiğine inanıyorum. Olayları "gidişine bırakma", olanları "yadsıma" yöntemine kanmadan, Osmanlıdan kaynaklanan, zamanı "hakem tayin etme" kurnazlığına inanmadan; her ortamda konuşmamız, insan haklarını savunurken "olanların rafa kaldırılmasına" rıza göstermememiz gerekiyor. Türkiye'de insanlar, artık açıkça "ifade edemeseler de" kimlerin ne amaçla işkence yaptıklarını çok iyi biliyorlar. Oyun erken ortaya çıkarıldı, maskeleri erken düşürüldü çünkü. "Sağa da sola da karşıyız" yaklaşımının karanlık bir oyun olduğunu "dökülen kan" sömürüsünün iktidar yolu olduğunu bilmeyen yok artık. Sağa da sola da karşı olmanın ne anlama geldiğini, bugün Türkiye'nin siyasal manzarasına bakıp anlamamak için ya ard niyetli ya da işbirlikçi olmak gerekiyor. Herşey herkesin gözü önünde, gözünün içine baka baka gerçekleştiriliyor. Türkiye'de yaşayan insanlar, Türkiye için düşünen insanlar artık, insan haklarına aykırılıkların bir politika gereği yapıldığını çok iyi biliyorlar. Halkımızın içinde bulunduğu sessizliğe inanmamak, sosyalistliklarından umutsuzluğa kapılmamak gerekiyor. Bugün mutlaka kimsenin yaptığını yanına kâr bırakmayacak" politikalar izlenmeye başlanacak. İnsan hakları ile ilgili tortuların tümü temizlenecek, sorulmadık hesap, açılmadık dosya, açıklanmadık belge kalmayacak.

Demokrasimizi; beceriksiz bir anayasa hocasının elleri ile değil; iktidar hırsına kapılmış birkaç insanın apoletleri üzerinde değil; çağdaş kurum ve kuralları üzerinde kurup işleteceğiz. İnsan haklarına aykırılıkların, işkencenin, baskının bu topraklar üzerinde bir daha konuşulma-

masını sağlayıncaya dek sürecek kavgamız. Devraldığımız bu mirası bizden sonrakilere bırakmamayı, onlara insan haksız bir demokrasinin aldatmaca olduğunu anlatmayı görev bilmeliyiz. Bunu gerçekleştirecek güce ve geleneğe sahip olduğumuzu bilmeliyiz.

Saygılar sunuyorum.

13 Aralık 1986
İnsan Hakları Derneği, Ankara

NİÇİN, NEREDE, NE ZAMAN...

Arkadaşlar, bu salonlardan taşıp, meydanları dolduracağımız günlerin özlemi ile hepinizi selamlıyorum.

Hukuksuz, özgürlüksüz, katılımsız, bölüşümsüz ve insan haksız bir düzeni kabul etmediğimizi, etmeyeceğimizi açık açık anlatabileceğimiz günlerin özlemi ile hepinizi sevgi ile selamlıyorum.

Demokratik, özgür ve tam bağımsız bir Türkiye özlemi ile hepinizi saygı ile selamlıyorum.

Konuşmama şöyle de başlayabilirdim; referandum sözcüğünün siyasal ortamda yeniden kullanılmaya başlandığı bugünlerde, bir önceki referandumu anımsamanız ve unutmamanız için, şöyle başlayabilirdim:

"Trabzon'a gelmiştim, geçerken Antalya'ya uğradım. Konuşmayacaktım, ısrar ettiler, konuşuyorum. Size hemşerilerim diyorum; çünkü 1947'de 43. Süvari Kolordusunun Kurmay Başkanı iken burada iki yıl kalmıştım" Türkiye'nin gündeminde referandum olduğuna göre konuşmama böyle başlamam için bir neden yok. Referandumun bir tarafından nasıl olsa kulaklarımızın alışık olduğu bu sözleri duyacağız. Mavi-beyaz, kefil-sefil, deldirmem-delerim, tapulu mal-tapusuz mal tartışmalarına; 12 Eylül öncesi-12 Eylül sonrası karşılaştırmalarına, korkutmalarına şimdiden hazırlıklı olmanız için küçük bir uyarıyla sözlerime başlamak istedim.

Arkadaşlar; geleceğe müdahale pratiğimizin bu kürsülerden, bu tartışmalardan filizlenebileceğine inanarak; bizleri demokratik, sivil bir toplum olmanın ve örgütlü bir halk olmanın bir anlık tadına vardıran; çok sınırlı bir sürede olsa da kendimizi ifade edebilmeye olanak veren partiniz il örgütü yöneticilerine teşekkür ediyorum. "Türkiye'de insan hak-

ları, Anayasa ve demokrasi" konusunu konuşacağımız, değerli bilim adamı, siyaset adamı ve hukuk adamı tartışmacılara bakınca, kendi alanımın ne kadar sınırlı olduğunu kolayca anlıyorum.

Sayın Prof. Muammer Aksoy, Sayın Deniz Baykal, Sayın Doç. Nurkut İnan, Sayın Atila Sav 1982 Anayasası ile kurulmak istenen düzenin, 1982 Anayasası ile amaçlanan toplumsal, siyasal ve ekonomik yapının aykırılığını, çağdışılığını, hukuk dışılığını alanlarındaki yetkinlikleri ve bu dönemde ödedikleri bedellerin deneyi doğrultusunda anlatacaklar. Anayasa'ya "Evet" diyenleri üzecekler, onlara pişmanlık yaşatacaklar. Anayasa'nın getirdiklerine, götürdüklerine seyirci kalan, tarafsızmış gibi taraf olan, önce susup sonra konuşanları utandıracaklar. 12 Eylül rejimine karşı çıkıyormuş gibi görünüp, toplumsal ve siyasal yapıya ustalıkla entegre olmaya çalışanları "12 Eylül'e hayır, Özal'a evet" diyenleri hakettikleri biçimde üzecekler. Bu bağlamda, benim, çok sınırlı bir alanda konuşma olanağım kalıyor. Bildiğim ve inandığım şu: Anayasaları değerlendirirken, sadece, yasa metnine bakmanın yeterli olmadığını söylemek istiyorum. Bir öncekini ortadan kaldıranların, yenisini hazırlayanların ve uygulayanların dünya görüşüne bakmadan bu değerlendirmenin yapılamayacağına inanıyorum. Çünkü; bildiğim, okuduğum kadar örneğin; İngiliz Anayasa kurumlarını benimseyen Güney Afrika'da aynı Anayasa uygulaması faşizme yol açmıştır. Örneğin; Amerikan Başkanlık sistemini benimseyen Filipinler'de, Güney Kore ve Latin Amerika'nın bazı ülkelerinde, başkanlık sistemi, askeri diktatörlüklerin, devlet başkanlığı diktatörlüklerinin aracı olmuştur. 1982 Anayasası'na bu gözle bakmanın, bir öncekini yıkıcıların, hazırlayıcıların ve uygulayıcıların dünya görüşü ile bakmanın, daha doğru olacağına inanıyorum. 1982 Anayasası'nın eleştirisini ehil ellere bırakıyor ve eleştirilerin sürekli olmasını diliyorum.

Demokrasi konusunda söyleyeceklerim de çok kısa olmalı diye düşünüyorum. Neresinden bakarsanız bakın, kırık dökük bir Anayasal düzenden demokratik bir rejim üretilemiyor. Bunu hergün yaşayarak yeniden görüyor ve anlıyoruz. Türkiye'de çoğulcu demokrasinin, katılımcı demokrasinin 1982 Anayasası ile gündemden kaldırıldığını bilmek

gerek. 1982 Anayasası tümü ile değiştirilinceye kadar da, demokratik bir düzenden sözedilemeyeceğini, artık anlamak gerek.

Arkadaşlar; tartışmamızın insan hakları başlığına gelince, izninizle, biraz daha ayrıntılı, biraz daha açık seçik konuşmak istiyorum. Sizi düşündürmek ve üzmek istiyorum. Çünkü, bugüne kadar gerekenleri yapmadığınıza, yapamadığınıza inanıyorum. Sorumluların yüreklerine korku salınsın istiyorum. Çünkü, bugüne kadar onları özendirmekten başkaca birşey yapılmadığına inanıyorum. İnsan haklarına aykırılıkları iç güvenlik politikası yapanların, bir gün tıpkı Arjantin'de Yunanistan'da olduğu gibi, hesap vermek zorunda kalacaklarını bilmelerini istiyorum. Çünkü, böylesi bir hesaplaşmanın Türkiye'de yapılamayacağına inananların gün geçtikçe çoğaldıklarını görüyorum. Partinizin lideri, sayın Erdal İnönü'nün bu konuda verdiği sözü, "işkencecilerden hesap soracağız" sözünü anımsatmak istiyorum, bunun izleyicisi olmanızı diliyorum.

BİZİMDE, "BU İNSANLARA NE OLDU?" DEMEK HAKKIMIZ VAR

Başbakan Özal'ın deyişi ile "Avrupa Ekonomik Topluluğuna girmek için başvuran demokratik bir ülkede" onu rahatsız eden "bir türban konusu" varsa, bizi çağdaş dünya önünde daha somut ve akılcı gerekçelerle rahatsız eden, utandıran temel insan hakları konularımız var. Acıları gün geçtikçe koyulaşan, genç yaşamları ellerinden alınmış yüzlerce insanın durumlarından rahatsız oluyoruz. Kaybolmuş, kuşkulu biçimde öldürülmüş yüzlerce yurttaşımızın durumlarından rahatsız oluyoruz. Emniyet ve cezaevi koşullarına dayanamadıkları için, devlet güvencesindeyken, kendi elleri ile yaşamlarına son veren vatandaşlarımızın varlığından rahatsız oluyoruz. Kaçarken vuruldu senaryolarına kurban edilen insanların durumlarından rahatsız oluyoruz. Bizim de yüzlerce binlerce insana ne olduğunu sorma hakkımız olduğuna inanıyorum. Biraz sonra isimlerini sayacağım insanların niçin, nasıl, nerede, ne zaman ve hangi amaçla öldürüldüklerini sorma hakkımız olduğuna inanıyorum.

Ahmet Hilmi Feyzioğlu, Ali İnan, Ahmet Karlangaç, Aziz Ağaç, Ahmet Demir Ataman İnce, Abdurrahman Aksoy, Aydın Demirkol, Akın Tanış, Ali Karıbal, Ali Çakmaklı, Abdullah Paksoylu, Ahmet Sakin, Ali Erek, Ahmet Erdoğdu, Ali Adil Yılmaz, Abdülkadir Kaya, Ahmet Atlan, Adnan Zincirkıran, Ali Küçük, Ahmet Çetin, Ali Çiçek, Ali Çakmak, Akif Yılmaz, Ali Özbey, Ali Kılıç, Abdullah Gülbudak, Ayhan Alan, Ali Merkit, Abdullah Meral, Adil Can, Ali Uygur, Ahmet Uzun, Aziz Özbay, Abdurrahman Çeçen, Ahmet Ziya Erdönmez, Ahmet Yıldırım, Abdullah Gözalan, Aziz Büyükertaç, Ali Taşyurdu, Arif Coşkun, Ali Altıok, Atalay Bahadırlı, Alaaddin Mürteza, Asım Keser, Alaaddin Bölükbaşı, Ayhan Eskici, Ahmet Gürler, Ayşe Makar, Ali Güven, Ahmet Büyükorhan, Adnan Tüysüz, Ali Çetiner, Ali Ovayolu (Ovalıoğlu), Abdurrahman Aktimur, Ayhan Yıldız,

Bekir Bal, Behçet Dinlerer, Bedri Sınak, Bahadır Dumanlı, Bedri Bilge, Bedii Tan, Bahar Yıldız, Bozan Çimen, Bayram Kocabaş, Bekir Traşlı, Battal Evren, Behzat Baykal, Bedrettin Karak, Benli Coşkun.

Cengiz Aksakal, Cafer Dağdoğan, Cemal Kıpırdamaz, Cumali Ay, Cemil Kırbayır, Cemal Kılıç, Cemal Arat, Cevher Yaşar, Cuma Özaslan, Cennet Değirmenci, Cavit Özer, Cemal Işık, Cennet Kocaman, Cuma Cihan, Cebrail Dinç, Cemal Özdemir, Cemalettin Yalçın, Coşkun Altun, Cemal Zengin.

Dursun Özkuzu, Dede Oğuzhan, Davut Elibolu.

Ekrem Ekşi, Ercan Koca, Ensar Karahan, Eşraf Anyık, Erol Türkmen, Enver Şahan, Ekrem İneler, Ekber Yürek, Eyüp Akkurt, Emin Alkan, Ergin Şen, Eşref Milli, Elif Upçin.

Fatih Öktülmüş, Fehmi Özaslan, Ferhat Kutay, Fidan Yıldırım, Feyzullah Bingöl, Fuat Gürbüz, Feridun Yılmaz, Feyzi Güzel.

Gürkan Mungan, Günay Dalçık, Gürsel Küçükyılmaz, Güldem Erdem, Gülşah Teke, Güner Akkuş.

Hüseyin Karakaş, Hasan Asker Özmen, Hulusi Dalak, Hasan Gazioğlu, Hasan Hüseyin Damar, Hasan Mermeroluk. Hasan Alemlioğlu,

Hasan Kılıç, Haydar Sönmez, Hayri Durmuş, Hüseyin Çolak, Hüseyin Aydın, Hakkı Hocaoğlu, Hasan Telci, Haydar Yağmur, Hasan Akbaba, Halil Çırak, Hasan Hakkı Erdoğan, Hasan Çelik, Haydar Öztürk, Hüseyin Yüce, Halil Atalay, Halil Çelik, Halis Bilge, Hasan Sabitoğlu, Hamza Titan, Hasan Akan, Hamdi Filizcan, Hasan Mesken, Hayrettin Eren, Hüseyin Engirek, Haydar Başbağ, Hasan Dönmez, Hasan Kelçe, Hasan Sertkaya, Hasan Hüseyin Erbil, Hüseyin Erol, Halil Gündoğan, Halil Uluğ.

İrfan Çelik, İlhan Erdost, İbrahim Eski, İsmet Ömürcan, İsmet Kara (Karakın), İbrahim Çakabay, İsmail Kıran, İbrahim Ulağ, İsmet Taş, İbrahim Halil Baturalp, İhsan Karaer, İbrahim Polat, İhsan Çetintaş, İsmail Esen, Jones Rumpf, İlyas Güleç, İsmail Çelik.

Kemal Pir, Kemal Demet, Kadir Bayraktar, Kemal Özdemir, Kemal Gezgin, Kenan Gürsoy, Kenan Özcan, Kazım Çakır.

Metin Aksoy, Mustafa Şahin, Mehmet Ali Kılıç, Mehmet Ali Karasoy, Mazlum Doğan, Mehmet Emin Kutlu, Mustafa Hayrullahoğlu, Mazlum Güder, Mehmet Selim Yücel, Metin Sarpbulut, Mehmet Mutlu Çetin, Mehmet Reşat Semizoğlu, Maksut Tepeli, Mustafa Tepeli, Mustafa Çakaş, Mehmet Kazgan, Mustafa Tunç, Mustafa Yalçın, Nurettin Yedigöl, Niyazi Gündoğdu, Necmettin Büyükkaya, Necmi Öner, Mehmet Salih Besen, Mahmut Zengin, Medet Özbadem, Mehmet Ali Eraslan, Mehmet Akpınar, Mehmet Gümüş, Munzur Geçgel, Mustafa Kemal Özdemir, Necip Kutlu, Mehmet Kardöş, Mehmet Ceren, Nihat Kurban, Necdet Yanargül, Mustafa Işık, Mehmet Cizreli, Mehmet Dağ, Mehmet Yıldız, Mustafa Çevik, Mehmet Sani, Mahmut Kaya, Mehmet Ali Erbay, Mehmet Bağdaş, Mustafa Karasu, Mehmet Direrci, Muammer Özdemir.

Osman Taştekin, Osman Karaduman, Önder Demirok, Orhan Keskin, Öner Toktaş, Ömer Çorak, Orhan Erdağlı, Özgüç Tuncay, Orhan Gezici, Osman Yoldaşcan, Ömer Aydoğmuş, Ömer Aktaş, Ömer Çavuşoğlu, Özalp Öner Rafet Demir, Ramazan Göncü, Remzi Aytürk, Ramazan Yayan, Recep Sarıaslan, Raci Yılmaz, Recep Tuna, Ramazan Oğuz, Rüstem Gürsoy.

Süleyman Ölmez (Özmen), Şadan Gazeteci, Şükrü Gedik, Satılmış Şahin Dokuyucu, Şerif Yazar, Şehmuz Akdoğan, Süleyman Cihan, Şehmuz Begeç, Selçuk Küçükçiftçi, Sıddık Bilgin, Selahattin Kunduz, Sadi Ekiz, Süphi Çevirici, Şehittin Tiriç, Salim Topal, Sabri Çuhadar, Şerafettin Tiriç, Şazuman Kansu, Şehmuz Durgun, Şahismail Şut, Süleyman Aydemir, Selma Ayber, M. Şefik Karaağaç, Sinan Karaçam, Sevim Akbaş, Süleyman Aslan, Sabri Kandemir, Şadiye Yavuz, Selim Mertin, Süleyman Şeker, Şehmuz Babuş, Sevgi Kılıç, Sedat Özkaracadağ.

Turhan Sağlam, Taner Uzun, Talip Yılmaz, Teoman Samanlı, Turgay Erbay, Teyfik Karataş, Tamer Arda, Tekin Çakmak, Tahsin Elvan, Tahir Şahin.

Vedat Aldoğan, Vakkas Devamlı, Veysel Yıldız, Veysi Şimşek, Vasıf Özaltın.

Ünsal Beydoğan.

Yaşar Okçuoğlu, Yılmaz Peköz, Yılmaz Demir, Yıldırım Özkan, Yusuf Bağ, Yücel Haz, Yüksel Topdoğan, Yaşar Durmaz, Yakup Göktaş.

Zeynel Abidin Ceylan, Zafer Müştebaoğlu, Zeki Yumurtacı, Zeki Mermer, Zekeriya Ülkücü, Zülfükar Bayram, Zeki Subaşı, Zuhal Öner, Zekeriya Erdoğan. (1)

Beni dinlediğiniz için teşekkür ediyorum. Bu acıların bir daha yaşanmamasını ve unutulmamasını diliyorum.

25 Nisan 1987, Antalya

---

(1) Bu konuşmadan sonra yeni ölüler eklendi utanç belgesine; Feridun Çelik, Hasan Acar, Seyfettin Sak, Kenan Çiftçi, İbiş Uras, Mehmet Kalkan ve Mehmet Temel Oktay da baskıcıların ve sorgucuların elinde can verdiler.

DURUŞMA SALONLARINDAN

SORGU...

Sayın Yargıç,

Askeri Savcının Anayasa'nın 74. maddesini gözardı ederek hazırladığı iddianame ile karşınızda sanık olarak bulunuyorum.

Hukuki bir metin olmaktan çok uzak olan bu iddianame ile yargılanmamızın ülkemizde henüz atlatılamayan ağır bunalım döneminin bir kanıtı olduğuna inanıyorum.

Bu çerçevede, bu davanın insan haklarını, düşünce özgürlüğünü ve giderek demokratik rejimi çok yakından ilgilendiren bir dava olarak kabul edilmesi gerektiğini de ayrıca belirtmek durumundayım.

Askeri ve sivil yönetim makamlarında günlerce tartışıldıktan sonra, soruşturmanın başlatılmasına emir veren sıkıyönetim komutanının bile, "Dilekçe" dediği metin, yargılanmamızdan umulan amaç doğrultusunda "Bildiri" şekline dönüştürülmüştür.

İddianamenin salt bu nedenle tartışmaya açık amaçlar taşıdığı da söylenebilir.

Bu amaçlardan ilkinin bizleri biçimsel bir suçlama platformuna oturtmak, yargılanmamızı Dilekçe-Bildiri tartışması ile sınırlamak olduğunu anlamak hiç de güç değildir. Bu nedenle, bu metnin bildiri ya da dilekçe olduğunun kanıtlanması için özel bir çaba gerekmediğine inanıyorum.

Yargılanmamızın bir başka amacını ise şöyle anlamanın daha doğru olacağı kanısındayım:

İzlenen bu yolla, Türkiye'de yurttaşların uzun bir süre daha demokratik düzene ilişkin gözlem ve isteklerini dile getiremeyecekleri düşünülmektedir. Yargılanmamızla hergün daha somut taleplerle oluşan toplumsal muhalefete aba altından sopa gösterilmek istenmektedir.

Bu büyük bir yanılgıdır.(*)

Türkiye'de demokrasi hiçbir zaman tam anlamıyla var olmadı ama demokrasi için mücadele edenler, demokrasiye inananlar her zaman oldu.

Bu insanlar, demokratik hak ve özgürlüklerinin her askıya alınışında haklarını, canları pahasına korumaları gerektiğini artık çok iyi öğrendiler.

Dilekçemizin Cumhurbaşkanlığı ve TBMM Başkanlığına verilmesinden sonra, çeşitli nedenlerle kendilerine ulaşamadığımız çok sayıda yurttaş –soruşturma açıldıktan sonra bile– imzaları ile katılma dilekçelerini bize ulaştırdılar. Sanırım bu örnek, tek başına Türk halkının demokrasi konusundaki kararlılığını göstermeye yeterlidir. Bu kararlılığın örgütlenmemiş oluşu ülkeyi yönetenleri büyük yanılgılar içine düşürmektedir.

Anayasal hakkını kullanarak dilekçe veren yurttaşların askeri mahkemede yargılanmaları yanılgılar konusunda sadece bir tek örnektir.

Sayın yargıç,

Bu salonda bulunan herkesin bildirinin ne olduğunu ya da neyin bildiri olmadığını çok iyi bildiğine inanıyorum.

(*) Bu sorgu ifadesi için daha sonra 8.2.1985 tarihli duruşmada iddia makamında bulunan C. Sav. Yrd. Kemal Kadıoğlu "savunma sınırını aşan birtakım beyan ve iddialar TCK'nun 159/1 maddesine göre T. Cumhuriyetini tahkir niteliğinde görülmektedir..." diyerek suç duyurusunda bulunulmasını istedi. Mahkemenin kararı ise bu durumun nihai hükümle birlikte düşünülmesi yolunda oldu, nitekim nihai kararda bu hususa gerek görülmedi.

27 Mayıs 1960 sabahı, 12 Mart 1971 öğle vakti, 12 Eylül 1980 sabaha karşı Türkiye radyolarından, Silahlı Kuvvetlerin yönetime el koyduğunu açıklayan metinler birer bildiri idiler.

- Bildirilerin altında pul yoktu.
- Bildiriler, hazırlayanlarca notere teslim edilmemişlerdi.
- Bildiriler, ne Cumhurbaşkanına ne de TBMM Başkanına sunulmamışlardı.
- Bildiriler imzaya açılmamışlar ve imza işlemi tamamlandıktan sonra toplanmamışlardı.

Sözün kısası, TÜRKİYE'DE DEMOKRATİK DÜZENE İLİŞKİN GÖZLEM VE İSTEMLERİMİZ'i içeren bu metin bir bildiri değil bir dilekçedir. Ama "BİZE GÖRE DEMOKRASİ" anlayışını değil, hak ve özgürlükleri, insan haklarını, kısaca, gerçek demokrasinin zorunluluğunu savunan bir dilekçedir.

Bu sorunluluğu savunmanın nedenenine gelince... Türkiye'de uzun bir süreden beri demokrasinin kurum ve ilkelerinin içinin boşaltıldığı kanıtlarıyla ortadadır. Savunma aşamasında demokrasinin kurum ve ilkereyle çatışan olayları belgeleriyle mahkemezine kanıt olarak sunacağım.

İddianamenin eleştirisine geçmeden önce önemli gördüğüm bir konuya değinmek istiyorum.

İddianamedeki suçlamaların çıkış noktasını ve dayandığı mantığı ayrıntıları ile açıklamadan mahkemenize sorgu vermemin doğru olmadığı kanısındayım. Çünkü, Askeri Savcının suçlamasını dayandırdığı hukuka uygun olmayan yaklaşımlar dilekçemizin zaten özünü oluşturmaktadır.

Örneğin, dilekçedeki tespitlerden bir tanesinde, YARGI KARARI OLMAKSIZIN YURTTAŞLARIN HAKLARININ KISITLANMASINDAN yakınıyoruz. Sanki, dilekçe ile başvuru yapamayacağımıza ilişkin yargı kararı varmış da, biz aksine davranmışız gibi, askeri mahkemede yargılanıyoruz.

İddia makamı istediği kadar "Bildiri" desin, ben; hazırlık çalışmalarına katıldığım, çok sayıda kişiye imzalattığım, günlerce cantamda dolaştırdığım bu metnin dilekçe olduğunu biliyorum. Askeri Savcının —olmayanı var etme çabasına— yardımcı olabilecek tek bir kanıt bile olmadığını rahatlıkla böyleyebilirim.

Yeni siyasal ve toplumsal yapılanmadan önemli paylar aldığını sandığım askeri savcının yargılanma yöntemleri arasında yeni giren bir yöntemin etkisi altında kaldığını sanıyorum.

Bu yöntem, "Yargılanmadan önce kamuoyu önünde mahkum etme" yöntemidir.

Barış Derneği davasından önce Afyon'da DİSK davasından önce Anada'da Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in konuşmaları ile dönemin yargılama özellikleri arasına girmiştir. Hakkında henüz iddianame bile düzenlenmeyen yüzlerce, binlerce insan, radyo ve televizyonlardan suçlu diye ilan edilmişlerdir.

Önce kamuoyu önünde, sonra, oluşturulan bu baskı ile yargı önünde mahkum etme yönteminin, davamız için de söz konusu olduğu inancındayım.

Cumhurbaşkanı Evren, demokrasiye geçiş süreci diye adlandırılan bir dönemde, bizim için de Manisa'da konuşmuş, hiç haketmediğimiz ağır sözler söylemiştir.

Soruşturma konusu olan bir konuda, yürütmenin başı olan kişinin titizlik göstermesi gerekirken ve bu açık anayasa hükmü olmasına rağmen tam aksinin yapılmasını yadırgıyorum.

Sayın Yargıç,

Manisa konuşmasını izleyen günlerde birçok müfteri bize söylemedik kötü söz bırakmamıştır (Rauf Tamer, Ergun Göze, Metin Toker, İhsan Doğramacı gibi). Kendilerini benden ve bizden daha vatansever olarak görenlerin "aklına şaşıyorum" demekle yetiniyorum.

Ülkemi ve insanlarını, kendini vatansever sananlardan bin kat daha

fazla seviyorum. Onlara cüzdanımla değil, yüreğimle bağlıyım.

Kendini vatansever olarak niteleyenlerin çıkar ilişkileri konusunda bir gazeteci olarak bildiklerimi savunma aşamasında tek tek söyleyeceğim.

Şimdilik, ülkenin bağımsızlığı, halkın özgürlüğü ve onların insanca yaşaması için ölümü göze alanların, işkenceye uğramayı - zindanlarda çürümeyi göze alanların varlığını, TV ekranlarına ve miting meydanlarına rağmen unutturmaya imkan olmadığını söylemekle yetiniyorum.

Sayın Yargıç,

Askeri Savcının bildiri olarak nitelediği bu metnin hazırlanışında bulunduğumu daha önce söylemiştim. Ben daha çok insan hakları konularında öneriler getirerek çalışmalarımıza katkı sağladım.

Halkımızın çağdaş toplumlarda geçerli olan insan haklarının tümüne layık olduğunu kabul etmeden, ülkemizde demokrasinin yerleşmesine ve kökleşmesine olanak bulunmadığına inanıyorum.

Türkiye'de insan haklarına verilen önemi şimdiye kadar yapılan resmi açıklamalardan anlamak mümkündür.

16 Mart 1982 tarihinde Devlet Bakanı ve Hükümet sözcüsü Prof. Dr. İlhan Öztrak şöyle demektedir:

"İşkenceden öldüğü iddiasıyla Uluslararası Af Örgütünce bize bildirilen 62 kişilik ilk listede yer alanlardan 60'ı hakkında yapılan tahkikat sonunda bunlardan 15 kişinin ölümlerinin işkence ile hiçbir ilgisi bulunmadığı, 15 kişi hakkında İDDİALARIN DOĞRU OLDUĞU... tespit edilmiştir."

Hükümet Sözcüsüne göre, 12 Eylül'den 1 yıl 6 ay 4 gün sonra ölenlerin sayısı 15'tir.

4 Ekim 1982 tarihinde Genelkurmay Sıkıyönetim Koordinasyon Dairesince hazırlanan bültende şu bilgiler yer almaktadır:

"12 Eylül 1980 tarihinden 4 Ekim 1982 tarihine kadar geçen süre içinde 204 kişinin işkence ile öldüğü iddia edilmiştir. Konu ile ilgili ya-

pılan soruşturma sonucunda, sadece 4 ölüm olayının işkence nedeniyle meydana geldiği kanıtlanmıştır."

2 yıl 22 gün sonra işkenceden ölenlerin sayısı 4'tür.

6 Kasım seçimlerinin gerçekleşmesi ile demokrasiye geçiş süreci başlamış, TBMM açılmış, parlamentoya dayalı bir hükümet işbaşına geçmiştir. Ancak Nisan 1984'te yine işkence ve kötü muamele ile ilgili olarak bir açıklama yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur.

3 Nisan 1984 tarihli Genelkurmay Başkanlığı yazılı açıklamasında, şu veriler yer almaktadır.

"26 Aralık 1978'den bu yana askeri cezaevlerine giren 63092 tutukludan 14'ü ihtiyar, 23'ü hastalıktan, 7'si açlık grevi sonucu, 2'si işkence ve kötü muameleden ölmüşlerdir. 7 ölüm olayı araştırılmaktadır."

12 Eylül'den 3 yıl 6 ay, 21 gün sonra yapılan bu açıklamada, cezaevlerinde işkence sonucu ölenlerin sayısı ise sadece 2'dir.

Fazla ayrıntıya girmeden bu örnekleri bir kısım yetkililerin insan hakları konusundaki ciddiyetini göstermek bakımından yeterli sayıyorum.

Sayın Yargıç,

Savunma aşamasında, dilekçe metnimizde birçok nedenle değindiğimiz insan hakları - yaşama hakkı, işkence ve özgürlüğü sınırlama amacını aşan cezaevi koşulları ile ilgili olarak vereceğim örneklerin en başta sizi şaşırtacağını sanıyorum.

Son dört yıllık dönem içinde, insan hakları konusuna değinmenin "devlete, yönetime ve Silahlı Kuvvetlere karşı bir cephe oluşturmak" ile eş anlamlı hale getirildiğini biliyorum. Ama dünyanın her ülkesinde insan hakları konusuna eğilenlerin bu ve benzeri peşin suçlamalarla karşı karşıya bulunduklarını ve buna rağmen insan hakları mücadelesinin sürdüğünü de biliyorum.

Bu konuda bildiklerimi elbette söyleyeceğim. Çünkü bir Türk aydı-

nı olarak, ülkemizin, insan haklarının güvenceleri yurt dışında tartışılır bir ülke durumuna düşürülmüş olmasından rahatsızım.

Sayın Yargıç,

Gazetecilerin, sivil cezaevlerine, hatta mahkemelere girmelerinin yasaklandığı bir dönemde, nisan ayında bir Avrupa Konseyi Heyetinin, mayısta bir Kızey Atlantik Assamblesi Heyetinin, dahl sonra da ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Eliot Abrahams'ın askeri cezaevlerinde araştırmalar yapmalarını, —bu ziyaretler beni ilgilendirmemesine rağmen— onur kırıcı buluyorum.

İnsan onuruna saygının, insanların son sığınağı olan adaletin en başta gelen ilkelerinden biri olduğuna inanıyorum.

Bu ilkenin kişilere göre değişmemesi gerekir. Oysa bazı uygulamalar tam tersine olmaktadır. Her seferinde anayasayı zorla değiştirmekle suçlanabilecek gençlerin kolaylıkla bulunabileceği ve her yargıç önüne getirilişlerinde izlenen yöntem ile, örneğin, bizlerin buraya gelişimiz arasında ciddi farklar vardır.

Bu davanın sanıkları bizler, polis soruşturmasından geçmedik ama, ben gazetecilik mesleği gereği polis soruşturmasından geçen yüzlerce, binlerce insanla karşılaştım, yakınmalarını dinledim, yaşamlarını izledim. Ve işkenceye maruz kalan insanlar için ölümün bir kurtuluş olduğuna bütün kalbimle inandım.

İşkence görenlerin içinde bulundukları durumun ileride ülkemize barış ortamının getirilmesini geciktireceği ya da engelleyeceği kanısındayım.

"ülkenin geleceği, polis soruşturmalarına feda edilmiştir" yaklaşımının pek abartmalı olmadığına inanıyorum.

Geride bıraktığımız dönemde, kimi uygulamalarla, ceza yasalarının "suçluların" usul yasalarının ise, suçluluğu kanıtlanıncaya kadar "masumların" güvencesi olduğu evrensel ilkesi gözardı edilmiştir.

Savunma aşamasında ilginç örneklerini sunacağım soruşturma örneklerinde sanıkların insan onuruna uygun düşmeyen yöntemlerle, siz-

lerden önce, yani yargıç kararlarından önce cezalandırıldıklarını göreceksiniz.

Sayın Yargıç,

"Biz işkence yoktur demiyoruz ki" yaklaşımı konusunda düşüncelerimi söylemek istiyorum. Türkiye'de her dönemde işkence vardır, biz bu tür iddiaların üstüne gidiyoruz, sorumluları cezalandırıyoruz demek, ülkemizde işkence olgusunu teslim etmektir.

Kaldı ki, bu teslimin pratikte bir yararı da yoktur. Çünkü, söylenenlere rağmen işkence devam etmektedir. Asıl önemli olan işkencenin bir devlet politikası haline dönüşüp dönüşmediğidir. İşkence ve kötü muamelenin bir politika gereği uygulandığını şu kanıtlarla ortaya çıkarmanın mümkün olduğunu söylemek hiç de zor değildir.

* İşkence ile adam öldüren polisler bir yandan yargılanırlarken bir yandan da çalışmalarından dolayı ödüllendirilmişlerdir.

* İşkence ile adam öldürenlerin yargılanmaları sürüncemede bırakılmış sonuçlandırılmamıştır.

* İşkence nedeni ile meydana gelen ölüm olayları kovuşturulmuş işkence yapanlarla ilgili olarak yapılan suç duyurularının büyük bir kısmı işleme konulmamıştır. Başlatılan soruşturmaların büyük bir çoğunluğu için takipsizlik kararı verilmiştir.

* Emniyet sorgusu, polis soruşturması işkence ile eş anlamlı hale getirilmiş, bu yerlerin girişlerine denetimsizliğin ifadesi olarak "Burada Allah yoktur" gibi levhalar asılmıştır.

* İşkence için yeni teknolojiler geliştirilmiş, elektrik aygıtı, çarmıh, falaka sopası ve zincir devlet malı sayılmıştır.

* Suçlulara işkence yapılmasının doğal bir işlem, hatta bir hak olduğu görüşü yetkililerce kamuoyuna benimsetilmeye çalışılmıştır.

* İşkence konusunun üzerine gidilmemesi için basına telkinlerde bulunulmuş, işkence ile ilgili bazı haberlerin yayımı yasaklanmıştır.

* İşkenceden amaçlanan faydayı resmi bir hale sokmak için

cezaevlerinden emniyete götürülme konusu yasal hale getirilmiş, sanıklar böylece uzun süreler savunmadan yoksun bırakılmışlardır.

Sayın Yargıç,

İşkence ve kötü muamelenin bir politika olarak benimsendiğini anlatmak için bu sınırlı örneklerle ilgili belge ve bilgilerimi savunma aşamasında mahkemenize sunacağım.

İşkencenin bir devlet politikası olduğuna ilişkin iddiamın aşağıdaki sorunun cevabı ile doğrulanacağı inancındayım.

Siyasipolis kayıtlarına göre, örneğin son dört yılda kaç kişi Emniyet, 1. Şubeye celbedilmiş, kaçı gözaltına alınmış, kaç kişi hakkında dava açılmış, kaç kişi serbest bırakılmıştır.

Serbest bırakılanlar hakkında gerek kişisel muhbirler, gerek Emniyet İstihbarat elemanları hakkında "müfteri" olmaktan TCK'nın 285/2, 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanununun 18/C maddesi gereğince kaç kişi hakkında soruşturma açılmıştır.

Bizim saptamalarımıza göre, polis soruşturması yürütenler, takibi şikayete bağlı olmayan bu yaptırımlarla hiç karşı karşıya gelmemişlerdir.

Sayın Yargıç,

İddianamedeki suçlamayı reddederek sorgumu bitirmek istiyorum. Ancak iddianamedeki, dilekçeyi bildiri yapan mantığı bir kez daha açıklığa kavuşturmak için bir örnek vermek istiyorum.

Askeri Savcının izlediği bu yolla toplu dilekçe veren yüzlerce, binlerce insanın eylemlerinin de –izinsiz bildiri– olarak nitelendirilmesi gerekliydi. Çünkü ben, ölüm cezalarının kaldırılması ve genel af çıkarılması ile ilgili iki ayrı dilekçeyi imzalamış bulunuyorum ve bu dilekçelerin de devletin en yüce katlarına gönderildiğini de biliyorum.

Yargı kararı olmaksızın yurttaşların haklarının kısılması, tartışılması mümkün olmayan tek yanlı idari işlemlerle suç oluşturulması, siyasal hakların ellerden alınması, genel suçlamalar yapılması, dernek, koopera-

tif, vakıf, meslek odaları, sendika ve siyasal partilere girmenin ve açıklandığı zaman suç sayılmayan düşüncelerin, sonradan egemen olan anlayışa göre suç sayılması ile ilgili olayları da kanıtları ile birlikte savunma aşamasında yer, zaman ve şahıs göstererek sunacağım.

Sayın Yargıç,

Böle bir davada yargılanmaktan onur duyduğumu belirtmek istiyorum. Ancak, tarihin bizi, biz Türk aydınlarını, bu metni 1984 yılında hazırladığımız için suçlayacağını biliyor ve bundan da eziklik duyuyorum.

Saygılarımla.

Sıkıyönetim Komutanlığı 1 Numaralı
Askeri Mahkemesi, Mamak-Ankara
12 Temmuz 1984

SAVUNMA...

Sayın Yargıç,

Demokratik düzene ilişkin gözlem ve istekleri içeren bir dilekçenin 'Zorlama yorumlarla' siyasi içerikli bildiri sayılması sonucu yargılanan 56 sanıktan biriyim.

Savunmama başlamadan önce altı yıl ağır hapis cezası tehdidi altında olduğumu belirtmek zorundayım.

Askeri savcı sorgumdaki beyan ve iddialarımla TC'ni tahkir ettiğim savı ile hakkımda suç duyurusunda bulundu, mahkemeniz bu istemin ana hükümle birlikte karara bağlanmasını uygun gördü.

Savunmama başlamadan mahkemenizden iki dileğim var.

Savunma aşamasında TCK'nun 159'ncu maddesi ile karşı karşıya getirilmem, eğer özel bir amaç taşımıyorsa, askeri savcının suç duyurusu istemini reddedip savunma hakkımı özgürce kullanmamı sağlayın.

Ya da, savcının bu istemi konusunda kararınızı şimdi verin, savunmanın kutsallığına inandığınızı kanıtlayın.

Her iki seçenek de beni, önce dilekçemizin içeriğini savunmaktan sonra sorgumdaki taahhütlerimi yerine getirmekten alıkoyamayacak, bildiklerimi söyleyeceğim.

Çünkü, ekonomik ve siyasal tehdidin kurumlaştığı bir ülkede demokrasinin, hukuk devletinin ve insan haklarının savunulmasındaki önceliğin aydınlara düştüğüne inanıyorum.

Savunmamda bu metnin bir dilekçi mi yoksa bir bildiri mi olduğu konusuna hiç değinmeyeceğim.

Çünkü, yargılanmamızdan umulan siyasi amaca bu yolla hizmet etmemeye kararlıyım.

Demokrasi kavgasını gündeminden çıkarmayan her ülkede, adına ister dilekçe, ister bildiri denilsin aydınların siyasi içerikli metinler hazırlayıp görüş ve isteklerini yöneticilere ve halka duyurma haklarının olduğuna inanıyorum.

Bu hakkın kaynağı demokrasiye inançtır.

Siyasal yazgıları Türkiye gibi olan ülkelerde aydınlar için uyarıcılık ödevinin, yaratıcılık ödevinden önce geldiği kanısındayım.

Dilekçenin hazırlanmasına hangi amaçla katıldım?
Dilekçeyi niçin imzaladım?
Ve imzalanması için niçin çaba harcadım?

Çünkü Türkiye henüz atlatamadığı en ağır bunalımlardan birini yaşıyordu.

12 Eylül'e dek Türkiye dünyadaki 156 devlet arasında demokrasi ile yönetilen 29 devletten biri idi.

Türk demokrasisi, ülkenin özkoşullarına göre gelişiyor ve zenginleşiyordu.

13 Eylül'de ise Türkiye dünyada askeri idare ile yönetilen 40 devletten biri oldu. Bunalımın kaynağının burada aranması gerektiğine inanıyorum.

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yönetimi devraldığı 12 Eylül 1980 tarihinde Türkiye'nin yaklaşık üçte birinde zaten sıkıyönetim vardı. TBMM Orduya geniş yetkilerle iç güvenliği sağlama görevi vermişti. Buna karşı 12 Eylül'de sivil yönetime fiilen son verildi.

Bu girişim son yirmi yıl içinde parlamento dışı güçlerin üçüncü kez yönetime el koymasıydı.

Siyasi literatüre göre, bunlar aslında bir hükümet darbesi ya da anayasayı yürürlükten kaldırma girişimleriydi.

Türk Silahlı Kuvvetleri'ni, daha önceki kışlaya dönme deneyimi ile değerlendirenler 12 Eylül Harekatını "Huzur ve güvenliği sağladığı için" alkışladılar.

Alkışlanmamak elde değildi.

Huzur ve güven sağlanmış, anarşi ve teröre bir sihirli değnekle son verilmişti.

12 Eylül öncesi, ülkede iç güvenliğin sağlanmasında TBMM'den güvenoyu alan hükümet, sorumlu değildi. Hükümet, bu amaçla 1978'de sıkıyönetim ilan etmiş ve sıkıyönetim uygulaması 12 Eylül'e dek TBMM'ce tam 10 kez tartışmasız uzatılmıştı.

İç güvenliğin sağlanmasında görev Güvenlik Kuvvetlerince yapılacak, suçluyu suçsuzu tarafsız sıkıyönetim mahkemeleri ayırdedecekti. Hukukun temel ilkeleri ve anayasa düzeni çiğnenmeden iç güvenlik sağlanacaktı.

Sıkıyönetimin bu görevi yerine getirmek için yasal hakları ve yetkileri vardı.

Bugün iç güvenliği sağlama görevini yapanlar, dün de aynı görevi yapıyorlardı.

Devletin başka güvenlik güçleri mi vardı?

Kısacası, parlamento ve hükümet anarşi ve terörün önlenmesi için bir engel değildi.

'Anarşi ve terör' nedeni ile demokrasiden 20 yılda üçüncü kez uzaklaştırılmasının getirdiği açmazların en başında; bence, demokrasinin temel kavram ve kurumlarının yok edilmesi geliyor. Dilekçeyi en başta bunun için imzaladım.

Demokrasi kendi öz değer ve kurumlarına yabancılaştırılmış, demokrasinin içi boşaltılmıştı.

Dilekçeyi bunun için imzaladım.

Toplumsal siyasal ve ekonomik yaşamımızı, anarşi ve terör biçim-

lendirmeye başlamıştı. Tek ölçu, tek boyut ve giderek tek yol terör olmuştu.

Tek ölçü terör olduğu zaman, "varlığını teröre dayandıran güçlerin terörü bitirmeyeceği" gerçeği unutulmuş gözüküyordu.

Geride bıraktığımız beş yıl boyunca anarşi ve törerle mücadelenin anlatıldığı gibi olmadığını görüyoruz.

Genelkurmay Sıkıyönetim Koordinasyon Başkanlığı verilerine göre, 30 Kasım 1982-31 Mayıs 1983 tarihleri arasında askeri savcılıkların ellerinde bulunan dosya sayısı bu savı doğrular niteliktedir.

Tarihine kadar	Askeri savcılıkta:
30 Kasım 1982	58.990
30 Aralık 1982	59.490
30 Ocak 1983	60.055
31 Mart 1983	60.900
30 Nisan 1983	61.426
30 Mayıs 1983	62.151

(Kay: Gen.Kur.Skynt. Koor. D. Başkanlığı bülteni)

Anarşi ve terör ile mücadeledeki başarının en gerçekçi ölçütünün 1 Mayıs 1977 olayları olduğuna inanıyorum.

34 kişinin ölümü 126 kişinin yaralanması ile sonuçlanan 1 Mayıs kutlamalarını organize edenler yargılanırken, bu olayın gerçek sorumlularının sekiz yıldır bulunamayışı, Türkiye'de terör olaylarının nedenlerini araştıranların gözönünde bulundurması gereken bir unsur değil midir?

(Kay: 23 Mart 1985 Cumhuriyet, "1 Mayıs olaylarının asli failleri 8 yıldır bulunamadı")

13 Eylül'den sonra olanları eleştirmek için değil, çok dikkatli gözlediğim için dilekçeyi imzaladım.

13 Eylül'den sonra ne oldu?

Yargıç kararı olmadan yönetim dilediği insanları gözaltına almaya başladı. Bunlar arasında yaşamları boyunca kendilerini demokrasiye adamış sağda ve solda siyaset ve devlet adamları vardı. Bilim adamları işçi ve sendika liderleri, sanatçılar, yaşlı ve genç insanlar, işçiler ve köylüler vardı.

Çocuklar bile vardı.

Sol görüşlü Hakan Bayraktaroğlu 13 yaşında, sağ görüşlü Aydın Sezer 14 yaşında yargıç karşısına çıkmışlardı.

Daha küçükler de vardı.

Balıkesir'de yargılama yapan bir askeri mahkemenin huzuruna (buyurunca) diyerek çıkan 11 yaşındaki çocuk, anarşi ve terörün nasıl önlendiğinin kanıtlanması için bir gösterge değil midir?

Yaşlılar da vardı.

Kurtuluş savaşına katılan 84 yaşındaki Abidin Başal, Yozgat'tan Dev-Genç elemanı savı ile gözaltına alındı.

Yasal gözaltı süresi 45 gün iken emniyette 75 gün tutulan sanık Şükrü Bekel işkence ile alınan ifadesinde, "fırıncı veya balıkçı olduğunu sandığı 90 yaşındaki Hamit Ataman'ı" örgüt yöneticisi olarak belirtti.

Güvenlik güçlerine tanınan anti-demokratik yetkilerle istenilen sonuçlar alınıyor, bu sonuçlara göre suç oluşturularak iddianame hazırlanıp yargılamalar yapılıyordu.

Başbakan sayın Turgut Özal'ın; bugün, polis tasarısının gerekçesini sıkıyönetimin kalkması koşulu olarak açıklaması bir rastlantı değil, bu başlangıcın bir sonucu olduğu kanısındayım.

Dilekçenin hazırlanmasına katkıda bulunmamın, dilekçeyi imzalamamın nedenlerinden biri de işkencenin yaygın hale gelmesi ve kurumlaşmasıdır.

İşkence konusunda bir iki olay ülke dışında soruşturulmaya başlanınca bazı güvenlik görevlileri yargılandılar. Buna karşı binlerce işkence olayı, hücrelerde ve sorgu odalarında gizli kaldı.

İşkence yaygın bir sorgulama yöntemi oldu.

Şimdi Türkiye'nin her sokağında birkaç kişi işkence izleri ile dolaşmıyor mu?

Dosyalarınızdaki belgeler arasında "Bana işkence yapılmadı" diyen bir sanığa rastlamak mümkün mü?

Genç bir insanın gözaltında geçirdiği günleri yargıç önünde anlatırken, sözlerine; 'yakalandığımda kış yeni başlamıştı, tutuklanmak üzere cezaevine gönderildiğimde ise ilk bahar bitmek üzereydi. Kışı, işkence görmediğim zamanlar, işkence odasının karşısına düşen 14 numaralı hücrede beton üzerinde yatarak geçirdim' diye başlaması, Türkiye'nin yarınlarının polis soruşturması için feda edilmesi anlamına gelmiyor mu?

Uygulanan yöntem başarılı mıydı?

Hayır... Çünkü, yönetime 'Anarşi ve teröre karşı olanları' bile terörist sayan anlayış egemendi.

Anarşi ve tetörün önlenmesinde başarılı olunsaydı, bu konuda çözüm aramak için kapı kapı olaşan dost ve müttefikimiz ABD'nin Dışişleri Bakan Yardımcısı G. Buch Türkiye'ye uğramaz mıydı?

Her ne kadar "Onlarla anlayacakları dille hesaplaştık, kendi silahları ile mücadele ettik" deniliyorsa da kaba kuvvete dayanan hukuk dışı bir bastırma harekatının bir işe yaramadığı, bence, ortaya çıkmıştır.

Türkiye'yi sürüklendiği anarşi ve törer ortamından kurtarmak amacı ile başlayan askeri harekat, bir süre sonra, sosyo-ekonomik alanlardaki yapısal değişikliğin bir fırsatı olarak görüldü.

Hazır imkan varken her sahada reform yapılmadı mı?

Önce siyasi partiler kapatıldı.

Parti binalarına el konuldu, büro malzemeleri satıldı. Bir dönemin siyasi tarihini oluşturan belgeler imha edildi.

Kapatılan siyasi partiler arasında Mustafa Kemal'in kurduğu ve devleti kuran CHP'si de vardı.

Çok partili demokratik parlamenter yaşamın simgesi Demokrat Parti'nin devamı AP'si vardı.

Mustafa Kemal'in kurduğu Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu, Halkevleri gibi, Cumhuriyet Türkiyesinin temel kurumları yok edildi.

Sendikalar kapatıldı. Liderleri yargılandı, işçiler tutuklandı. İşkence gördüler. Üniversitelerin bağımsızlığına son verildi.

Örneğin; DİSK'in 52 yöneticisi hakkında idam istemi ile dava açıldı.

Türk-İş'e bağlı Yol-İş Federasyonunun İstanbul Şube yöneticileri komünizm propagandası yapmaktan yargılandılar.

Suçları DİSK'e bağlı Yeraltı Maden-İş Sendikası üyesi olan yüzlerce sanıktan 50'si Amasya Askeri Hastanesinden işkence raporu aldılar.

2 bine yakın profesör, doçent ve asistan üniversitelerinden uzaklaştırıldılar.

Eylül 1982'ye gelindjiğinde ilk ve orta öğretimde görevli 1.300 öğretmen cezaevindeydi. 766'sının görevine son verilmişti. 495'ine idari, 209'una disiplin cezası uygulanmıştı.

Dilekçenin hazırlanmasına bunun için katkıda bulundum, bu olayları bildiğim için dilekçeye imza attım.

Ayrıca; ünlü Anayasa hocası Prof. Orhan Aldıkaçtı'nın bile 'Benim asıl zorluğum anti-demokratik bir ortamda demokratik bir anayasa hazırlamamdır' diye yakındığı ortamdan ben de etkilendim.

Devlet Başkanı, Milli Güvenlik Konseyi Başkanı ve Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in Anayasayı tanıtma gezilerindeki konuşmalarından etkilendim.

Ağızları, önce MGK kararı ve sonra Anayasa'nın geçici bir hükmü ile kapatılan kimseler, devletin başı tarafından gerçek dışı iddialarla kamuoyu önünde suçlandılar.

Bir yargı kararı olmadan Sayın Bülent Ecevit ve Sayın Süleyman Demirel ile çok sayıda deneyimli siyaset adamı, milletvekili ve senatör kendilerine savunma ve cevap hakkı verilmeden suskunluğa mahkum edildiler.

Sayın Ecevit, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Mahkemesi'nde bu suçlamalara karşı TRT'ye gönderdiği cevap nedeniyle yargılandı.

Sorgu ifadesine yayın yasağı geldi.

Oysa, hem TRT'de cevap hakkı yasaldı, hem de usul yasalarımıza göre duruşmalar açıktı.

Sayıları yüzü aşkın CHP parlamenteri için Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Mahkemesince yürütülen soruşturma, kovuşturmaya yer olmadığı kararıyla sonuçlandı.

Kararın yayınlanmaması 'Tavsiye' edildi.

Zincirbozan Askeri Kampında Sayın Süleyman Demirel ve 15 arkadaşı tarafından hazırlandığı iddia edilen 'Türkiye Demokrasiye Dönmüyor' başlıklı metin için yapılan soruşturmanın sonucundan da kamuoyu, aynı yöntemle bilgilendirilmedi.

Bütün bunlar olurken, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Kamuran Gürün, yerli ve yabancı basın mensuplarına, "Türkiye'de siyasi suçlu yok, 12 Eylül'den sonra yakalananların hepsi adi suçlu" diyordu.

Uluslararası anlaşma metinlerinde geçen siyasi suçlu kavramı daha sonra, yeni demokrasinin ilk başbakanı Sayın Turgut Özal tarafından da yok sayılacaktı.

Bu ve benzeri nedenler, dilekçeyi imzalamam için sizce yeterli etken değil midirler?

İnsanlık tarihinde yüzlerce yıllık bir deneyim süzgecinden geçen ve çağdaş toplumların ortak değerleri olan temel hukuk kurallarından açık seçik vazgeçilmemiş miydi?

Bağımsız yargı, yargı güvencesi, savunma hakkı gibi evrensel kurallardan 'İç ve dış güçlerin düşmanca oyunu' aldatmacası ile vazgeçilmemiş miydi?

Taraf olduğumuz uluslararası sözleşmelere geçen, temel insan hak ve özgürlüklerine saygı gösteriliyor muydu?

Ülkemiz, insan hakları güvenceleri yurt dışında tartışılır bir ülke durumuna düşürülmemiş miydi? Bu konuda verebileceğimiz yüzlerce örnek arasında en onur kırıcı olanları şunlar değil midir:

Avrupa Konseyi Türkiye eski raportörü Von Hassel, bu yıl içinde 13 Mart 1985'te 'Anadolu'da Batı Avrupa demokrasisi uygulanamaz' demedi mi?

Avrupa Konseyi Türkiye yeni raportörü Sterner, "Türkiye'de demokrasi olmadığını sadece ben değil, kendi parlamenterleriniz de söylüyor" demedi mi?

F. Alman Başbakanı H. Kohl, 12 Eylül'den sonra ülkemizi ilk ziyaret eden bir batı ülkesi başbakanı olarak 'İleri karakol'luğumuzu yeniden ilan etmedi mi?

Rahatsızlık duyduğum daha başka şeyler de vardı.

Vatandaşlar, düşünce ve inançlarını korkusuzca açıklama hakkına sahip değildiler.

Yeni ve değişik düşünce üretme hakkı "bunalımlara neden olarak" gösteriliyordu.

Kültür ve Turizm Bakanlığı 112 bin çocuk kitabının okunmasını yasaklamamış mıydı? Kitaplar mahzenlerde çürümüyor muydu? Daha geçenlerde, 133.607 adet kitap yargı organlarınca aklanmasına karşın imha edilmedi mi?

Sayın Yargıç,

'Türkiye'nin içinde bulunduğu koşullar' gerekçesiyle adalet arayışının engellendiğine inanıyorum.

Gözaltı süresi, işkenceye geniş olanaklar sağlayacak biçimde 90 güne çıkarılırken, yasalar değiştiriliyor, hukuk düzeni baştan aşağıya yenileniyorken, anayasa ve yasalara azami tutukluluk süreleri ile ilgili hükümler her nedense konulmuyordu.

3 yıla kadar daha sonra 6 aya kadar olan hapis cezalarında temyiz hakkı kaldırıp, bu suçlarda sanığın savunması alınmadan gıyapta karar verebilme yolu açılıyordu.

Cezaların kişiselleştirilmesi ilkesine aykırı olarak ve mahkemenin takdir hakkını sınırlayıcı bir biçimde TCK'nun 59. maddesinin uygulama alanı daraltılıyordu.

Sıkıyönetim mahkemelerinde görülen davalarda verilen cezaların iki katına çıkarılması sağlanıyor, eşitlik ilkesi çiğneniyordu.

Savunma süreleri 15 güne kadar kısıtlanabiliyor, sıkıyönetim komutanlıklarına görevli mahkemeyi saptama yetkisi tanınıyordu. Savunma görevini üstlenen avukatlar salon dışına çıkarılıp, sanık savunmasız bırakılabiliyordu. Cezaevlerinde avukat-tutuklu görüşmeleri görevlilerce dinleniyor, konuşmalara müdahale ediliyor, mahkeme kararına rağmen dava ile ilgili belgeler sanıklara verilmeyebiliyordu.

Örneğin; TİP davası kanıtların tartışılması aşamasına gelmesine karşın, "Dosyadaki belgelerinsanıklara verilmesi komutanlık kararına" bırakılıyordu.

Davutpaşa Askeri Cezaevi müdürü ise 'Bunun mümkün olmadığına' karar verebiliyordu.

Tutuklu kişilerin güvencesi ilkesinden de vazgeçiliyordu. Tutuklular cezaevlerinden alınarak, 'Sorgulama adı altında' yeniden emniyet binalarına götürülüp işkenceye tabi tutuluyorlardı.

Sanık avukatlarına dağıtılan iddianameler, bir mahkeme kararı olmaksızın güvenlik görevlilerince avukat yazıhanelerinden toplatılabiliyordu. Diyarbakır Sıkıyönetim Komutanlığı askeri savcılığı, PKK davası iddianamesini avukat bürolarından geri aldırıp, değiştirebiliyordu.

Çok sanıklı davalarda askeri savcı isterse iddianameyi özet olarak okuyor, mahkemenin kıdemli yargıcı dilerse istediği sanığı duruşmaya çağırmayabiliyordu. Örneğin; İstanbul Metris Askeri Cezaevinde bulunan Dursun Karataş, Hüseyin Solgun, Sinan Kulkul, İbrahim Erdoğan, İbrahim Bingöl uzun süredir duruşmalara getirilmiyor, böylece yargılama sisteminde yeni bir gıyabi tutuklu kavramı geliştiriliyordu.

Ya da hakkında istenen cezanın karşılığını cezaevinde geçiren sanıklar tahliye edilmeyebiliyorlardı. 1985 yılının ocak ayında tahliye edilmesi gereken Cafer Solgun ve Metin Acar, o tarihte Metris Cezaevinde özgürlüklerinden yoksun bırakılıyorlardı.

Bartın E tipi cezaevinden ulaşan bir belgede ise, 32 hükümlünün, 647 ve 2148 sayılı infaz yasalarına göre, tahliye edilmeleri gerektiği öne sürülüyor ve bu nedenle resmi başvurular yapılıyordu.

Askeri mahkemelere sivil yargıç ve savcılar atanarak, ortaya olağanüstü sıkıyönetim mahkemeleri çıkarıldı. Bağsmsızlık geleneği olan yargıç ve savcılara ordunun sivil memur statüsü kazandırıldı.

Akla hemen gelen bu birkaç örnek İnsan Hakları Evrensel Bildirisinin eski ve yeni anayasalarımızın açık hükümlerinin ihlal edildiğinin kanıtları değil midirler?

Sayın Yargıç, söz konusu dilekçenin yazılmasına katkıda bulundum, dilekçeyi imzaladım ve imzalattım.

Çünkü, Türkiye'de 'o zaman' ve büyük ölçüde giderilmesine karşın 'hâlâ' basın özgür değildir.

Gazete ve dergiler, 5'i süresiz olmak üzere tam 41 kez kapatıldı, yayın yasağı konuldu ve toplattırıldı.

Mahkemeler, 82 gazeteci, yazar ve sanatçıya çeşitli hapis cezaları verdiler.

Gazeteci, yazar, çevirmen ve sanatçılara verilen mahkumiyet kararlarının toplamı: 316 yıl, 4 ay, 20 günü buldu.

Muhabirler, köşe yazarları, kitap yazarları, yazı işleri müdürleri, film ve radyo-televizyon ve tiyatro sanatçıları yapıtlarından dolayı 181 kez soruşturmaya uğradılar.

Muğla İlk Adım Gazetesi sorumlu yazıişleri müdürü Özcan Özgür'ün "vücudunun % 68'inin malul olduğu ve yardımsız yaşamını sürdüremediği" doktor raporuyla saptanmasına rağmen Fethiye Cezaevinde bulunması, buna karşı Türkiye'nin yarınlarını kararlan birçok insanın affedilmesini kabul edemediğim için, dilekçe vermek bir suç ise, bu suçu bilerek, düşünerek işledim.

Bu "suçu" işlememin başka nedenleri de vardı.

Dernek kooperatif, vakıf, meslek odaları, sendikalar ve siyasal partilere girmek suç sayılıyordu.

Açıklandığı zaman suç olmayan düşünceler sonradan yönetime gelenlerin anlayışlarına göre suç sayılıyordu.

TMMOB'ne bağlı Ziraat Mühendisleri Odası Başkanı Sami Doğan, Türkiye Ziraatçılar Derneği Başkanı İbrahim Yetkin, Türkiye Ziraat Odaları Birliği Başkanı Osman Özbek, hükümetin tarım politikasını eleştirdikleri için yargılandılar.

Cumhuriyet Gazetesi sahibi ve başyazarı Nadir Nadi, Yazar Aziz Nesin yıllar önce yayınladıkları yazı ve kitaplar konusunda yargıç önüne çıkarıldılar.

Türkiye Yazarlar Sendikası yöneticileri TCK'nun 141, 312 ve 159' ncu maddelerinden yargılanıyorlar.

Aziz Nesin, Bekir Yıldız, Adnan Özyalçıner, Şükran Kurdakul, Demirtaş Ceyhun, Alpay Kabacalı, Osman Saffet Arolat, Atilla Özkırımlı, Ataol Behramoğlu, Haşmet Zeybek, Orhan Apaydın, Asım Bezirci, Tekin Sönmez, Aziz Çalışlar, Emil Galip Sandalcı, Kemal Sülker ve Vedat Türkali gibi değerli insanlar, açıkladıkları zaman suç olmayan düşüncelerinin hesabını vermekle karşı karşıya bırakıldılar.

Cezaevi koşullarının özgürlüğü sınırlama amacını aştığı için bu dilekçeyi imzaladım.

Yargılanmalarını bekleyen binlerce insan cezaevinde yargısız, peşin ve ilkel bir yöntem olarak fizik ve psikolojik işkencelerle karşı karşıya getiriliyorlardı.

Diyarbakır Bağlar, Ankara Mamak ve İstanbul Metris Cezaevlerindeki koşulların yüzyılımızda yeri olmadığını söylemekle yetiniyorum.

Yayıncı İlhan Erdost'un öldürülmesi konusunda askeri savcılıkta ifade veren cezaevi müdürü Alb. Recai Tetik'in, 'Dövün dedim ama öldürün demedim' şeklindeki sözlerinden sonra hakkında iddianame hazırlanıp hazırlanmadığını, yargılanıp yargılanmadığını merak ediyorum.

Sayın Yargıç,

Yukarıda sıralanan savlarla ilgili olarak gözleme dayanan birtakım uygulamaların düzeltilmesini istemek, bunun için Cumhurbaşkanlığı makamına, TBMM Başkanlığına dilekçe ile başvurmak suç sayıldığı için mi yargılanıyorum?

Bu suç ise, bu davanın demokratik rejimi, düşünce özgürlüğünü ve insan haklarını hedef alan bir dava olduğunu söylemek sanırım yanlış olmaz.

Demokratik düzene ilişkin gözlem ve isteklerle ilgili dilekçenin niçin yazıldığı sorusunun yanıtı, Türkiye'nin beş yıllık tarihinin bence, ana eksenini oluşturuyor. Bunun için de 12 Eylül sabahından bugüne dek gelişen olaylara değinmek kaçınılmaz oluyor.

Bu olaylar içinde bence en çarpıcı olanı insan hakları ihlalleridir. İnsan Hakları ihlalleri içinde ise en çarpıcı olanı hiç şüphesiz işkencelerdir. Cezaevlerinde ve Emniyet Müdürlüklerindeki intihar olaylarıdır. Açlık grevleri ve ölüm oruçlarıdır.

İnsan hakları ihlalleri ile ilgili iddialara sanıyorum dünyanın her yerinde sayısal verilerle inandırıcılık kazandırılmaktadır.

Bu konuda elimizde çeşitli veriler var.

Örneğin, işkence sonucu ölümle ilgili veriler var. Bu veriler, resmi ağızlardan çıkmasına karşın birbiri ile çelişiyorlar.

Resmi veriler, 16 Mart 1982 tarihinde 15, 4 Ekim 1982 tarihinde 4, 3 Nisan 1984 tarihinde iki kişinin işkence sonucu yaşamlarını yitirdiğini gösteriyor.

İçişleri Bakanı Selahattin Çetiner'in 24 Eylül 1981'de yaptığı açıklama bu sayıları ilginç bir hale getiriyor.

Çetiner'e göre, bir yıllık süre içinde "Türkiye'de 12 işkence olayı vardır. Bu nedenle 54 polis hakkında soruşturma yapılmış, bunlardan 11'i tutuklanmıştır." 12 işkence olayının ne olduğunu bilmek ise çok zor. İşkence sonucu 12 kişi mi öldürülmüştür. 12 kişiye işkence mi yapılmıştır belli değil.

İçişleri Bakanı Yıldırım Akbulut'un, demokrasiye geçildikten sonra, 23 Ocak 1984 tarihinde yaptığı açıklamada, 1984 yılı içinde meydana gelen anarşi ve terör olaylarında 99 kişinin hayatını kaybettiğini ve sadece 4 kişinin tutuklu bulundukları cezaevlerinde yaptıkları açlık grevi sonucu öldüklerini belirtmiştir.

2 Temmuz 1985 günü Genelkurmay Sıkıyönetim Basın ve Halkla İlişkiler Şubesi'nin bir teleks notu gazetelere ulaşmıştır. Bu nottan; 12 Eylül'den sonra 17 bin 718 dosyanın karara bağlandığı, 1407 dosyanın yargılanmasının sürdüğünü öğrendikten sonra işkence ve kötü muamele suçundan, 57 emniyet personelinin mahkum olduğunu, 56'sının ise yargılamalarının sürdüğünü anlıyoruz.

Açıklamada, "449 kişinin ölüm cezasına çarptırıldığı, bunlardan 86'sının Askeri Yargıtayca onaylandığı, onaylananlardan 32'sinin TBMM'ce kabul gördüğü, 27 infazın gerçekleştiğine" ilişkin bilgiler de vardı.

Olmayan tek şeyin "işkence ve kötü muamele sonucu yaşamlarını yitirenlere ilişkin sayısal verilerin" olduğunu görüyoruz.

İnsan Hakları ihlalleri ile ilgili soruların yanıtlarının resmi veriler-

den derlenmesi mümkün olmayınca, geriye mahkeme tutanaklarından derlenen bilgiler, olayları yaşayanların anlattıkları, işkence ve otopsi raporları gibi resmi belgeler kalıyor.

Bu belgelerin birçoğu bende var.

Gazetecilik mesleği gereği insan hakları ihlalleri ile karşılaşmış, işkence ve kötü muamele görmüş yüzlerce insanla karşılaştım.

İnsan onuruna yakışmayan davranışlar, neredeyse yaşamlarının bir parçası olmuş bu insanların yakınmalarını dinledim.

Ana-baba-eş ve çocukları ile dostluklar kurdum.

Sorgulama, yargılama ve cezaevi aşamalarını inceledim.

Özgür yaşamlarını izledim.

Sonuçta;

Sorgulama sırasında gördükleri işkence sonucu yaşamlarını yitiren insanların, bir ölçüde ölerek kurtulduklarına inandım.

Sorgulama ve cezaevi koşullarına dayanamayarak intihar olaylarının nedeninin de işkence olduğunu saptadım.

Sayın Yargıç,

Mahkemenizden bir dileğim var;

Aşağıda adlarını sayacağım insanların "Nasıl öldüklerinin araştırılmasını" istiyorum.

Sorgu odalarında cezaevi hücrelerinde yaşamlarını noktalayan bu insanların, bunca zaman sonra bile cesetleri üzerinde yapılacak 'Patolojik' incelemenin iddialarımızın geçerliliğini ortaya çıkaracağına inancım tam:

Ahmet Veziroğlu, Ali İnan, Ahmet Kırlangıç, Ataman İnce, Abdurrahim Aksoy, Aydın Demirkol, Ali Sarıbal, Abdullah Paksoylu, Ali Erek, Ali Adil Yılmaz, Ahmet Atlan, Ahmet Erdoğan, Ali Çiçek, Akif Yılmaz, Ali Özbey, Asker Demir, Ayhan Alan, Abdullah Meral, Ali Çakmaklı, Ali Altıok, Atalay Bahadırlı, M. Ali Kılıç, Bekir Bal, Behçet Din-

lerer, Bedri Sınak, Bayram Kocabaş, Bahadır Dumanlı, Bedri Bilge, Bedii Tan, Bahadır Yıldız, Cengiz Aksakal, Cafer Dağdoğan, Cemal Kıpırdamaz, Cumali Ay, Cuma Özarslan, Cemal Kılıç, Cemil Arat, Ekrem Ekşi, Ercan Koca, Ensar Karahan, Ferhat Kuntay, Eşref Anyık, Mahmut Zengin, Fatih Öktülmüş, Hasan Asker Özmen, Hulusi Talak, Hasan Gazioğlu, Hasan Hüseyin Damar, Hakan Mermeroğlu, Hasan Alemlioğlu, Hasan Kılıç, Hasan Sönmez, Günay Balçık, Gürkan Murgan, H. Hayri Durmuş, Hüseyin Çolak, Hakkı Hocaoğlu, Haydar Başbuğ, Hasan Telci, Hüsnü Seyhan, Halim Çınar (çırak), İrfan Çelik, İlhan Erdost, İbrahim Eski, İlyas Güleç, İsmet Ömürcan, İsmail Kıran, Kemal Demet. Kemal Pir, Mehmet Cizreli, Munzur Geçgel, Mustafa Şahin Necip Kurtul, Mehmet Ali Kılıç, Mehmet Ali Karasoy, Mehmet Emin Kutlu, Mustafa Hayrullahoğlu, Niyazi Gündoğdu, Mazlum Göker, Mehmet Mutlu Çetin, Necmettin Büyükkaya, Mehmet Kazgan, Osman Karaduman, Önder Demirok, Orhan Keskin, Recep Estik, Şadan Gazeteci, Saadettin Güven, Süleyman Ölmez, Şükrü Gedik, Satılmış Şahin Dokuyucu, Selim Mehmet Yücel, Şeref Sar, Taner Uzun, Turgay Erbay, Turhan Sağlam, Yaşar Okçuoğlu, Yılmaz Peköz, Zeynel Abidin Ceylan, Metin Sarpbulut, Vedat Aldoğan, Teoman Samanlı, Haydar Öztürk, E. Hakkı Erdoğan.

Sayın Yardıç,

Bütün bu iddiaların 'Türkiye'nin itibarını sarsmak için uydurulmuş haiyane planlardan' kaynaklandığı görüşünü savunmak mümkün.

'Onlar kendilerine baksınlar, bize karışmasınlar' diyerek Türkiye' de insan haklarını eleştirenlere kulak tıkamak da mümkün.

Ben bir aydın olarak demokrasi, hukuk devleti ve insan hakları konularında bildiklerimi söylemek, gerçekleri gün ışığına çıkarmak zorundayım. Bu zorunluluk benim aydın olma sorumluluğumdan geliyor. Üstelik siyasi tercihim, gazetecilik mesleğim de böyle davranmamı gerektiriyor.

Türkiye'nin esenliği için çok önemli bir etken olan insan hakları konusunda bir hukuk savaşı vermek gerektiğine inanıyorum.

Bunun da yolu önce mahkemelerden geçerdi.

Örneğin; işkence, yüce divan olarak görev yapan anayasa mahkemesinde bile dile getirildi.

Eski Bakanlardan Sayın Şerafettin Elçi'nin yargılanması sırasında Diyarbakır'dan getirilen tutuklu tanıklar Levent Paysan ve Mehmet Oflaz işkence ile Elçi hakkında "aleyhte ifade" vermelerinin istendiğini açıkladılar.

Yüce divan bir işlem yapmadı.

Sayın Şerafettin Elçi de "çok sayıda kişiye aleyhinde ifade vermeleri için işkence yapıldığını" söyledi.

Yüce mahkeme yine bir işlem yapmadı.

11 Eylül 1981 tarihinde tutanaklara bu biçimiyle geçen insan hakları ihlalleri konusu, Anayasa Mahkemesi'nin belgeleri arasında kaldı.

Bir başka örnek Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı askeri mahkemelerinin bu konudaki duyarlılığını gösteriyor.

Bir örgüt soruşturmasını, Ankara Emniyet Müdürlüğü'nce özel olarak oluşturulan ve "DAL" diye adlandırılan bir ekip tarafından yürütüldüğü tutanaklarda belirtiliyor.

Sanık ifadelerinde bu ekibin, kendilerine bir polis gibi değil, siyasi hasım gibi davrandıkları, ilişkileri bulunmayan kişi ve kuruluşlar ile (ki bunlar arasında CHP'li parlamenterler de var) bağlantılarının olduğunu kabul etmeye zorlandıkları vurgulanıyor.

Bu ekibin Behçet Dinlerer, Zeynel Abidin Ceylan, Adil Yılmaz, Metin Sarpbulut, Hasan Asker Özmen ve Satılmış Şahin Dokuyucu'nun ölümlerine yol açtıkları, görgü tanıkları ile gösteriliyor. Mahkemeden suç duyurusunda bulunması isteniyor.

Bu başvuru ile ilgili olarak, işkence yaptıkları iddia edilen emniyet görevlileri Kemal Yazıcıoğlu, Bekir Pullu, Halil Kartal, Suat Kayakıran, Celal Çoban, Uğur Özdemir, Ömer Bülbül, Rıdvan Güler, Mustafa Öner,

Hasan Alataş, Ferruh Tankuş, Turhan Öztürk, İsmail Tunaylı, Bahtiyar Çandar, Ali Şimşek, Cuma Arslaner, Nurettin Oğhan, Tuncay Yağmur ve Cevdet Yazıcı haklarında herhangi bir soruşturma yapılmış mıdır, merak ediyorum.

Sayın Yargıç,

Mahkemeniz elbette böyle bir sorunun yanıtını bilemez.

Ama benzer davalarda yargılanan yüzlerce sanığın hemen hepsinin işkence gördüklerini ifade etmeleri, buna karşı mahkemelerin duyarsız kalmaları, bu ülkede, demokratik düzene ilişkin dilekçeler verilmesi gereği ve haklılığını anlatmıyor mu?

Bu dilekçenin hazırlanmasına katkıda bulundum, dilekçeyi imzaladım.

Çünkü; elimdeki belgelerin çok azını tarayarak çıkardığım sonuçlara göre, adlarını sıralayacağım güvenlik görevlilerinin, vatandaşlara işkence ve kötü muamele yaptıkları savı ile haklarında soruşturma açıldığını biliyorum:

İzzet Karadağ, Ahmet Yıldız, İhsan Karabulut, Ekrem Özbe, Hasan Ceylan, A. Cem Erver, Reşat Ertangün, Rahman Gümrükçü, Ali Çakır, Ahmet Eyici, İzzet Hayırlı, Mustafa Aydın, Orhan Bangal. Altan Yenice, Cesarettin Yenibaş, Enver Göktürk, Mustafa Bayır, Münir Karabey, Tuğman Aykın, Cafer Şahin, Tayyar Sever, Ahmet Akyürek, Baki Aktürk, Emin Yazıcı, Ali Mısırlı, Mustafa Altürk, Hüseyin Karabudak, Hasan Eryılmaz, Tahsin Kızılkaya, Orhan Sezli, Ahmet Süvari, Mehmet Ahiskalı, Doğan Şimşek, Ali Yavuzkan, Alim Özensel, Ahmet Yılmaz, Miraç Turan, Aydın Genç, Salim Uzun, Ali Avaz, Muammer Yazıcı, Emin Öcal, Taner Arda, Sadık Torun, Ahmet Ünal Ortunç, Süleyman Ateş, Osman Özaslan, Ünal Büyükel, Mustafa Cengiz, Ömer Kurt, Mehmet Aydın, Zeki Akün, Adıgüzel Çiftçi, E. Rahmi Sönmez, Ahmet Demir, Kemal Yoran, Hamdi Akti, Hasan Alataş, Mustafa Öncel, Harun Bozakoğlu, Sıtkı Şahin, Hıfzı Çubukcu, Akkan Erdal, Abdullah Erdoğan, Lütfi Budak, Mesut Sayakar, Mustafa Seda, Kenan Avcı, Muzaffer

Altıntaş, Kemal Köker, Cafer Camlı, Barbaros Ilgat, Muammer Erdinç, Nesrin Yaşar, Ömer Akbay, Ekrem Yılmaz, Muharrem Yazçiçek, Kasım Yargı, Ramazan Bingüllü, Halit Karabacak, Kadir Çirişçi, Selim Şahin, Zekeriya Akbaş, Hayri Şimşek, Sezai Çoban, Cevdet Ulucan, Muhsin Karabey, Mustafa Öner, Muzaffer Altıntaş, Erol Aytekin, Bilal Say, Halil Kartal, Mustafa Yıldırım, Yunus Cinel, Rıdvan Güler, Selim Baytekin, Mustafa Duman, Süleyman Kunduracı, Alifer Aydın, Ahmet Malkoç, Nedim Kaynar, Nihat Adan.

Sayın Yargıç,

Anlatmaya çalıştığım örnekler bize işkence suçunun, gereği gibi izlenmediği yargısında haklılık olduğunu göstermiyor mu? Aslında bu haklılığın bir kanıtı daha var. Örneğin, Şevkiye Erşen adlı bir yurttaşın kesinleşmiş idam kararı TBMM'den onay bekliyor. Şevkiye Erşen'in suçu işkence ile adam öldürmek.

Ama işkence ile adam öldürdüklerine ilişkin haklarında kesin kanıtlar bulunan çok sayıda güvenlik görevlisi TCK'nun adam öldürmeye ilişkin maddesi ile yargılanmıyor.

Ayrıca işkence yapanların cezalandırılması işkence olaylarını niçin azaltmıyor diye düşünmek gerekmez mi? İşkence yapanların korunduğu izlenimini veren bir olgu mu var? Örneğin, komiser muavini Mustafa Haskiriş, işkence ile adam öldürmekten 14 yıl ağır hapis cezasına hüküm giymiştir, ama Haskiriş karar duruşmasından bir celse önce tahliye edilmiştir. Haskiriş, cezaevine konulmamıştır.

Örneğin; Hasan Asker Özmen adlı sanığın işkence ile ölümüne yol açan komiser muavini Enver Göktürk'ün bir yıl hapis, 6 ay memuriyetten men cezası, onun bir süre daha görevine devam etmesine engel teşkil etmemiştir.

Yine Ankara'da görevli komiser muavini Mehmet Yılmaz hakkındaki suç duyuruları ve yargılandığı insan hakları ihlalleri olaylarının sayılarını bulmak gerçekten güçtür. Ama Mehmet Yılmaz, bir yandan işkence yapmaktadır, bir yandan yargılanmaktadır. İşin asıl ilginci, bir

yandan da ödüllendirilmektedir. Emniyet Genel Müdürlüğü İntihap Encümeni Mehmet Yılmaz'a 1982 yılında iki maaş tutarında ikramiye vermiştir.

İçişleri Bakanı Selahattin Çetiner de bir yıl sonra Mehmet Yılmaz'ın taktirnamesini imzalamıştır.

İlhan Erdost'un öldürülmesinden hüküm giyen Mamak Cezaevi görevlisi Bekir Bağ'ın infazı geriye bırakılmıştır.

Bazı polisler kendilerini işkence olgusunun doğallığına kaptırarak, yargı karşısında şu ilginç ifadeleri vermişlerdir; Tanık Polis Ekrem Özbe, "Emniyette yapılan tüm soruşturmalarda işkence yapılıyordu, ben de istemeyerek bazı işkence olaylarına karıştım" demiştir.

Tanık Polis Rahman Gümrükçü, "Sanık doğru söylemiyorsa, bir müddet bekledikten sonra veya işkenceye tabi tutulduktan sonra tekrar huzura getirilir" demiştir.

Bu örnekler çoğaltıldığında, işkencenin, sorgulamanın ayrılmaz bir parçası olduğu yargısına varılmaktadır. İşkence sorgulamanın ayrılmaz bir parçası olduğu için yargı, yanılmakta ve derin yaralar almaktadır.

Örneğin; Ankara (1) Numaralı Askeri Mahkemesinde, Mahmut Kök ve Mesut Karasu adlı iki sanık, yaşamakta olan Mustafa Kaya'yı öldürdükleri savı ile yargılanmışlardır. (2 Aralık 1981) Örneğin, iki ayrı davada, iki ayrı sanık, aynı kişiyi öldürmekten yargılanmışlardır. Ankara 1 Nolu Sıkıyönetim Askeri Mahkemesinde sanık Cemal Akın, Ahmet Güzelsoy'u öldürmekten yargılanırken, 2 Nolu Askeri Mahkemede aynı sav ile Ali Rıza Yolveren adlı sanık yargılanmışlardır. Kemal Akın, 74 sanıklı Dev-Yol davasında, Ali Rıza Yolveren 32 sanıklı Kurtuluş davasında yargılanıyorlardı (28 Eylül 1982).

Örneğin; Hasan Ulutaş adlı sanığa, aynı suç için Erzurum Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Mahkemesi 7 yıl 6 ay, Sivas Asliye Ceza Mahkemesi ise 6 ay hapis cezası vermiştir. (3 Haziran 1982).

Sayın Yargıç,

İnsan hakları ihlallerinin kurumlaşmasının temel nedenlerinden birini de, geride bıraktığımız dönemde başvurulan yeni bir yöntem oluşturmuştur. Bu yöntem gerek güvenlik güçlerinin gerekse yargı organlarının elinin kolunun bağlanmasına neden olmuştur. Bu yöntem, yargılamadan önce mahkum etme yöntemidir.

Soruşturma veya yargılamalar sürerken, devletin en yüce katında bulunan kimseler, örneğin devlet başkanı Kenan Evren, DİSK yöneticileri için Adana konuşmasında, "İç savaş kırkırtıcısı", Barış Derneği için Afyon konuşmasında, "İllegal örgüt" suçlamalarında bulunmuştur. Yargılanmamıza neden olan "dilekçe davası" daha soruşturma aşamasındayken bizler için "Vatan Haini" demiştir. Bu giderek bir alışkanlık haline gelmiş, Başbakan Sayın Turgut Özal da DİSK ve Barış Davası sanıkları için aynı tür suçlamalarda bulunmuştur.

Bu tutum, anayasa ve yargılama hukukumuz açısından kabul edilebilir bir tutum değildir.

İş giderek öyle noktaya varmıştır ki, "Davaların gidişatını etkileyecek tavırlar" miting meydanlarında toplanan yurttaşlara idam kararlarının onaylattırılması aşamasına gelmiştir. Miting meydanlarında toplanan insanlara, "Bunları asmayacak mıyız, besleyecek miyiz" diye sorular yöneltilmiş, onay alınmıştır.

Yargılama aşamasında devletin en yüce katlarından gelen bu telkin ve tavsiyeler soruşturma yapanları bu yönde kanıt toplamaya zorlamıştır.

Sonuçta, devletin en geçerli kanıtı olan "ikrar ve itiraf" yargılamanın temel unsurunu oluşturmuştur.

Haklarında henüz iddianame ile hazırlanmamış, binlerce insan, radyo ve televizyondan, gazetelerden, "suçlu" ilan edilmişlerdir.

İşkence konusu üzerine gidilmemesi için basına hatırlatmalarda bulunulmuş, Türk halkından 7,5 milyon oy alarak iktidar olmuş bir parti-

nin genel başkanının, Başbakan Sayın Turgut Özal'ın söyledikleri de dahil olmak üzere birçok habere yasak getirilmiştir.

Sayın yargıç; geneli anlatan bu ortamda elbette yargı da etkilenmiştir. Örneğin, yargılamalarda sağ ve sol örgütlere farklı yaklaşımlarla bakıldı. Sol görüşlü suçlara TCK'dan tertip edilen cezalar Anayasanın 14 ncü maddesindeki fiillerden hareket edilerek düzenlendi. Bunlar, TCK'nın 141, 142, 146, 163 ve 171. maddelerinde belirtilen Devlet Şahsiyetine Karşı İşlenen Cürümler faslından cezalandırıldılar.

Sağ örgütlenmeler için ise, aynı fiiller olsa bile, bu suçlar, devletin şahsiyetine karşı işlenen suçlar olarak sayılmamıştır.

Bu yöntem ilerde çıkacağı varsayılan af için daha önceden düşünülmüş ilkel bir anayasa kurnazlığı idi.

Sayın Yargıç,

Türkiye'de demokratik düzene ilişkin gözlem ve isteklerimizin gerekçelerini elimden geldiğince açıklamaya çalıştım. Dileğim, bundan böyle bu tür istekleri içeren belgelerin Türkiye'nin gündemine bir kez daha gelmesidir.

Sayın Yargıç,

Yaşadığımız geçmişin, geleceğimizi belirlediğini anımsatarak, hep birlikte gerçekçi olmamız gereğine inanıyorum. Gerçekçi olmak istiyorsak Türkiye'de demokrasi sorununun ciddi çıkmazlar içinde bulunduğunu söylemekten kaçınmayalım.

Eğer geçmişin sorumlulukları ve hesaplarının kapanması isteniyorsa, bunun yolunun, toplumda yeniden birtakım onulmaz yaralar açmamaktan geçeceğine inanıyorum.

Saygılarımla

Sıkıyönetim Komutanlığı 1 Numaralı
Askeri Mahkemesi, Mamak-Ankara
14 Eylül 1985

Türkiye'de insan haklarını, hukuk devletini, örgütlenme haklarını, ekonomik ve siyasal özgürlükleri, yaşama hakkını, çalışma hakkını, düşünce ve inançlarını açıklama hakkını ve benzeri hak ve özgürlükleri tartışırken, artık bir tek ölçüye, bir tek tarafa zorunluyuz, bir tek yola mahkumuz. Ölçü ve taraflar "Demokrasi" ve "Antidemokrasi"dir. Bu seçenek, tek seçeneğimizdir. Bu seçeneği, uzun uzadıya tartışmadan gözümüz gibi koruyup kabul etmek zorundayız. Ve siyasal yelpazenin tümünde, bugün politik mücadelenin ana eksenini "Demokrasi kavgasının" oluştuğunu kabul etmeliyiz.

87.06.Y.0087.0001

DOST KİTABEVİ YAYINLARI

FİYATI: 1.995.- TL.